

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

17685

1873

371

P-50

3

2010

2001

370
1873-

371
7-50
48

ԷՐՆԱՏ ԲԵՕՄԷԻ

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ

ՆԱՍԱԿ ՆԵՐԸ

(1003
14763)

1081

թարգմանություն

Ա. ՆԱՀԱՊԵՏԵԱՆԻ

ԹԻՖՆԻՉ.

1873

30677-42

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
“ՄԵՂՈՒ ՀԱԹԱՍՏԱՆԻ”
ԼՐԱԳՐԻ.

Дозволено цензурою 5 Марта. 1873 г.

13803-Յ

“Երեստ Բեօմէի մանկավարժական նամակներն” ան-
ցեալ տարի տպագրութեան “Մեղու Հայաստանի” լրա-
գրի մէջ և, որքան մեղ յայտնի է, սիրալիր ընդունելու-
թեան արժանացան Հայ հասարակութեան կողմից. ուս-
տի մենք պարտք համարեցինք յայտնել, որ նոյն նա-
մակներն առանձին գրքոյկով ի լոյս կընծայենք, որով-
հետեւ մաս մաս կարգալով լրագրի մէջ, ընթերցողնե-
րը մի ընդհանուր դադար կարող էին ստանալ և
միշտ ձեռի տալ: Էջին ունենալ այդ նամակները: Հա-
մաձայն մեր խօստման ահա ի լոյս ընծայեցինք և քա-
ջայոյս ենք, որ մեր աշխատանքն ի զոր չի լինիլ, այլ
մենք այս գրքոյկով կնպաստենք (մեր նոր սերնդի դաս-
տիարակութեանն, որ ծնողաց և դաստիարակների տը-
ղիտութեան պատճառով միանգամայն բարձի թողի է
արած): Բեօմէի գլխատըր միտքն այն է, թէ ինչպէս մայ-
րըն իւր օրինակով և երեխայի կեանքին մասնակցելով
կարող է զարգացնել երեխայի մէջ այն յատկութիւն-
ներն, որոնք անհրաժեշտ են մարդու բաղդատորու-
թեան համար: Իւր նպատակին մայրը կհասնի միայն
այն ժամանակ, երբ նա կյարգէ երեխայի մարդկային
արժանատւութիւններն և ոչ թէ կնայէ նորա վերայ,
իրեւ մի խաղալիքի կամ մի անբան էակի վերայ: Այս
գլխատըր սկզբունքն աչքի առած ունենալով մայրը
պէտք է մեծ հոգացողութիւն ունենայ երեխայի բա-
լոյսական զարգացման վերայ և հետու պահէ նորան

ըջադատող եսականութիւնից. խարեբայութիւն՝ ց, սը-
տախօտութիւնից և այլ այնպիսի սխտեբից, որ ոնք չա-
տուկ են մեր հասարակական կեանքին: Բոլոր պետե-
րից հեղինակը առաւել ուշադրութիւն է դադ ձնում սը-
տախօտութեան վերայ, որ միւս պետերի միայն արբա-
նեակն է և ասացողը ուրեմն, որ սուտ խօսողը մի յան-
ցանք է գործել, որից ցանկանում է աղատվիլ: Հեղի-
նակը շատ շոգափելի օրինակներով քննում է ստախօ-
տութեան բոլոր շարժառիթներն և ի վերջոյ դարձիւ է
այն ճիշդ եղբակաղութեանը թէ, լու բարեշական դաս-
տիարակութիւն ստացած ելելաւն երբեք սուտ չի խօ-
սել. իսկ եթէ երբեմն ստի՛ված ևս լինի ստախօտե-
թեան ղիմելու, այդ իրողութիւնը վատ հետեանքնելը
չի թողնել նորա վերայ:

Համակելով հեղինակի սկզբունքներին և ի բոլո
սրտէ ցանկանալով, որ մեր հասարակութիւնն աշխատ
լինէր իրագործելու սոցա մեր նոր սերնդի դաստիարա-
կութեան ժամանակ, ընթերցողներին պարտք ենք հա-
մարում զգուշացնել մի անմանկալարժական զաղախա-
րից, որ շատ տարածված է ընդհակառակ մեր մէջ. խօս-
քերս ծեծ ի մասին է: Ե. Բեօմէն ծեծն առաջարկում է
իբրև մի մանկալայ ժական միջոց երեխային յամուռու-
թիւնից հանելու և հրամանը կատարել տալու համար:
Նա ասում է, թէ ծեծը պատիժ չէ, այլ մի «ցնցումն»,
որով երեխայն խելքը գտնւն է ժողովում և սկսում է
գիտակցել իւր պաճն: Այդ ցնցումից յետոյ երեխայի
ուշադրութիւնը դարձնելու է մի այլ առարկայի վերայ,
իրև ոչինչ չէ պատահել: Առհասարակ ծեծն ընդուն-
ված է գերմանական ուսումնարաններում և ընտանեաց
մէջ և մեծ դեր է խաղում այնտեղ: Երբանայի Լան-
կալարժակները միանգամայն մոռանում են, որ բացի

«ցնցումն» և «մտարբերելը» ծեծը Լ. Բեօմէն է երե-
խայի ինքնասիրութիւնը. նա երբէք չի մոռանալ, որ նո-
րան վիրաւորեցին, ամադատուեցին. այդ զգացմունքը
կմնայ նորա մէջ: Ի հարկէ, եթէ դուք միայն մի անգամ
ծեծէք նորան և վերջը վարկէք նորա հետ մարդավարի
— կանհետանայ ալ զզգացմունքը. բայց զգուշացե՛ք, մայ-
րե՛ր, առաջին գարկից, որովհետև զարմելով երեխային
մի անգամ, դուք կըլարնէք անշուշտ երկրորդ, երրորդ և
այլ շատ անգամներ ևս. վերջապէս ծեծը սովորութիւն
կդառնայ թէ ձեզ և թէ երեխայի համար, որ ծեծից
ոչ մի բարոյական տարաւորութիւն չի ստանալ. ալ մի-
այն ֆիզիքական ցաւ: Նոյն իսկ այդ ֆիզիքական ցա-
ւից նա վախենալով միւս անգամ գոցե՛ չանէ այն,
ինչ որ ծեծի պատճառ էր դարձել և ոչ թէ գիտակցե-
լով արած յանցանքի յանձնատը լինիլը: Մեզ անհաս-
կան է ի է այն ձևը, թէ հարկատը է զարմել նախ և ապա
նորա ուշադրութիւնը մի այլ առարկայի վերայ դարձ-
նել: Բայց միթէ այդ այլ առարկաները չկան ծեծից
առաջ և միթէ ծեծից յետոյ երեխայն առաւել ընդու-
նակ է իւր ուշադրութիւնը նոցա վերայ դարձնելու:

Երեխայն սովորելով ծեծին, կիրքոյն իւր մարդկային
արժանատրութիւնն և պատիւն և ի վերջոյ կզորի անբա-
բոյականութեան անդունդն, որովհետև ֆիզիքական ցա-
ւից ազատվելու համար նա աշխատ կլինի ստախօտու-
թեամբ, խարեբայութեամբ, ուրացութեամբ և այլ մի-
ջոցներով հեռացնել իւրեանից առաջիկայ ծեծն և դո-
բանով լցնել իւր մարդը սիրան և միտքը զանազան
տեսակ ախտերով:

Մենք զարմանում ենք, թէ ինչպէս Ե. Բեօմէն, որ ի
նամակաները քարոզում են մարդավարի վարմունք երե-

խաչի հետ, չէ կարողացել հեռու պահել իւրեան իւր հայրենակից մանկավարժների անմանկավարժական հայեացքից ծեծի նշանակութեան մասին:

Կրկին և կրկին դժուշացնելով ընթերցողներին ծեծի գործածութիւնից, մենք մեր նախտակին հասած կհամարենք մեղեթէ է. Բեօմէի միւս գաղափարների համեմատ կրթելով իւրեանց հայ մայրերը նոր ուղղութիւն կմըացնեն դաստիարակութեան մէջ: Մեծացոյս ենք, որ հայ մայրերի ցանկութիւններն ևս համապատասխան են մեր յոյսերին. ուստի իրրև լաւ առաջնորդ իւրեանց դժուար գործում, մենք նուիրում ենք նոցա է. Բեօմէի նամակներ ի հայերէն թարգմանութիւնը:

Ա. Ն.

ՆՈՒԷՐ

Հ Ա Յ

ՄԱՅՐԵՐԻՆ:

Է. ԲԵՍՄԷԻ

Մ Ա Ն Կ Ա Վ Ա Ր Ժ Ա Կ Ա Ն

Ն Ա Մ Ա Կ Ն Ե Ր Ը :

Ն Ա Մ Ա Կ

Ա .

Նազելի Տիկին. Մեծ Համակրութեամբ կարգացի ձեր նամակն, ուր դուք յայտնում էք, որ «մի փոքրիկ հրաշալի որդոյ» մայր էք արդէն և թէ ձեզ միանգամայն երջանիկ կհամարէիք, եթէ միայն չկասկածէիք, արդեօք կարող էք ձեր մայրական սրտաւարութիւնները կատարել թէ ոչ : Թէ ձեր և թէ ձեր բոլոր աղգականների

հաւատարմութիւնն և անկեղծ բարեկամութիւնն իրաւունք են տալիս կամ լաւ է ասել պարտաւորում են ինձ կարողութեանս չափով նպաստել ձեր որդւոյ դաստիարակութեանն: Ահա այս նպատակով մի քանի նամակների միջնորդութեամբ ես հաղորդելու եմ ձեզ այն, ինչ որ այդ հարցի վերաբերութեամբ յայտնի է առօրեայ կեանքի փորձերից և արդի մանկավարժական գիտութիւնից.

Ճան Պօլն ասաց երբեմն. «*սոսկի մեզ շատ-ն Տայրեր և մենք լաւազոյն մարդիկ կը առնանք:*» Ի՞նչ է պահաս այժմեան մայրերի մեծ մասին: Ամենահասարակ բան՝ իւրեանց ապագայ կոչման համար նախապատրաստութիւն: Թէպէտ անհաւատարի է թվում, բայց ճշմարիտ է, որ կնամարդոց կրթութիւն տալու ժամանակ բոլորովին բարձի թողի են անուում նոցա ապագայ և ամենակարեւոր կոչումն: Այդպիսի կրթութիւնն իրաւացի և պատշաճաւոր են համարում շատերը. նոքա ասում են, որ կնա-

մարդիկ իւրեանց ապագայ կոչման՝ մայր լինելու համար նախապատրաստվելու կարօտութիւն չունին, որովհետև նոքա այդ բանի համար առաւել բնական ընդունակութիւն ունին քան տղամարդիկ: Բայց պէտք է ասել, որ շատ կնամարդիկ կամ բոլորովին զուրկ են այդ ունակութիւնից կամ թէ կրթութիւնն այնպիսի ներդործութիւն է ունեցել նոցա վերայ, որ այդ ունակութիւնը մի առանձին միակողմանի ուղղութիւն է ստացել: Օրինակ. կնամարդիկ հասարակութեան մէջ մեծ զգուշութեամբ են վարվում, իսկ երեխաների հետ միանգամայն կորցնում են այդ զգուշութիւնն, որովհետև նոքա տեղեակ չեն մօր պարտաւորութիւններին և նորա ուրախութիւններին. ուստի նոցա մտում են միայն մայրական հոգացողութիւնն և չարչարանքը: Գուք գրում էք, որ ձեր զօրութեան մասին ունեցած կասկածների և երկիւղի պատճառն այն է, որ փորձառու մայրերի բերանից լած էք շատ անգամ դաստիարակութեան դժուարութիւնների

մասին: Գժբադդարար այդ տեսակ փորձա-
 ուու մայրերի թիւը շատ է: Բայց մի^օ թէ
 նոցանից ոչ մինն երեխաների ուրախու-
 թիւնների մասին ոչինչ պատմած չէ ձեզ:
 Գիտեմ, որ այդպիսի լաւազոյն մայրերի
 թիւը շատ սակաւ է մինչև անգամ հա-
 սարակութեան բարձր դասերում. այս դասի
 կնամարդիկ ուսանում են ամեն տեսակ կա-
 րէնք և անկարէնք բաներ, որովհետև հա-
 սարակութեան մէջ իւրեան լուսաւորեալ
 ցոյց տալը հեշտ բան չէ. բայց իւր ապա-
 դայ բնական կոչման մասին կամ ոչինչ
 չեն լսում և կամ հատուկաոր բաներ են
 լսած, այն ևս սրտասհամբ, որովհետև
 նոցա կարծիքով այդ առարկայի մասին խո-
 սելն անհամեսութեան նշան է: Այսպիսի
 ուղղութեան հետևանքը շատ պարզ է
 շատ մայրեր հասարակական պարտաւորու-
 թիւններով զբաղված լինելով և իւրեանց
 երեխաների դաստիարակութեան մասին
 հոգարու ժամանակ չունենալով յանձնում
 են նոցա աղախինների խնամատարութեանն:

Իսկ ինչ որ կվերաբերի ձեզ ես հաւատա-
 ցած եմ, որ դուք ըստ ձեր ցանկութեան
 շատ հեշտ կլտացնէք ձեր դիտութիւնների
 թերութիւններն և կյաղթէք բոլոր դը-
 ժուարութիւններին: Ես ձեզ հաւատաց-
 նում եմ, որ ձեր որդւոյ վերայ ունեցած
 հսկողութիւնն օր ըստ օրէ հետաքրքիր կող-
 մեր կբանայ ձեր առաջ մինչև այն աստի-
 ճան, որ ձեր որդւոյ ներկայութիւնից հե-
 ոու անցկացրած ժամերը ձեզ համար մի զըր-
 կանք կթվին: Պէտք է ասել, որ համեմա-
 տաբար ձեր դրութիւնը շատ դերագանց է,
 որովհետև դուք մի կողմից կարող էք օգուտ
 քաղել ուրիշների փորձերից, զբքերից և
 այլն. միւս կողմից դուք ունիք բաւականին
 արձակ ժամանակ ազատօրէն խորհելու ձեր
 մայրական սրտաւորութիւնների մասին:
 Ֆիզիքական դժուար աշխատանքը դուք կա-
 րող էք յանձնել ձեր սպասաւորներին: Մի
 մոռանաք, որ կան շատ չբաւոր կնամար-
 դիկ, որոնք բացի օրական հացի համար
 անդադար հոգս և աշխատանք կրելուց, կա-

րողանում են և երբեմն շատ լաւ կրթել
իւրեանց բազմաթիւ գաւակներին:

Անամարդու աշխարհական գուարձու-
թիւնները շուտով կորցնում են իւրեանց
գրանիչ յատկութիւններն և ծերութեան
ժամանակ ակնյայտնի երևում է, որ նորա
սիրտը դադարկ է լինում սիրուց և իւր հա-
րազատ երեխաները խորթ են երևում և
տրա ընդհանուր հեռեանքը զղջումն է:
Բողբոլին այլ է այնպիսի կնամարդու ապա-
գայն, որ իւր գաւակների բարի կրթու-
թեան և դաստիարակութեան հոգացողու-
թեան մէջ որոնում է իւր աշխատանքի
և չարչարանքի վարձատրութիւնը: Նորա
սիրտը չէ դադարկվում, նա երբէք միայ-
նացած չէ մնում: Մայրն իւր երեխայի
հոգւոյ մէջ անջնջելի սպաւորում է իւր
ազդեցութիւնը, սորան ապացոյց կարող է
լինիլ և այն, որ բոլոր լաւագոյն երեւելի
մարդիկ, մտաբերելով իւրեանց ծնողներին,
մի աւանձին սիրով և շնորհակալութեամբ
դառնում են դէպի իւրեանց մայրերը կամ
տոյս յիշատակը:

Ցանկանում եմ ձեզ ևս, Նազելի Տիկին,
այնպէս բարդաւոր լինիլ, որ համոզվեք թէ
դաստիարակել էք, այո՛, մի լաւագոյն և
ճշմարիտ մարդ:

ՆԱՄԱԿ

Բ.

Ձեր նախընթաց նամակում ես նկա-
տեցի երկու սխալ և միանգամայն վնասա-
կար կարծիք: Սակայն պէտք է ասել, որ
կան մարդիկ, որոնք այդ կարծիքները ճիշ-
մարտութիւն են ընդունում և անդադար
կրկնում: Ետեւ: Նախ՝ դուք կարծում էք,
որ ձեր որդւոյ համար դեռ ևս դաստիա-
րակուհի հարկաւոր չէ, վասն զինորա (երե-
խայի) խելքի շրջանը դեռ շատ նեղ է:
Արդարև երկու կամ երեք եօթնեկուայ երե-
խայն դեռ շատ քիչ բանականութիւն
ունի. բայց այդ հասակում նորան մինչև
այն աստիճան կարելի է զեղծուցանել, որ
ձեր ամբողջ ընտանիքը մի օտարոտի բուռն

ազրեցութեան ներքոյ կընկնի: Ձեր երկրորդ սխալ կարծիքն այն է, իբր թէ երեխայն կարող է ունենալ այնպիսի բնական պահասութիւններ, որոնց դէմ դաստիարակութիւնը կամ Բանգամոյն և կամ փոքր է շարք անոց է: Այս երկու սխալ կարծիքը դաստիարակները սիրում են առաջ բերել, երբ նոցա դաստիարակական դործունէութիւնը վատ հետեանքներ է ունենում: Սոցա սխալ լինիլն ապացուցանելու համար ես կսկսեմ մանկավարժական այժ և Բէնից, այսինքն կաշխատեմ բացատրել ձեզ, թէ ինչպէս պէտք է վարվիլ ասորչէ երեխայի հետ նորա կեանքի առաջին եօթնեկներում:

Նորածին երեխայի հոգին խոր քնով քնած է և փոքր առ փոքր զարթնում է արտաքին զգայարանքներով ստացած տարաբութիւնները յաճախ կրկնելով: Թէպէտ երեխայն իւր պիտոյքն արտայայտում է աննշան հնչեւներով միայն, բայց կասկած չկայ, որ այդ անում է նա անգիտակցաբար:

Նորա աչքերը տեսնում են, բայց նա չէ կշռում իւր անասձը, նոյնպէս նորա ճաշակը բոլորովին զարգացած չէ լինում կեանքի առաջին օրերում. նորա համար մի և նոյն ճաշակն ունին իւր մօր կաթն և կամ որ և իցէ դառն օշարակ: Այսպէս շարունակվում է մինչև որ շատ անգամ մի և նոյնը կրկնվելով նորա ճաշակը զալ դանայ: Սրանից հետևում է, որ երեխայն զգայական տարաբութիւնները միմիանցից զանազանել սովորում է միայն այն ժամանակ, երբ այդ տարաբութիւնները կրկնվում են շատ անգամ: Այն ճնողքն, որոնք զրկվում են իւրեանց նորածին երեխաներից, կարող են մի փոքր միտթարվիլ նուրանով, որ նոցա երեխաների հիւանդութիւնն և մահն այնքան դժուարատար չեն, ինչքան մենք կարծում ենք, որովհետև նոքա անգիտակցական թմրած կեանքից զրնում են նոյնպէս անգիտակցաբար դէպի յաւիտենականութիւն:

Դուք զրում էք, որ ձեր սրբին բոլոր-

վին առողջ է, ուստի խօսենք այժմ նորա մասին: Ինչպէս ամեն առողջ երեխայ, ձեր որդին ևս իւր բնական պիտոյքներին բաւականութիւն տալուց յետոյ հանդարտ պառկած սկսում է նայել իւր շուրջն եղած առարկաներին: Ա՞ր մայրը չի ուրախանալ, երբ տեսնէ իւր որդւոյ հրաշալի և պարզ աչքերով չորս կողմ նայելն: Ուրախութիւնից նորան ձեռն են առնում, օրօրում են, ման են ածում անեկոմս և ահա այդ փայլալայնքներն և գգուանքներն երեխայի վատ սովորութիւնների արմատն են դառնում: Մի քանի անգամ փորձելով օրօրելն և մանածելն, երեխայն երբէք հանդարտ չի պառկիլ — եթէ նորան ցանկանան պառկած թողնել: Նա կղղայ, որ նորան մի բան պակաս է՝ օրօրելն և մանածելն և կսկսէ գոռալ մինչև որ նորան ձեռք չառնեն և չմանածեն: Սոյնպէս երեխայն սովորում է օրօրոցի և երգի նորան բռնութեամբ սովորեցնում են զանազան պիտոյքի և նա շուտով ընդունում է այդ սո-

վորութիւններն: Երեխայի քնեցնելու ժամանակ երգելու մասին կարելի է ասել այն, որ մայրը դորանով արտայայտում է իւր զգացմունքն և սէրը դէպի նա. այսպիսի դիպուածքում երգն ինքն իւրեան է երգվում, կարծես, բայց այնուամենայնիւ աւելորդ է միանգամայն և վերջը շատ անհանգստութեան պատճառ կարող է լինիլ: Այս և սորա նման սխալների պատճառն այն է, որ մայրերը բոլորովին տեղեակ չեն երեխայի կեանքին: Եթէ երեխայն գոռում է, դորա պատճառն այն է, որ նա անյարմար է պառկած կամ մի ցաւ է զգում. բայց ուշադրութեամբ նայելու և տեղափոխելու փոխարէն, նորան զրկում են, օրօրում են և շատ անգամ խզուր է լինում այդ բոլոր բաներն, որովհետև երեխայն շարունակում է գոռալ, վասն զի նորա խակահան պիտոյքը չէ բաւականացրած: Այսպէս ուրեմն, եթէ ձեր որդին իւր համար հանդարտ պառկած է և ուշադրութեամբ իւր չորս կողմն է նայում, այդ նշանակում

է, որ նորա բոլոր պիտոյքը բաւականացրած է և ինքն իւրեան շատ լաւ է զգուճ: Ձեռը մի տաք նորան և մի թողնէք, որ նորան ուրիշները ձեռը տան—թող պառկի այնքան, որքան ցանկանում է: Նստաւ գիտեմ, որ դուք այդպիսի ժամանակ կցանկանայիք նորան դրկել. բայց մի մոռանաք, որ այդ լողակական զուարճութիւնն ապագայում շատ անբուն դիշերների և ձանձրացուցիչ օրօրմունքի պատճառ կդառնայ: Նստորձով գիտեմ, որ լաւ սովորեցրած երեխայն ոչ թէ չէ պահանջում իւրեան օրօրել, այլ գոռում է, երբ նորան մի օտար մարդ գրկում և կամ օրօրում է: Գոռալու պատճառը շատ հասկանալի է. խանդարում են նորա հանդստութիւնն, որ սովորութիւնից նորա պիտոյքն է դարձել:

Այսպէս ուրեմն, դուք կարող էք երեխային տալ ձեր ցանկացած լաւ սովորութիւններն, եթէ դոցա յաճախ կրկնէք, միանգամայն հեռացնելով վատերը: Բացի սորանից երեխայի դաստիարակութեան ժա-

մանակ հարկաւոր է կանոնաւոր կենցաղաւարութիւն: Կարելի է երեխայի ամենօրեայ կեանքից առնել մի որեւիցէ իրողութիւն՝ օրինակ, լողացնելն և այդ իրողութեան յարմար կարգաւորել նորա օրուան բոլոր պիտոյքները: Լողացնելուց յետոյ երեխայն բաւական երկար ժամանակ քնում է. ուստի եթէ նորան միշտ միևնոյն ժամանակ լողացնեն, մայրը կանոնաւորապէս կունենայ մի քանի ազատ ժամեր: Նրբ նա կզարթի, նորա պիտոյքը բաւականացնելուց յետոյ, նորան այնպէս տեղաւորեցէք, որ կարողանայ տեսնել սենեկում եղողներին շարժութիւնները, լսել նոցա ձայներն և այլն:

Մի քանի ժամանակից յետոյ, երբ ձեր որդին 2—3 ամսական կդառնայ, հարկաւոր կլինի դրաւել նորա ուշադրութիւնը, դառնալով դէպի նա զանազան սիրոյ բառերով, նշաններով և այլն: Լաւ կլինի, եթէ սենեակը տաք է, քանդել նորա փաթաթաններն և նորա ձեռքոյկներով և ոտիկներով զանազան փոքր շարժողութիւններ

անել: Նթէ այս տեսակ ամեն օր մի որոշեալ ժամանակ — օրինակ կէս օրին — կպարասպիք երեխայի հետ, նա երկար ժամանակ արթուն լինելուց յետոյ կրկին խորքնի մէջ կընկղմի և դուք կրկին մի քանի ազատ ժամեր կունենաք ձեզ համար: Նոյնը կրկնեցէք և երեկոյեան և երեխայն գիշերը շատ հանգիստ կլինի և ձեզ կզարթեցնէ մի երկու անգամ միայն և ոչ առաւել: Նրբ գիշերը կզարթի, դուք որքան կարելի է շուտ և առանց լացացնելու լցուցէք նորա կարիքը, չլնի թէ թողնէք նորան կուրծքի կամ ձեռների վերայ քնելու: Քանի մեծանայ ձեր որդին, այնքան կհեշտանայ ձեր գործն: Նրբ նա կսկսէ ժպտալ կամ ոտիկներով զանազան շարժողութիւններ անել, հարկաւոր է խիոյն ազատել նորան փաթաթաններից և թողնել խաղալու մինչև յողնիլն: Ի՛նչպէս արագ ծիծաղելի և հրաշալի շարժողութիւններ է անում նա իւր կարծ ոտիկներով և ձեռքոյկներով: Ի՛նչպէս ուրախութեամբ գոռում է նա թափ

տարով դուլին և իւր պարզ և կայտառ աչքերն այս և այն կողմը շրջելով: Նս ծանօթ եմ այնպիսի կնամարդոց հետ որոնք իւրեանց երիտասարդութիւնը անցկացրել են հասարակութեան մէջ և միջին հասակում մայրիք դառնալուց յետոյ իւրեանց նուիրել են բոլորովին իւրեանց երեխաներին: Նոքա ցաւով մտաբերում են իզուր և անօգուտ կորուսած ժամանակն, ասելով, որ կնամարդն իւր խիական բաղդաւորութիւնը կարող է ստանայ միայն իւր երեխայից:

Դուք գրում էք, որ ամառը ձեր որդւոյն մտադիր էք, որքան կարելի է երկար ժամանակ բաց օդի մէջ պահել, դայեկի հետ ուղարկել այնպիսի պարտէզներ և այգիներ, ուր ժողովում են շատ երեսաներ: Այդ շատ լաւ միտք է. բայց նախ

ինքեանքդ անձամբ նայեցէք այդ տեղերն
 և ապա թող տուէք, որ ձեր որդւոյն այն-
 տեղ տանեն: Այդ տեղերում լաւ բաներ
 շատ քիչ են, իսկ վատերն անթիւ: Ես
 այդ զբօսարանները քննելուց և հետազօ-
 տելուց յետոյ այն եզրակացութեանը հա-
 սայ որ դոքա ըստ մեծի մասին երեխանե-
 րի համար զանազան ցաւերի աղբիւրներ
 են դառնում և միանգամայն վնասակար
 ներդրօծում նոցա վերայ: Հարցը պար-
 գելու համար մի օրինակ բերեմ. ահա մի
 երեխայ նստած է իւր սայլակում. արևի
 ճառագայթներն ուղղակի նորա երեսի վե-
 րայ ընկնելով խտտացնում են նորա աչ-
 քերը—բայց դայեակն ուշք չէ դարձնում
 դորա վերայ. երեխայն կամենում է վազ-
 վզել և շարժում է իւր ոտիկները—բայց
 այդ դայեկի համար նեղութիւն է, որով-
 հետև այն ժամանակ հարկաւոր է երե-
 խայի ձեռիցը բռնել, հսկել, որ վայր չընկ-
 նի, չկեղտօտէ իւր շորերն և այլն. այն
 ինչ սայլակի մէջ նա ապահով է ամեն
 փորձանքներէրից, իսկ դայեակն ազատօրէն մի

երկու ժամ կարող է իւր ընկերուհւոյ
 հետ քաղցր խօսակցութիւն անել: Անց-
 նում է մի փոքր միջոց, երեխայն բեզարում
 է նստելուց և սկսում է լալ: Դայեակը
 նեղանում է, որ նորա խօսակցութիւնն
 ընդմիջեցին, սկսում է երեխային հայհո-
 յել և մինչև անգամ ծեծել, զիտեսա-
 լով որ դանգատելու չէ երեխայն: Փոքր ինչ
 հասակը առած երեխաները զբօսարաննե-
 րում սովորում են այլ և այլ յիշոցներ:
 Ծնողքը զարմանում են, թէ որտեղից նո-
 ցա երեխաները սովորում են այդպիսի խօս-
 քեր, երբ իւրեանք չեն դործածում տա-
 նը այդ բառերն և չգանելով այդ հարցին
 պատասխան, նոքա այդ մեկնում են երե-
 խայի բնական յատկութեամբ: Կան և
 այնպիսի դայեակներ, որոնք երեխաներին
 հանդարտ նստել են տալիս, վախեցնե-
 լով նոցա պէսպէս յիմար բաներով: Այդ
 տեսակ դայեակներն առաջիններից առա-
 շել վնասակար են: Իմ կարծիքով երե-
 խային ահ և դողել մէջ պահելը քրէա-

1003
 14763
 13802

կան յանցանք է. բարկութիւնն և ծեծն երեխայն կարող է մոռանալ, բայց վախը տանջում է նորան օր և գիշեր:

Կան և դայեակներ (լաւագոյններ), որոնք երեխային թոյլ են տալիս խաղալու միւս երեխաների հետ, բայց այս պարագայում ևս երեխայն ապահով չէ դայեկի արբտունջից և անիրաւացի հարուածներէից. ըստ որում երեխաները խաղալու ժամանակ կռվում են միմեանց հետ, որով և զայրացնում դայեկին: Փոքր երեխաները շատ զբաղն են դէպի անարդարութիւնն և թէ նոքա շատ անգամ են թարկվին կամակոր և անիրաւացի վարմունքի (ինչ որ կարելի է յուսալ ամեն մի ազէտ մարդուց), այն ժամանակ նոցա մէջ կզարգանայ մի ատելութիւն նախ դէպի իւր դայեակն և ապա դէպի ամէնքը. մի խօսքով նոքա կչարանան և կյամուանան:

Այսպէս ուրեմն, լաւ դայեակներ չկան. բայց պէտք է որ լինին, ըստ ուրում դուք շատ անգամ հարկադրված կլինիք ձեր

որդւոյն օտարներին յանձնել: « Ուրեմն, ի՞նչ անեմ » կհարցնէք դուք: Իմ կարծիքով այս դժուարութիւնից ազատվելու համար ամենալաւ միջոցն այն կլինի, որ դուք ինքեանից չէր որդւոյ համար մի գոյեանէ պարտաւոր: Այս գործն այնքան դժուար չէ, ինչքան գուցէ ձեզ երեւայ ըսկզբից, մանաւանդ եթէ հասակաւոր և փորձառու կնամարդու փոխարէն դուք մի օրիորդ վարձէք. առաւել լաւ եթէ այդ օրիորդը նոր աւարտած լինի իւր ուսման ընթացքը: Հասակաւոր կնամարդուն, այն ևս ուսմական դասից դուրս եկածին, դրեթէ անհնար է մի բան սովորեցնելը, միւս կողմից նորան ծիծաղելի և անյարմար կը թվի, եթէ ձեզ նման մի մատաղահաս տիկին երեխայի հետ վարվելու մասին խրատներ տայ: Այսպէս ուրեմն վարձեցէք մի մատաղահաս և պարկեշտ օրիորդ: Այս տեսակ օրիորդն ընդունակ կլինի և ցանկութիւն կունենայ բան ուսանելու առաւել, քան թէ այլ և այլ « փորձառու » կար-

Տեղեալ կնամարդիկ: Քայլի այդ, օրիորդն այն յարմարութիւնն ունի, որ դեռ մռայլ-յաճ չլինելով իւր մանկութիւնը մեծ հողացողութիւն կունենայ երեխայի հոգեկան կեանքի մասին: Քայց նախ քան այդ օրիորդին կյանքնէք ձեր որդւոյն, մի քանի ժամանակ պահեցէք ձեր տանն, որ տեսնելով դուք ինչպէս էք վարվում երեխայի հետ, սովորի ձեզանից խաղալ, խօսել և այլ տեսակ ժամանակ անցկացնել երեխայի հետ: Հաւատացէք, որ օրիորդը շուտ կըմբռնէ ձեր վարմունքի թէ ձեն և թէ յատկութիւնն, մանաւանդ եթէ դուք նորա հետ ևս վարվիք մարդասիրաբար: Վարվեցէք նորա հետ իբր ձեր որդւոյ ընկերի հետ, իբր ձեր աշակերտուհւոյ հետ, որին սիրով և կարեկցութեամբ ուսուցանում էք: Ինչ տեսակ որ վարվիք մատաղահաս դայեկի հետ, նոյն տեսակ նա կվարվի և ձեր որդւոյ հետ: Մի խօսքով նայեցէք նորա վերայ ոչ իբրև մի աղախնի վերայ, այլ որպէս ձեր օգնակա-

նի վերայ: Եթէ ձեր ընտրութիւնը յաճողակ լինի և գործը լաւ դնայ, շուտով դուք կտեսնէք, որ ձեր որդին մեծ յօժարութեամբ կխաղայ դայեկի հետ, ինչպէս և ձեր հետ: Սկզբում կարճ միջոցով յանձնեցէք ձեր որդւոյն դայեկին այն ևս տանը, յետոյ թողէք, որ տանի գբօսնելու մօտակայ և միայնակեաց տեղ: Ձեր որդին դեռ փոքր է և կարօտ չէ ընկերութեան, ուրեմն առաւել յարմար է մօտակայ տեղ գբօսնելու ուղարկել, որ դուք ինքեանքդ ձեր աչքով տեսնէք, թէ ուր և ինչ տեսակ է գբօսնում ձեր որդին:

Քանի զուարթութեամբ խօսիք ձեր որդւոյ հետ, այնքան շուտ կբացվին նորա թոթով լեզուի կապերն: Երեխայի ըսկզբի անկապ և քաղցր բառերն այնքան մեծ բաղդաւորութիւն են մօր համար, որ զորանով միանգամայն վարձատրվում են մայրական հողացողութիւնն և չարչարանքըն: Այդ ժամանակ երեխայի սենեակն ու բախտութեան և հանդստութեան պատրու-

պարան է դառնում: Քանի քանի անգամ
 ես նկատել եմ, որ բաւական է երեխայի
 քաղցրանուագ ձայնը լսել, նորա բառեր
 արտասանելու փորձերը տեսնել, որ մարդ
 բոլորովին մոռանայ ամեն մի հոգս, զբաղ-
 մունք և կսկիծ: Բայց պէտք է նախազգու-
 շացնեմ, որ երեխայի հետ հարկաւոր չէ
 նորա լեզուով խօսել, նախ որ շատ ծի-
 ծաղելի է լսել մեծերի բերանից երեխայ-
 ական արտասանութիւն և երկրորդ որ
 երեխայի համար առաւել օգտաւէտ է
 ամեն բանի իսկական անունը լսել. իսկ մի-
 միայն զուարճութեան համար զոհել երե-
 ւայի օգուտը հարկաւորութիւն չկայ, մա-
 նաւանդ որ առանց դորան ևս զուարճու-
 թեան նիւթ շատ է մնում:

Չգիտեմ, կարողանում է արդեօք ձեր
 որդին արդէն նստել թէ ոչ: Նթէ ոչ — թող
 պառկած մնայ մինչև որ ինքն իւրեան
 բարձրանայ, որովհետև, երբ նա ունենայ
 բարձրանալու զօրութիւն, առանց մի որ և
 իցէ օգնութեան կնստի, ապա կկանգնի և

վերջապէս կսկսէ մանդալ պատերը կամ
 սենեկի կարասիքը բռնելով: Զգուշացէք
 դանազան փութացուցիչ միջոյնք գործա-
 ծելուց — այդ ձեր որդւոյն անուղղելի մնաս
 կպատճառէ: Իսկ ձեզ համար մի և նոյն
 է նորա ծիծաղաշարժ հաւասարակշու-
 թեան փորձերը մի քանի եօթնեակ առաջ
 տեսնել թէ ուշ:

Ղուք հարցնում էք. թէ հարկաւոր
 է ձեր որդւոյն խաղալիքներ տալ թէ ոչ:
 Ոչ. մի՛ տաք: Զեր որդւոյ համար այժմ
 նորան շրջապատող բոլոր բնութիւնը խա-
 ղալիք է: Սենեկի կարասիքը, մարդիկը, նո-
 ցա պարասպունքը, կենդանիները, փողոցից
 անցեղարձ անող կառքերը, մի խօսքով
 ամեն մի բան զբաւում է նորա ուշադրու-
 թիւնն: Այժմ հարկաւոր է փոքր առ փո-
 քրը ձեր որդւոյն սովորեցնել ինքնուրոյն
 խաղալու — ի հարկէ ձեր ներկայութեամբ:
 Օրինակի համար ես ձեզ կպատմեմ, ինչ-
 պէս անում է այդ մի արհեստաւորի կին,
 որ ի հարկէ սպասաւոր չունի և բացի իւր

որդւոյ դաստիարակելը հարկադրված է կատարել և անտեսական բոլոր պիտոյքը: Դիցուք թէ ճաշ պատրաստելու ժամանակ է: Նա նստեցնում է իւր որդւոյն յատակի վերայ փռած ծածկոցի վերայ և ինքը սկսում է իւր գործը, պատմելով երեխային իւր ամեն մի շարժմունքն: « Ահա՛ նայիր ես վառարանում փայտ եմ դնում, » ասում է նա, « ինչպէս մեծ փայտեր են, ինչպէս ձայն են հանում նոքա: Ահա՛ այժմ վառում եմ. իսկ այժմ մեծ անօթի մէջ ջուր եմ ածում. լսում ես, ինչ ձայն է արձակում ջուրը. այժմ ջրի մէջ ձգում եմ գետնախնձոր. ահա քեզ ևս մի զոյգ կտամ, աննում ես, ինչպէս գեղեցիկ և կոր դնդակներ են » և այլն: Այսպէս մայրն իւր գործն է շինում. իսկ երեխայն հետևում է նորա ամեն մի շարժմունքին, լսում է նորա ամեն մի բառը, գործի ժամանակ արձակած ամեն մի հնչելն և ինքն ևս պէս պէս բացականչութիւններով և շարժողութիւններով արտայայտում է իւր հա-

մակրութիւնը, զարմանքն և այլ զգացմունքները: Մի խօսքով նորա արտաքին զգայարանքները զբաղված են, նա չէ բեզարում և իւր մօր գործին չէ խանդարում: Խօսք չկայ, որ լուսաւորեալ մօր համար առաւել հեշտ է զբաղեցնել իւր որդւոյ արտաքին զգայարանքներն և մի և նոյն ժամանակ իւր գործն անել: Դորա համար հարկաւոր է միայն զխտենալ, ինչպէս պէտք է խօսել երեխայի հետ և խօսել միայն այն առարկաների մասին, որոնք մօտ են կամ այն հնչելներին մասին, որոնք լուսում են:

Ես արդէն յիշել եմ, որ երեխայի հօգին զարգանում է զգայական տպաւորութիւնների ազդեցութեամբ. ուրեմն միշտ զբաղեցնելով նորա արտաքին զգայարանքները մենք կզարդացնենք և նորա հօգին: Նորա համար խաղալիքներ բոլորովին աւելորդ են: Օրինակ, սուէք նորան թէ յի գրդալ: Ինչպէս նա հիանում է, տեսնելով գրդալը, նա թխթխկացնում է նորա-

նով, ամեն կողմից անաղում է և վերջապէս բերանն է դնում: Ի՞նչու: Որովհետեւ երեխայն առարկայի հետ բազմակողմանի ծանօթանալու մի բնական ձգտումն ունի: Աի փոքր մեծ երեխաները շատ անգամ կտարում են և ոչնչացնում զանազան իրեր, միայն նորա համար, որ տեսնեն, ինչպէս է շինած կամ մէջը ի՞նչ կայ: Այսպէս ուրեմն քննադատութիւնն և զիտորականութիւնն երեխաների բնական ձգտումն են, որ հարկաւոր է զարգացնել: Անշուշտ չպէտք է թողնել, որ քննասիրութիւնից ամեն բան կտրելու և քանդելու սովորութիւն առաջանայ:

Շատ անգամ ծնողքն և դայեակներն ուրախանում են երեխայի պէսպէս չարութիւնները տեսնելով. օրինակ, թոյլ են տալիս վայր ձգել ամեն մի ձեռքն ընկած բան, իւրեանց մտղերից քարշէլ, ձեւանալով իբր լաց են լինում և այլն: Այս և սորա նման զուարճութիւնները, թէ և մինչև որոշեալ հասակն անպէտք են. բայց

նախատիւնքի արժանի են, եթէ կրկնվում են երեխաների այն հասակում ևս, երբ նոքա ներգործում են փոքր ի շատ գիտակցաբար: Յաւն այն է, որ այդպիսի զուարճութիւնները, շատ անգամ կրկնելով, երեխային սովորեցնում են չարչարել մարդոց և ամեն տեսակ առարկաներ կտրտել. նոյնպէս շատ վատ սովորութիւն է, երբ երեխայն մի առարկայ ստացածին պէս խոկոյն վայր է ձգում առանց հետը խողալու: Այդ տեսակ սովորութիւնը պէտք է աշխատել ոչնչացնել կամ լաւ է ասել, պէտք է աշխատել, որ այդ տեսակ սովորութիւնների առաջն առնել: Արեխային զբաղեցնելու ժամանակ հարկաւոր է մի քանի առարկայ ի միասին տալ: Թող առաջ դնել մինն և նորանով խողայ, ապա տուէք միւսն և այլն: Առ հասարակ երեխայի հետ խողարու և խօսելու ժամանակ հարկաւոր է մեծ հնարադիտութիւն: Գիտեմ, որ երբեմն այդ հնարադիտութիւնը ձեզ համար բաւական դժուար աշխատաք

կլինի, բայց դորա փոխարէն ձեր որդին բաղդաւոր և հանգիստ կլինի: Աւարտելով նամակս հարկաւոր եմ համարում կրկնել, որ երբ դուք ինքեանքդ խաղում էք ձեր որդւոյ հետ, աշխատեցէք դայնկի ներկայութեամբ անել այդ. ժամանակին այդ երկուսի համար ևս մեծ օգուտ կլինի:

ՆԱՄԱԿ

Գ.

Դուք գրում էք թէ, որ ձեր որդին արդէն փոքր առ փոքր սկսել է մանդալ, խօսել և նորա հետ խօսածը գրեթէ բոլորը հասկանում է: Արդարև այդ մեծ յաւաճադիմութիւն է և ես լաւ դիտեմ, որ ձեր ուրախութեանը չափ չկայ, թէպէտ կան այնպիսի մայրեր, որոնք չեն ուրախանում տեսնելով երեխայի անկախութեան առաջին քայլերն: «Ահա այժմ կսկսվի ամենադժուար չարչարանքի ժամանակն,» ասում են նորա, «առաջ կարելի էր նստեցնել նորան յատակի վերայ և սպասել լինիլ, որ

նա անվնաս կմնայ, իսկ այժմ ամեն մի ըտպէ պէտք է վախենալ, որ չլինի թէ մի որևէից փորձանք պատահի նորան:» Արդարև երբ երեխայն օտք է ելանում, այնուհետև նա ազատ չէ փորձանքներից: Օրինակ նա կարող է վայր ընկնիլ, սյրվել և այլն և այս բոլորը պատճառում են սարսափելի դուռոց և լաց, ուստի նախ տեսնենք ի՞նչ հնարներով դուք կարող էք ձեր որդւոյն պաշտպանել զանազան մեծ փորձանքներից, որոնք նորա փորձառու և ճարպիկ չլինելուց են առաջ դալիս: Չնչին փորձանքից բոլորովին ապահով պահել երեխային անհնար է, եթէ չենք կամենում նստեցնել նորան այնպիսի մի սենեկում, ուր ոչ կահ կարասիք կայ և ոչ այլ առարկայ և պատերն և յատակը բարձրով և կակուղ բաներով են զարդարած միայն: Պէտք է ասել, որ հարկաւորութիւն ևս չկայ պաշտպանել նորան ամեն մի փորձանքից և հեռացնել նորան ամեն մի անախորժութիւնից, որովհետև երեխայն

փորձէ է կարօտ. բայցի այդ, եթէ դուք յան-
 կանուում էք, որ ձեր որդին ինքնասարաշտպա-
 նութեան սովորի, պէտք է երբեմն զխոտ-
 թեամբ նորան այլևայլ փոքր փորձանք-
 ների մէջ ձգէք: Պարզեմ միաքս: Ձեր որ-
 դոյն դուք պէտք է սովորեցնէք միայն մը-
 նալու. ասենք թէ նա մնաց այնպիսի մի
 սենեկում, ուր տաք վառարան կայ. իհար-
 կէ երեսայն կմտենայ վառարանին և շատ
 հաւանական է, որ այրվի: Այս փորձանքից
 պաշտպանելու համար երկու միջոց կայ.
 կամ վառարանի առաջը վանդակապատ
 շինէք, որ երեսայն վառարանին չհասնի և
 կամ երեսային պէտք է տանէք վառարա-
 նի մօտ և պատմէք նորան վառարանի օ.
 դուտը. օրինակ, թէ առանց վառարանի
 սենեկում ցուրտ կլինէր, ճաշ չէր կարելի
 պատրաստել և այլն. յետոյ ասէք, «պէտք
 է զգուշանալ վառարանից, որովհետև տես
 ինչպէս տաք է,» այս ասելով նորա մատը
 կպցրէք այնպիսի մի տեղ, որ այնքան
 տաք չէ, բայց որ մի փոքր կցաւեցնէ նո-

րա մատը: Այսմ թէ մօտեցրէք նորան մի
 մեծ բոցի մօտ, այնպէս որ մի քանի վայր-
 կեան սաստիկ և զգալի կերպով լուսաւո-
 րէ նորա երեսը. յետոյ առէք մի թղթի
 կտոր և ձգեցէք կրակի մէջ, որ այրվի,
 իսկ երեսային այս ցոյց տալով պատմեցէք
 որ ամեն բան—նորա շորերը, ձեռնիկներն
 և այլն—նոյնպէս կարող են այրվել. ուս-
 տի զգուշացրէք, որ չմտենայ վառարանին,
 նա դեռ փոքր է և այլն: Եթէ բոցն այն-
 քան սաստիկ էր, որ կարողանար տպաւո-
 րութիւն թողնել նորա վերայ, երեսայն
 միշտ կհեռանայ կրակից:

Կարծեմ դուք կը համաձայնիք, որ ե-
 րեսային կրակից զգուշացնելու համար վե-
 րջիշեալ միջոցն առաւել լաւ է, քան թէ
 զանազան վանդակապատներ և այլ հնար-
 ներ գործածելը:

Բայց դուցէ դուք կարծում էք, որ ա-
 ռաւել լաւ կլինէր թողնել այդ փորձը
 մինչև ձեր որդոյ մեծանալն: Այդ ևս կա-
 րելի էր անել, բայց ցաւն այն է, որ մին-

չև մեծանալը նա կարող է միանգամ սաստիկ այրվել և այն ժամանակ այդ դառը փորձից յետոյ նա ինքը շատ լաւ կիմանայ վառարանի սպառնած վտանգը:

Մոյնպէս դուք կարող էք բացատրել և բոլոր տաք առարկաներից առաջացած վրնասններն:

Ասել անդամ հարկաւոր չէ, որ բոլոր վտանգաւոր բաները—լուցկին և այլն պէտք է այնպիսի տեղ պահել, որ երեխայն չըկարողանայ առնել: Բայց այնուամենայնիւ պէտք է նորան բացատրէք նոցա վտանգաւորութիւնն, որովհետեւ պատահամբ երեխայն կարող է գտնել սրահում մի լուցկի և արդէն ծանօթ լինելով նորա վառելու եղանակին, կցանկանայ նոյնն անել և ինքն. ի հարկէ իւր անփորձութիւնից մի որ և իցէ մնաս կպատճառէ իւրեան: Ուստի լուցկւով այրեցէք մի քանի թերթ թուղթ ի միասին, որ բոցը մեծ սպաւորութիւն թողնէ նորա վերայ. այս պարագայում ևս պատմեցէք նորան լուց-

կոյ օգուտն և ասացէք, որ իւր համար նոքա դեռ վտանգաւոր են. որովհետեւ նա փոքր է, չպէտք է ձեռք տայ, ապա թէ ոչ և այլն: Հաւատացած եղէք, որ երեխայն դորանից յետոյ միշտ երբ մի լուցկի գտնէ, իսկոյն մեծ ուրախութեամբ կ'այտնէ իւր գիւտի մասին:

Մոյնպէս շատ հաւանական է, որ զանազան սուր բաներ կգտնէ. գնտասեղ, մեխ և այլն և դտածին պէս իսկոյն կառնէ: Նրեխաներն առհասարակ սիրում են մանր մունր բաներ ժողովել իւրեանց ձեռքոյկներով: Ի՞նչ պիտի անել այսպիսի պարագայում: Մեծ զգուշութիւն է հարկաւոր, որովհետեւ այդ տեսակ գիւտն երեխայի համար շատ վատ հետեանք կարող է ունենալ: Առաւել լաւ կլինի, եթէ երեխային փորձով ցոյց տաս, ինչպէս նա կարող է ծակել իւր ձեռքն այդ սուր բաներով. միևնոյն ժամանակն ասացէք նորան, որ երբ նա գտնէ գնդասեղ կամ մեխ, իսկոյն թող զգուշութեամբ ցցէ կարի բար-

ձի վերայ և ցոյց տուէք ինչպէս հարկաւոր է այդ անել. նոյնպէս զգուշացրէք, որ երբ ձեռուսն ունի մի որևիցէ սուր բան, չվազվզէ, ապա թէ ոչ առաւել սաստիկ կծակէ իւր ձեռք, քան թէ դուք ծակեցիք:

Ես տեսել եմ մի տասնամենայ երեսխայ, որ սովորել էր սենեկի ծաղիկների տերևները կտրտել, իսկ երբ արգելում էին նորան այդ դործողութիւնը, սխտում էր գոռալ և լալ: Այս վատ սովորութիւնից ազատվելու համար, մի անգամ նորա ձեռք ծակեցին վարդենուց փշոտ ճիւղով Գորանով երեսայն զգաստացաւ և թողեց իւր սովորութիւնը: Պէտք էր տեսնել, ինչպէս ծիծաղելի կերպով նա մօտեցնում էր իւր երկու մասները վարդենուցն, բայց չէր համարձակվում ձեռք տալ — վախենում էր: Այս միջոցն իմ կարծիքով առաւել լաւ է, քան թէ այն, որ սովորաբար անում են՝ սուր և կտրող բոլոր բաները պահել, որ երեսայն մի որևիցէ կերպով ձեռք բերէ պահածն և կարէ կամ ծակէ

իւր ձեռն, որից յառաջացած վտանդն երբեմն շատ խիստ է լինում: Առհասարակ աշխատեցէք երեսխային ամեն մի յարմար պարագայում փորձառու շինել: Օրինակ երբ նա կղիպչի սեղանին կամ բազմոցին — ասացէք, որ մի որ և իցէ կարասիքի մօտից անցկենալու ժամանակ պէտք է մի ձեռով ամուր բռնել նորա անկիւնիւց և սովորեցրէք, ինչպէս անէ: Գուցէ դուք կարծում էք, որ ես շատ մանր մունր բաների ետեւն եմ ընկել, բայց նախ՝ դաստիարակութեան մէջ մանր բան չկայ և երկրորդ՝ վերոյ յիշեալ միջոցները ձեզ յետագայ նպատակներին կհասցնեն. ա.) կբազմացնեն ձեր որդւոյ փորձառութիւնն — այսինքն նորա գիտութիւնը, բ.) դուք կը սովորեցնէք նորան փոքր փորձանքներից *Խնայեալ կերպով* պաշտպանել, որով նա կզգայ իւր մէջ զօրութիւն և չի վախենալ վտանգից. օրինակ, երեսայն ասում է. «ես չեմ վախենում վառարանից, մայրիկ, այնպէս չէ՞, ես չեմ մօտենալ նորան, այնպէս չէ՞, կրակն ինձ չէ

այրել, այնպէս չէ՞ դանակը . . . » և այլն .
 դ.) ձեր որդին կսկսէ ձեզ հաւատալ, տես-
 նելով որ ձեր բոլոր ասածը ճշմարտութիւն
 է և թէ դուք նորան բարի էք ցանկանում:
 Երբ նա զգաց այս, նա միշտ ձեր ասածը
 կկատարէ, մինչև անդամ եթէ չհասկա-
 նայ հրամանի նպատակն և պատճառը:
 Վերջապէս դ.) Երեխայն կզգայ, որ ձեզա-
 նից և առհասարակ մեծերից կախումն ու-
 նի: Նա կհասկանայ, որ ինքը շատ բան չի
 կարող անել, բայց մարդիկն և դայեակն
 կարող են: Սորանից հետում է շնորհակա-
 լութեան և երախտագիտութեան զգա-
 ցումն:

Աշխատեցէք, որ դայեակն ևս վարվի ե-
 րեխայի հետ այնպէս, ինչպէս վարվում էք
 դուք: Եթէ անակնկալ կերպով մի փորձ-
 ձանք պատահի երեխային — առանց դոյա
 անկարելի է — աշխատեցէք ցոյց տալ, որ
 ինչ էր մեղաւոր, որովհետև զիտէր ինչ-
 որ կարող էր ազատվել այդ փորձանքից,
 բայց անզգոյշ եղաւ և այլն:

Տղէտ դայեակներն այդպիսի դէպքերում
 հակառակ են գործում. օրինակ, եթէ
 երեխայն աթոռին դիպաւ, նոքա խիղջն
 մեղքն աթոռի վերայ են ձգում, ասելով՝
 «անպիտան աթոռ, գառնուկիս վայր ձգեցիր,
 ահա քեզ գառնուկ փայտ, առ և մի լաւ
 ծեծիր աթոռին. այդպէս, այդպէս . . . »:
 Երեխայն աթոռին մի քանի հարուած տա-
 լուց յետոյ, արդարև հանդարտվում է, բայց
 հանդարտվելու պատճառն այն է, որ նա
 իւր սրտում քաւականութիւն է
 տալիս:

Պորա փոխարէն հարկաւոր է ասել. «ա-
 հա գառնուկ, կրկին վայր ընկար, որովհետև
 անզգոյշ էիր. արի դու խո համբուրեմ և
 կանցկենայ, բայց միւս անգամ զգոյշ եղիր»
 Ամենից լաւն է չնկատել փոքր փորձանք-
 ներն և երեխայի ուշադրութիւնը մի այլ
 առարկայի վերայ դարձնել: Շատ անգամ
 պատահում է, որ երեխայն մի բանի դիպչելուց
 կամ վայր ընկնելուց յետոյ իւր շուրջն է
 նայում, որ տեսնէ մարդ կայ թէ ոչ: Ե-

Թէ կայ ընտանի մարդ — սկսում է դուռը .
 իսկ եթէ ոչոք չկայ կամ մի օտար մարդ է,
 մնում է հանդարտ, կարծես թէ նա չէր ընկ-
 նողը: Ահնում է և այսպէս. ընկնում է երե-
 խայն և չէ բարձրանում, այլ մնում է ըն-
 կած, թէև չէ լալիս: Բայց ասացէք. «Վեր
 կայ, զառնուի» — խտոյն սկսում է լալ:

ՆԱՄԱԿ

Ե.

Պուք արդէն ձեր որդւոյն սովորեցրել էք
 զանապան վտանգներինց ինքն իւրեան պաշա-
 պանելու միջոցներն. այժմ ձեր պարտա-
 կանութիւնն է սովորեցնել իւրաքանչիւր
 պարագայում ինքն իւրեան օգնելու մի-
 ջոցներն. վասնորոյ աշխարհեցէ՛ որքան կա-
 բել է քիչ ծառայել նորան: Օրինակ, եթէ
 նորա խաղաղքը վայր ընկաւ, թող ինքը
 բարձրացնէ. եթէ ցանկանում է լուսամտից
 նայել, թող ինքն աթոռը լուսամտին մօ-
 տեցնէ և բարձրանայ. միայն զգուշացրէք,
 որ վայր չընկնի: Եթէ խաղաղունդը բազ-

մոցի կամ սեղանի տակը զլորվեցաւ, տուէք
 նորան մի վայտ, որով թող դուրս զլորէ
 նորան և այլն: Քնելու ժամանակ աշխա-
 տեցէք, որ ինքը հանէ իւր շորերն և
 անկողին մանի: Նոյնպէս սովորեցրէք նորան,
 որքան կարելի է շուտ հագնվի և լուաց-
 վի առանց ուրիշի օգնութեան: Համա-
 ձայն եմ, որ այս վերջինը մի փոքր դը-
 ժուար է, բայց հարկաւոր է կամեցողութիւն
 ունենալ և շուտով կհեռանան բոլոր դը-
 ժուարութիւնները:

Բայց դուք կարող էք ասել, որ եթէ
 երեխայն լաւ չկարողացաւ լուացվել, ի՞նչ
 արած: Նս պատասխանում եմ. մի անգամ,
 հինգ անգամ, տասն անգամ չկարողացաւ,
 վերայ մետասաներորդ անգամը կկարողա-
 նայ — հարկաւոր է համբերութիւն. վերջ
 ի վերջոյ նա զրեթէ առանց ում և իցէ օգ-
 նութեան կլուացվի: Երեխայն լուացվե-
 լու ժամանակ որպէս զն հագուստը չթրը-
 ջէ, որ հիւանդութիւն կարող է պատճա-
 ռել, հարկաւոր է նախ՝ ամերիկական

մօմնադօծ կտաւից զէնջակ բանեցնել . լաւ կլինի, եթէ զէնջակը մինչև պարանոցն և ուսերը հասնի. երկրորդ՝ շապիկի թեզանիքը բարձրացնել մինչև ուսերն:

Երեխայի զգեստն որքան կարելն է հասարակ է լինելու, ասլա թէ ոչ առանց օգնութեան գժուար թէ կարողանայ հագնվել: Ես շատ լաւ դիտեմ, որ իմ առաջարկած ձևը հեշտ չէ, պահանջում է առաւել շատ ժամանակ և համբերութիւն, քան թէ հին ձևն, երբ դայիակն է կատարում ամեն բան և հինգ րոպէում արդէն բոլորովին պրծած է ամենայն ինչ: Բայց իմ տուած խորհուրդները պահպանելն այն արժանաւորութիւնն ունի, որ երեխայն շուտով հասկանում է և դիտակցում, որ շատ բան ինքն ևս կարող է անել և ինչ որ երեխայի ձեռից դալիս է, նա յօժարութեամբ կատարում է և մինչև անդամ լաց է լինում, երբ նորա փոխարէն ուրիշն անէ սյոբ բանն:

Երեխաները սիրում են գործունէու-

թիւն, ուստի պատրաստ են միշտ որ և իցէ ծառայու թիւն անել: Հարկաւոր է այդ ձգտումից օգուտ քաղել և երեխային փոքր և հեշտ յանձնարարութիւններ տալ . «բեր այս բանը, տար, դիր, կանչիր» և այլն: Չմոռանաք ամեն մի ծառայութեան համար շնորհակալութիւն անելու, մանաւանդ եթէ նորա արածը համեմատաբար գժուար բան էր: Հարկաւոր է շնորհակալութիւն անել, որովհետև երեխայն ուրախանում է, երբ մի որև իցէ գործ է կատարում, սորանով զարգանում է նորա գործունէութիւնն և ճարպիկութիւնն և բացի այս նա սկսում է հասկանալ, թէ ինչ է նշանակում «շնորհակալ լինել, ի՞նչու համար և երբ են շնորհակալ լինում:

Ան այնպիսի դաստիարակներ, որոնք ահամայ և անզիտակցաբար բնաջնջ են անում երեխայի ինքնագործունէութիւնն և ինքնահաւաստիութիւնը: Ձեր որդին, ինչպէս ամեն մի երեխայ կցանկանայ նմանիլ մեծերին գործով և խօսքով և այս կանէ

կատակերգարար և պարզամտարար: Այս պարագայում պէտք է աշխատել միանգամայն բարձրաձայն չծիծաղել, որովհետեւ երեխայի ձգտումների վերայ ծիծաղելն աններելի է: Չպէտք է ծիծաղել երեխայի խօսքերի վերայ, որ չլինի թէ դժբանից նա զազտամիտ դառնայ. այս ինքն վախենայ իւր կարծիքները յայտնելուց: Չպէտք է ծիծաղել նորա անձարայիլութեան վերայ, որ չլինի թէ մեր ծիծաղով մեռցնենք նորա մէջ գործունէութեան ձգտումը: Չմոռանաք, որ ծաղրն և հեգնութիւնը պատիժներ են: Նոքա ժամանակին կարող են լաւ դաստիարակական միջոց դառնալ, նոցանով կարելի կլինի հասակաւոր (վեց տարեկանից սկսած) երեխաների ծուլութեան և անուշադրութեան առաջն առնել, բայց եթէ գործածենք նոյն միջոցները փոքր երեխաների համար ևս, մենք նոցա զազտամիտ և անխղճմտանք դառնալու չարաչար պատճառը կդառնաք:

Նոյնպէս վնասակար է շատերի (մինչև անգամ լուսաւորեալների) սովորութիւնը ծաղրել երեխայի պարզամտութիւնն և առհասարակ յիմարացնել նորան: Երեխաներն այդպիսի մարդոց ոչ միայն չեն սիրում, այլ և սկսում են ատել:

Առաջնիկայ տօների առթիւ դուք միտածում էք ինչ տեսակ խաղալիքներ դրնել ձեր որդւոյ համար: Արդարև բաւական կարևոր հոգս է այդ: Շատ ուղիղ է այն կարծիքը, թէ խաղն երեխայի համար ծանր աշխատանք է և երեխայի խաղերից կարելի է նախադուշակել, թէ ինչ տեսակ մարդ է դառնալու նա: Այս պարագայս աչքիս առաջն ունենալով հարկաւոր եմ համարում խօսել խաղալիքների մասին. ուստի հրաւիրում եմ ձեր ուշադրութիւնը դէպի հետևեալ նկատողութիւնները:

Գնեցէք ձեր որդւոյ համար այնպիսի խաղալիքներ, որով նա կարողանայ խաղալ: Գուք ժպտում էք ասածներին վե-

բայ, բայց ես խօսում եմ հաստատապէս: Վաճառանոցներում եղած շքեղ խաղալիքների մեծ մասը նայելու համար է շինած և ոչ խաղալու: Իսկ երեխաները փութով ձեռիցը թողնում են այդպիսի խաղալիքներ, թէև լինէին նոքա գեղեցիկ և շքեղատես, որովհետև դոցա երեխայական գործունէութեան յարմարացնել չէ կարելի: Կա խաղալիքը պէտք է լինի հասարակ, ամուր և զանազան խաղերի յարմար: Օրինակ. խաղագունդը, կէզլին, մանաւանդ արկղները լի տեսակ տեսակ փայտի կտորներով շինու թեան համար, փայտի կտորներ կենդանիների պատկերներով այլ ժողովածոներով զարդարած: Նայեցէք չքաւոր ընտանիքի երեխաների խաղալիքներին. ինչէք տեսնում. գոյնզոյն լոբիաներ, որոնցից նոքա այլ և այլ ձևեր են կազմում. մի քանի փայտի կտորներ, թուկեր և երբեմն մի արժանազին սայլակ Նրբխաները դացանով ևս կարողանում են շատ տեսակ ձևակերպել իւրեանց խաղերն:

Եթէ դուք ցանկանում էք ձեր որդւոյն ձանձրացնել, գնեցէք որքան կարելի է շատ խաղալիքներ, սորանից լաւ միջոց չկայ: Նայեցէք, օրինակ, հարիւրաւոր խաղալիքներով շրջապատած մի երեխայի վերայ: Նսկզբում երեխայական յափշտակութեամբ ընտրում է նոցանից մի երկուսն և սկսում է խաղալ, շուտով առածները ձգում է և նորերն է առնում, կրկին փոխում է և այլն. վերջապէս բոլոր խաղալիքներն ի միասին անկարգ և խառնիխուռն թողնում է, որովհետև ձանձրանում է: Չէ կարող երեխայն մինչև անգամ իւր խաղալիքները կարգի ձգել — այդ շատ դժուար է նորա համար: Այսպիսի երեխաների դրութիւնը կարելի է համեմատել Գրեզլեն քաղաքի պատկերների երևելի թանգարանը մի օրում նայել ցանկացողի դրութեան հետ: Սա ևս սկզբում մեծ ուշադրութեամբ քննում է մի քանի պատկեր, բայց վերջը ձանձրացած այս և այն կողմն է վազում և ի հարկէ ոչինչ չէ տեսնում:

Ի՞նչ է սորա պատճառը: Չափաւորութիւն չգիտենայն և անհնարին բան ցանկանալուն: Աթէ մեծերը կորցնում են իւրեանց չափն, ուր մնաց երեսաներն, որոնց համար հարկաւոր է, որ մեծերն որոշեն այդ չափը:

Բայցի վերոյիշեալ պատճառից կայ և մի պատճառ, որ շատ խաղալիքներ օւնենայն երեսային ցաւ է պատճառում:

Անշուշտ հարկաւոր է, որ երեսայն իւր խաղալիքները կարգով պահէ և ոչ թէ անկարգ այս և այն կողմը ձգէ. բայց կարող է արդեօք նա անել այդ, երբ խաղալիքները շատ են: Երբ մի խաղալիքը ձանձրացրեց նորան, նա նախ քան միւսը առնէ, պէտք է առաջինն իւր տեղը դնէ: Քնելուց առաջ ամեն մի խաղալիքն իւր տեղը պէտք է դրած լինի: Չկարծէք թէ ես տան մէջ տնտեսական շինելու համար եմ ասում այս. ոչ. ծառաները կարող են կարգի ձգել, բայց պէտք է երեսայից անշուշտ պահանջել. որ նա ինքն ամեն

մի բան կարգի ձգէ, որով ներքին բաւականութիւն կզգայ: Աթէ պատահի, որ պառկելուց առաջ երեսայն չժողովեց իւր խաղալիքները, դուք պէտք է ասէք նորան. «տես, գառնուկ, քո խաղադուռըը գետնին է ընկած, մէկի ոտի տակ կընկնի, կպատովի. ձիդ սենեկի դրան մօտ ես թողել, մինը կզիպչի նորան—կիշայցնէ. կէզլներդ սենեկի մէջ ես թողել, քիչ մնաց ես վայր ընկնէի» և այլն: Աթէ այս բառերից յետոյ դուք տեսաք, որ երեսայն անհանգստութեան մէջ ընկաւ, թող կրկին հազնվի և ինչոր հարկն է ժողովէ: Սորանով հեռաւորաբար երկու զգացմունք է զգում. անկարգութիւնից առաջ եկած անբաւականութիւն և կարգաւորութիւնից առաջ եկած—բաւականութիւն: Սորա հեռաւորեայն կլինի, որ երեսայն կսկսէ փոքր առ փոքր սիրել կարգաւորութիւնը:

Այն, մտածում էք դուք, ես պատաստ եմ կատարել ձեր խորհուրդը, բայց ինչ անեմ ազդականների և բարեկամների

ձեռից, որոնք ուղարկուած են անթիւ խաղալիքներ երեխայիս համար:» Ի հարկէ, չընդունել դուք չէք կարող. այլ պահեցէք և փոքր առ փոքր տուէք երեխային, այն ևս այնքան, որքան նորան հարկաւոր է մի անգամից: Կարելի է նոյնպէս մի քանիսըն ընծայել չքաւոր երեխաներին:

Երեխաների համար շատ օգտաւէտ են և մեծ զուարճութիւն կ'պատճառեն պատուկերազարդ գրքերն, որոնք երեխայի ընդհանուր զարգացման, մանաւանդ նորա ծաշակի զարգացման համար մեծ նշանակութիւն ունին: Բայց պէտք է զգոյշ լինիլ այդ տեսակ գրքեր ընտրելու ժամանակ, որովհետեւ արդի մանկական գրականութեան մէջ այդ տեսակ գրքերի թէ պարունակութիւնն և թէ պատկերները չեն կարող զարգացուցիչ նշանակութիւն ունենալ: Այդ գրքերի մէջ պատահում են այնպիսի պատկերներ, որոնք իբրև կատակերգական են, բայց իսկապէս ասելով երեխաներին վախեցնելու միջոցներ են ա-

ռաւել, քան զարգացնելու. կան և այնպիսի պատկերներ, որոնք երեխային անհաւատալի կ'թուին: Սորա հետևանքն այն կլինի, որ երեխայն չի վախենալ ոչ մի ըստպատանալից և չի հաւատալ գրքերին:

Այս երկու հանգամանքն ևս վատ են: Չնայելով, որ ևս յարգում եմ մտքերի ազատութեան գաղափարն և ինքս այդ մտքերի պաշտպաններից մինն եմ բայց այնուամենայնիւ պէտք է ասեմ, որ գիրքն երեխայի համար հեղինակութիւն (աւտորիտետ) պէտք է լինի, այսինքն պէտք է ծառայէ երեխայի զարգացմանն և կրթութեանն. ուստի եւ երեխաներին պէտք է տալ ամենալաւ գրքեր և պատուկերներ:

Պատկերներ ցոյց տալու ժամանակ պէտք է մանրամասնաբար պատմել նկարածի պարունակութիւնն, այնպէս որ մի պատկերն ամբողջ մանրամասն պատմութիւն ներկայացնէ: Չլինի թէ մի չբացատրած մասնաւորութիւն բաց թողնէք և մինչև

որ երեխայն մի պատկերը բազմակողմանի չզննէ և չսերտէ, չտաք նոր պատկեր: Այս միջոցով նա կսկսէ սիրել իւր պատկերներն և վերջն ինքն առանձին նայելու ժամանակ իւրեան կպտմէ ծանօթ բովանդակութիւնն. երբեմն աւելացնելով այնպիսի պարագաներ, որոնք դուք պատմելու ժամանակ չէիք նկատել:

ՆԱՄՍԿ

2

Առանց հնազանդութեան անկարելի է երեխայի բարոյական և հոգեկան կողմերը զարգայնել: Երեխային հնազանդութիւն սովորեցնելը միանգամայն դժուար բան չէ. թէ և ամենայն կողմից լսվում է, որ երեխաները անհնազանդ են: Կան և այնպիսի օրինակներ, երբ մայրը, մօրաքոյրն և դայեակն ասում են թէ երեխայն անհնազանդ է, կամակոր է. իսկ հայրը կամ ուսուցիչը զովում են նորան: Այս հակաձառութեան պատճառը մասամբ այն է, որ հայրերը առ հասարակ սակաւ են տես-

նում իւրեանց զաւակներին, ուստի առաւել սակաւ են ճանաչում նոցա, քան թէ մայրերն, որոնք զրեթէ միշտ իւրեանց զաւակները հետ են լինում. բայց միւս կողմից պէտք է ասել, որ երեխաները չեն հնազանդում նոցա միայն, որոնք իւրեանց հետ վարվելու եղանակը չզիտան: Արդարեւ շատ մայրերն երեխաների ձեռում կրակն են ընկած, մանաւանդ եթէ երեխաներն աշխոյժ և չար են. վերջ ի վերջոյ այդ տեսակ մայրերի սպառնալէքն այն է, որ նոքա անդադար ասում են. «սպասիր հօրդ պատմեմ», տեսնենք ի՞նչ կանես այն ժամանակ»: Այս ձևը միանգամայն անհիմն է եւ անմիտ, որովհետեւ նախ, հօր համար մեծ ակտրժութիւն չէ իւր որդւոյ վախեցուցիչ առարկայ դառնալն և երկրորդ՝ այս բոլոր անակտրժութիւնները, դանդաաները, լացն և այլն դառնացնում են գերդաստանի ուրախութիւնները, հեռացնում են զաւակները ծնողներէ. իսկ խորթ զաւակներին միանգա-

մայն դժբաղդ և ատենլ են դարձնում:

Երեկաների հետ վարվելու եղանակը չզիտենալով շատ զաւակասէր ծնողք խրատաբար են վարվում իւրեանց զաւակների հետ. այս ինքն՝ պատժում են այնպիսի հրաման չկատարելու համար, որ անկարելի է կատարել: Օրինակ. գնում են այգի, պարտէզ կամ անտառ զբօսներու. երեխայն ցանկանում է երեխայաբար խաղալ, բայց թողնողն ո՞վ է, անդադար լրավում է. «Վարդան, խոտի վերայ չզրաւկիս, շորերդ կկեղտոտես: Ինչո՞ւ ես աւազի մէջ մտնում — կոշիկներդ աւազով կլցուին: Էողով մի խաղայ — ձեռներդ կկեղտոտես: Ի՞նչու ես քարեր ժողովում — հարկաւոր չէ: Կրկին ծառի վերայ ես բարձրանում — տես նոր վարտիկներդ ի՞նչ եղան: Զրին մի մօտենայ, առաջ մի գնայ, յետ մի ընկնիր.» . . . Մի խօսքով սորա վերջը չկայ: Երեխայի ամեն մի քայլն առաջն առնում են «կարելի չէ» ասելով: Բայց ի՞նչ է կարելի — այդ չգիտէ նոյն ինքը հրամայողը: Մը-

նողքն ասում են. «Թող երեխայն ուրախ ժամանակ անցկացնէ, բայց չէ կարելի իւր կամքին թողնել, ապա թէ ոչ իւր շորերը կպտտառուտէ և այլն»: Արդարեւ, գրեթէ ամեն մի արդելքի պատճառը շորերի լու մնալու հոգան է: Մանաւանդ քաղաքներում «գուքված զարդարված» երեխաները զբօսներու են տանում ի ցոյցս մարդկան, կարծես ծնողաց համար է այդ և ոչ երեխաների. ուստի պահանջում են երեխաներից այնպիսի վարմունք, որ համապատասխան է իւրեանց վերոյիշեալ սկզբունքին: Այսպէս ուրեմն, եթէ դուք ցանկանում էք հեռու մնալ պէս պէս անպիտորժութիւններից, մի՛ մոռանաք, որ զանազան գեղեցիկ և նորելուկ շորերն երեխայի համար պէտք է ասած միանգամայն ցաւ են և ոչ ուրախութիւն: Երեխայի շորերը պէտք է լինին յարմար, լաւ կարած և ամուր կտորից. մի խօսքով պէտք է աշխատէք, որ շորերը չխանդարեն երեխային երեխայ մնալու և այն ժամանակ

դուք կկարողանաք արգելել երեխային միայն այն, ինչ որ վնաս է, այո՛, թէ Ֆիզիքըսայէս և թէ բարոյայէս: Առ հասարակ որքան կարելի է քիչ արգելքներ և հրամաններ տուէք երեխային: Այն այնպիսի ծնողք, որոնք իւրեանց խրատներով եւ յանդիմանութիւններով այնքան են զառնում զէպի երեխայն, որ հիւրը բոլորովին ձանձրանում է: Այսպիսի պարագայում ծնողքն ասում են հիւրին. «Ճայելով մեր բոլոր հոգսերին և հսկողութեանն այնուամեայնիւ երեխաներս անհնազանդ են:» ձշմարխտն ասելով, այդ տեսակ հոգսերը միանգամայն ցաւ են երեխաների համար, որոնք անչափ ուրախ կլինէին ազատվել այդ տեսակ հոգացողութիւնից: Զանազան աւելորդ հրամաններ տալուց ազատվելու համար, սովորեցրէք ձեր որդւոյն առօրեայ կեանքում մի որոշեալ կարգի և կանոնի և եթէ պատահի, որ նա մի բան մոռացաւ, մի ներդանաք նորայ վերայ, այլ յայանեցէք ձեր զարման-

քըն, որպէս թէ մի տարօրինակ բան պատահեցաւ: Իսկ հարկաւոր հրամանը կամ արգելքն որքան կարելի է կարճաւօտ ձեռով տուէք, որովհետեւ քանի քիչ բաւասէք, այնքան շուտ կհասկանայ երեխայն: Բացի այս, չէ կարելի երեխային բարդ հրաման տալ, օրինակ. «ժողովիր այստեղից բոլոր քո թափթփածն:» Այս հրամանը երեխայն չէ կարող կատարել, որովհետեւ մի երկու բան ժողովելուց յետոյ, մի աւարկայով կգրաւիլ և կսխտ խաղալ, այս ինքն կթողնէ իւր գործը: Բայց երեխայն մեծ յօժարութեամբ կկատարէ, եթէ առանձին հրամաններ տաք, օրինակ. «տար ձիւք, աթոռն իւր տեղը դիր, խաղալու քարերդ արկղն մէջ պահիր և այլն:»

Ամենակարեւոր կանոնը պէտք է լինի անշուշտ կատարել տալ ձեր հրամանն: Առանց սորան անկարելի է երեխային հրնազանդութիւն սովորեցնել: Շատ դատարարակներ չեն կատարում այս կանոնն, որովհետեւ երբեմն անյարմար է լինում դո-

րա կատարելն: Օրինակ երեխայն լրբիաներով խաղալու ժամանակ թափթփեց սենեկում: Գիցուք այդ միջոցում դուք ձեր որդւոյ հետ զբօսնելու էք գնալու: Ատում էք երեխային, որ ժողովէ լրբիաներն և դուք գնում էք հագնվելու: Վերադառնալով սենեակ տեսնում էք, որ թափածի կէսը չէ հաւաքած. ուստի դուք ինքեանքդ էք ժողովում մնացածը: Մի ըստով ամեն բան պրծած է և դուք գնում էք զբօսնելու ձեր որդւոյ հետ: Այս փորձից յետոյ երեխայն, եթէ միւս անգամ մի անախորժ յանձնարարութիւն տաք նորան, կընկատէ, որ հարկաւոր է գործը յետ ձրգել, որ ձեր համբերութիւնը հասնի և դուք ինքեանքդ կատարէք նորա կատարելքը: Պատահում է և այսպիսի դէպք. երեխայն ժողովում է լրբիաները, բայց ոչ բողբոլըն, այլ մի քանիսը մնում են բազմոցի տակ կամ մի որև իցէ անկիւնում: Դուք թէպէտ տեսնում էք, բայց չտեսնելու էք տալիս, դուցէ և գովում նորա հնազանդու-

թիւնը: Հաւատացած կացէք, որ երեխայն այս հանգամանքից ևս օգուտ կքաղէ և միւս անգամ նոյն դիպուածում կաշխատի որքան կարելի է շատ լրբիաներ մութ անկիւնները կլորել, որովհետև ժողովելն առաւել զժուար է, քան թէ մի կերպով ցան և ցիր անելն: Այսպէս ուրեմն. միշտ պահանջեցէք, որ ձեր մինչև անգամ ամենաչնչին հրամանները ճշգրտաբար կատարվին, ապա թէ ոչ երեխայն շուտով կհասկանայ, որ երբեմն կարելի է և չհնազանդել:

Ծնողքն իւրեանց երեխաների հետ իմաստութեամբ և հաստատութեամբ վարվելու փոխարէն երբեմն յետագայ ձևերըն են բանեցնում. օրինակ, մայրը կանչում է իւր երեքամեայ Տիգրանին լուացվելու, բայց երեխայն լուացվել չտրեւելով պահ է մննում: Մայրն երեխային յորդորելու համար ասում է, «եթէ, դառնուկ, չես գայ լուացվելու, ես լաց կլինիմ» և փոքր ինչ սպասելուց յետոյ, ըսկ-

տում է սուտ լաց լինիլ: Տիգրանը կակ-
 դում է և զալիս է լուացվելու: Կամ ա-
 սում է մայրը. «գառնուկ, արի լուացվիր,
 քեզ քաղցրեղէն կտամ:» Երեխայն հա-
 մաձայնում է և զալիս է լուացվելու: Ա-
 սպագայում երեխային մի որ և իցէ հրա-
 ման տալու ժամանակ միշտ կհարկաւորի
 քաղցրեղէն խօստանալ, որ երեխայն կա-
 տարէ այդ հրամանը: «Ի՞նչ անեմ, ասում
 է մայրը, գոնեա այս կերպ վարվելով երե-
 խայն լսում է:» Բայց սաստիկ սխալվում
 է մայրը: Նա ինքն իւր որդւոյն անհնա-
 զանգութիւն է ուսուցանում և քաղցրե-
 ղէնի սովորեցնում: Անհասարակ երբէք չէ
 պէտք պարզեւներ տալ կամ գովարանել
 հնազանդութեան համար, մանաւանդ զա-
 նազան խօստուճներով կատարել տալ մի
 որ և իցէ հրաման: Առաջի անհնազան-
 դութիւնը պատժի արժան չէ, սպառնալի-
 քըն ևս անտեղի կլինի, որովհետեւ նա չի-
 հասկանալ: Մի հնար կայ, «թեթե հար-
 կանել» և հանդարտութեամբ կրկնել հը-

րամանը: Մի մոռանաք, որ այդ հարուա-
 ծը պատժի չէ, որովհետեւ անմիտ բան կը-
 լինէր պատժել երեխային անհնազանդու-
 թեան համար, երբ նա հասկացողութիւն
 չունի իւր պարտականութիւնների մասին:
 Հարուածը միայն կը օրացնէ ձեր հրամանն.
 ուստի չպէտք է այս դէպքում ոչ նեղա-
 նալ երեխայի վերայ և ոչ անառականու-
 թիւն յարմնել, այլ պէտք է մնալ քաղց-
 րագէմ ինչպէս և միշտ: Աս շատ լաւ դի-
 տեմ, որ ձեզ դժուար կլինի ձեռք բարձ-
 րացնել երեխայի վերայ, բայց չկարծէք թէ
 այդ խստութիւն է. ոչ. ձեր որդին առա-
 ջին հարուածից յետոյ կհասկանայ, որ
 հարկաւոր է հնազանդիլ և դուք այնու-
 հետեւ չեք հարկադրված լինիլ կրկին հար-
 կանել նորան: Ձեր կողմից խստութիւն
 կլինի այն հանդամանքն, եթէ դուք մի
 հարուածի փոխարէն զանազան խօստում-
 ներով կատարել կտաք ձեր հրամաններն,
 որովհետեւ այդ ձե վարմունքի հետեւանքն
 անհնազանդութիւնն է և դուք հարկա-

դրված կլինիք վերջն, երբ ձեր որդին առաւել խիւքի կհասնի և իւրեան կճանաչէ, պատժել նորան և այն ևս շատ անգամ անօգուտ կլինի:

Անհնազանդութեան դէմ գործ դրած միջոցներից ամենավատն երեխային պէսպէս բարոյական խրատներ և յանդիմանութիւններ կարգայն է: Այս դէպքում երեխաները կամ չեն հասկանում խրատողին կամ բոլորովին չեն լսում նոցա. ուստի այս միջոցը միանգամայն չէ ազդում նոցա վերայ: Պատահում է և առաւել վատն — երեխայն հասկանում և լսում է խրատները, բայց նա անախորժ տպաւորութիւն ստանալով այդ յանդիմանութիւններից իւր հոգւոյ մէջ որոնում է համաձայն ընդհանուր մարդկային օրէնքների — ընդդիմադրութիւն: Երեխաները խրատների բովանդակութիւնը չհասկանալով, ընդունում են միայն ձեն, որ վատ տպաւորութիւն է թողնում նոցա վերայ. ուստի փոխվում են — դառնալով զուցէ առաւել խելագի,

բայց ոչ առաւել լաւ և հնազանդ:

Եթէ ծնողքն ամեն մի հրաման տալու ժամանակ հարկադրված են սպառնալիք բանացնել — կարելի է հաստատ ասել, որ նոքա վատ են դաստիարակել իւրեանց երեխաներին: Ակնյայտնի է, որ այդ ծնողքն արդէն սովորել են իւրեանց երեխաների անհնազանդութեանն և չեն իրագործում, գոնեա առաջ չեն իրագործել, իւրեանց սպառնալիքն, ապա թէ ոչ նոցա երեխաները սպառնալիքի կարօտ չէին լինիլ: Մի մոռանաք, որ եթէ մի որ և իցէ սպառնալիք գործածեցիք արդէն, որքան դժուար ևս լինէր նորա իրագործելը, պէտք է անշուշտ իրագործէք: Ուստի զգոյշ եղէք թէ սպառնալու և թէ խօստուճներ տալու ժամանակ և ամեն անգամ նախ լաւ մտածեցէք, կարող էք արդեօք իրագործել ձեր սպառնալիքը թէ ոչ: Օրինակ, հայրը ասում է. «Վահան, թէ դու չես հնազանդիլ, ըզբօանելու չեմ տանել»: Սպառնալիքը չազ

զեց. ուրեմն երեխայն պէտք է տանը մնայ:
 Բայց մայրը ասում է. «Բէնպէտ կտրելի է
 երեխային տանը թողնել, մենք երեք չորս
 ժամով ենք գնում. ո՞ր դէպէ, ինչ կպա-
 տահի:» «Բարի, այս անգամ թող գայ,
 ասում է հայրը, բայց միւս անգամ ան-
 պատճառ տանը կմնայ:» Երեխայն ուրա-
 խանում է, ոչ թէ միայն նորա համար,
 որ այս անգամ զգօսնելու կերթայ, այլև
 նորա համար, որ նա միշտ կերթայ: Նո-
 րան տանը «չէ կարելի» միայն թողնել—
 այդ բանը նա լսեց արդէն մօրից: Առհա-
 սարակ, թէպէտ անիրազօրճելի սպառնա-
 լիքները շատ անգամ կատակերգահան տե-
 սարաններ են աւաջ բերում, բայց առա-
 լել յաճախ կամ լաւ ես է աւել, միշտ
 ճնողաց հեղինակութիւնը քանդուճ են:
 Աւարտելով նամակս, կմտաբերեմ ձեզ մի
 ամենահասարակ ճշմարտութիւն՝ կանոնա-
 ւոր դաստիարակված չորսամեայ երեխայն
 բոլորովին հնազանդ է, ուստի նա երբէք
 անհնազանդութեան համար չի պատժվի:

Նամակ

Ի:

Պատահել է ձեզ տեսնել մի յամառ
 երեխայ: Նայեցէք փաբրիկ Արամի վե-
 րայ: Նորա կեղտոտ սյտերի վերայից
 կաթում են արտասուկքի կաթիլներ.
 նա դէմքը ճումուկով անլուռ գոռում
 է. «Բայեակիս հեռ ճաշելու չեմ, ցան-
 կանում եմ, որ մայրիկս ինձ» ուտեցնէ:»
 Օրուայ մէջ մի քանի անգամ կրկնում
 է այս տեսարանը, մինչև որ լացկոտը հասնի
 իւր ցանկութեանը: Այդ տեսակ յամառ
 երեխաների ճնողքը մխիթարվում են, ա-
 սելով, որ «երեխայն հաստատ բնաւորու-
 թեան տէր կլինի:» Այն ինչ այդ տեսակ
 յամառ երեխայն ամենի համար ձանձրալի
 է դառնում, մանաւանդ իւր ճնողաց հա-
 մար, որոնք, թէև ակամայ, սակայն պատ-
 ճառ են նորա յամառութեան: Յամառ
 Արամը դեռ իւր կեանքի առաջին ամիսնե-
 րում սկսում էր լալ, երբ նորան չէին

օրօրում: Վերջը երբ նա մի փոքր մեծա-
յաւ, մայրը նորա հետ յետագայ կերպ էր
վարվում. «Արամ, հողիս, ի՞նչ ես ցան-
կանում—կաթ թէ թէյ, տան հաց թէ ըս-
պիտակ հաց կաթ և սպիտակ
հաց—բարի, ահա քեզ կաթ»: Բայց ե-
րեխայն դեռ կաթը չխմած հրաժարվում
է, սպիտակ հացը ևս չէ ուտում: «Ինքն
ևս չզիտէ, ինչ է ցանկանում», ասում
է մայրը, «թէյ տամ, կարելի է թէյ
խմէ»: Բայց Արամը այն թասից չէ ցան-
կանում խմել, ասում է, որ թասը փոխեն
և այն — Ճշմարիտ որ երե-
խայն ինքը ևս չզիտէ, ինչ է հարկաւոր
նորան, այսինքն չզիտէ ինչ ընտրել, ուս-
տի հարկաւոր չէ առաջարկել նորան և
այս և այն: Մեծերը պէտք է ընտրեն նո-
րա փոխարէն և իւրեանց ընտրածը երբէք
չփոխեն ըստ ցանկութեան երեխայի: Արամը
չուտով հասկացաւ, որ նորա բոլոր ցանկու-
թիւնները անշուշտ կկատարվին: Յետոյ նա
սովորեց իւր ցանկութիւնը արտայայտել

ոչ թէ խօսքերով, այլ դռալով, թէև
նա կարողանում էր խօսել: Իզուր մայրը,
Արամին հարցնում է. «Ի՞նչ է լացիդ
պտտճառը, դառնուկ, ի՞նչ ես ցանկա-
նում, ասա—տեսնենք. խաղաղունդդ ես
ցանկանում, թէ ձիւդ դուցէ զբօսնուլ ևս
ցանկանում»: Այս բոլորը ունայն է—Արա-
մը դռում է: Այսպիսի պարագայում հար-
կաւոր է մի երկու անգամ թեթեւ զար-
նել նորան, բայց առանց բարկութեան,
այլ հանգարտ կերպով: Մայրը ինքը կը
զարմանար այդ միջոցի հանդարտեցուցիչ
ազդեցութեան վերայ: Բանը այն է,
որ երեխայն յամառելով, միանգամայն
չզիտէ ինչ է հարկաւոր նորան և ինչ
է ցանկանում: Յամառութեան առիթը,
ըստ մեծի մասին սովորութիւնից առաջ
եկած պահանջողութիւնն է, բայց բոլորը-
վելով, դռալով և այն երեխայն միանգա-
մայն իւրեան մոռանում է և միայն մե-
քենայաբար կրկնում է զանազան բառեր:
Այս բարոյական հիւանդ զրութիւնից

պէտք է աղատել, թօթափել նորան. սուրա համար և մի միայն սուրա համար երեխայի արտաքին զգայարանքների վերայ ներգործում են հարուածով, այս ինքն յնցմամբ, որը զարմանք է առաջացնում և փոխում է յամառութեան անդիտակցական դրութիւնը դէպի առաւել զիտակցական և այդ վայրկենում կարելի է նորա ուշադրութիւնը դարձնել դէպի մի այնպիսի առարկայ, որ ծանօթ և հետաքրքիր լինելով զրաւէր նորա բոլոր ուշադրութիւնը: Երեխային իւր անդիտակցական դրութիւնից զուրս բերելու համար կարելի է բացի հարուածից, որ ներգործում է նորա շօշափիչ զգայարանքի վերայ, գործածել և սաստիկ մեծ հնչուն, լոյս և ներգործել նորա լսելքի և աչքերի վերայ. բայց այս միջոցը չպէտք է գործածել, որովհետև բացի վախից, այդ ունի և այլ անյարմար կողմեր: Հարուածը անախորժ յիշողութիւն է թողնում երեխայի հոգու մէջ, իսկ երեխայն, ինչպէս և մեծը,

հեռանում է ամեն մի անախորժ բանից: Մինչև որ երեխայն չհանդարտվի և չընէ, նորա ինտելլը կամ ցանկութիւնը չպէտք է կատարել, ապա թէ ոչ նա չի հասկանալ, ինչ են պահանջում նորանից և հարկանելը իզուր կլինի: Պէտք է ինկատի ունենալ, որ երեխայն երբեմն լալիս է հիւանդութիւնից կամ ցաւ զգալուց. ուստի միշտ պէտք է զանազանել այդ լացը յամառութիւնից առաջ եկած լացից: Շատ անգամ երեխայն հանդարտ խողալու ժամանակ յանկարծ թողնում է իւր խողալքը և անհանդատութիւն է յայանում: Այսպէս պատահում է յաճախ ատամների հանելու ժամանակ. բայց երբեմն և առաւել ուշ այնպիսի պատճառներից, որ երեխայն ինքը չէ կարող մեկնել: Մանուկանք պէտք է իմօր ունենալ, որ թոյլ կազմուածքի և հիւանդոտ երեխաները երազում վախնում են և զօռալով զարթնում:

Առաւել վատթար է, եթէ յամառու-

Թիւնը մանուկ է զործի և վարքի մեջ, այսինքն կամակորու թիւն է դառնում: Ամակորու թիւնը մարդու բնական յատկութիւնը չէ, բայց կան շատ երեխաներ, որոնք կամակոր են լինում: Միծաղելու և գլուարձանալու համար երեխաներին շրջապատող մարդիկ զննազան աւելորդ բաներ են թոյլ տալիս: Արդարև երեխաների բոլոր կատակները շատ զեղեցիկ և ակորժեղ են: Օրինակ. երեխայն իւր մօրը ըստ պառնում է դաւազանով, շուտով ձիաբեր, ինձ հարկաւոր է» Բոլորեքեան ծիծաղում են— որովհետև երեխայն միայն սպառնում է, բայց չէ համարձակվում գարնել: «Սա ժամանակին ուժեղ մարդ կլինի», մտածում է հայրը, «և միշտ իւր սասածից ոչ մի զեջում չի անել. այժմ ևս սպասաւորներին այնպէս է հրամայում, որ մարդու «քէփը» գալիս է» Երեխայի չարութիւնը ընդունում են իբր մի առանձին ձիւրք և երեխայի ներկայութեամբ պատմում են բոլոր բարեկամներին: Նթէ երև-

խայն տեսնում է, որ նորա պահանջմունքը չեն կատարում, սխտւմ է զուալ, ոտներով խփել, մի խօսքով այնպէս աղաղակ է բարձրացնում, որ Աստուած հեռու անէ: Իհարկէ, խիցն կատարում են նորա պահանջմունքը, որքան կարելի է շուտ, մանաւանդ որ սպասաւորներին պատուիրած է «չգայրացնել» երեխային: Երեխայն մեծանում է, բայց հասակի հետ աճում է և կամակորութիւնը: «Ծաղիկներին մի դիպչիր», ասում է մայրը, երբ տեսնում է, որ երեխայն ծաղիկը կտրեց: Երեխայն մօր ջրդրում մի հատ ևս կտրում է: «Մի համարձակուիր», ասում է կրկին մայրը: Երեխայն չէ լսում և շարունակում է իւր զործը: Այսպիսի բաներ ակորժելի չեն: Հայրը տեսնում է, որ «երեխայն համբ տարաւ», մայրը սխտւմ է իւր ծանօթներին զանգատվել իւր որդուց: Ծանօթները նորան միութարում են ասելով, թէ այդ հասակի երեխաները միշտ անտանելի են և շուտով նա կիփոխվի: Բայց քանի գնում է, երև-

խայն առաւել և առաւել անտանելի և վատթար է դառնում: Ծնողքը յուսահատվում են և չգիտենալով ինչ անել, ըսկսում են անդադար հարկանել, յանդիմանել և այլն:

Ինչո՞վ է մեղաւոր երեխայն, երբ ծընողքը իւրեանս էն ասով Բերել և դարձադրել նորա Բողոք լիս յարեւելիսն: Ծնողքը թոյլ է ին տալիս, որ երեխայն յամառութիւն անի և զուարճանում է ին դորանով. իսկ վերջը, երբ յամառութիւնը կամակորութիւն դարձաւ, յուսահատեցան և սկսեցին պատժել խեղճ երեխային: Շատ ծընողք հեռու կմային այդպիսի սխալմունքից, եթէ երեխաների յամառութիւնը հաստատ բնաւորութեան. յատկութիւն չընդունէին: Ես քաջայոյս եմ, որ դոնեայ դուք, նաղելի Տիկին, այդ սխալմունքից հեռու կմնաք և յամառութիւնը թուրութեան և ոչ թէ զօրութեան նշան կընդունէք, իսկ հետաւորութիւնը զօրծով ար-

ուայցտած յամառութեան նշան, այսինքն ամենաբարձր աստիճանի յամառութիւն:

Ամենից շատ են խօսում սրտի և մտքի զարգացման մասին իսկ ամենից քիչ կամքի զարգացման մասին: Բայց մարդս կարող է կատարեալ զարգացած միտք և սիրտ ունենալ և մի և նոյն ժամանակ դժբաղտ և դործունէութեան անընդունակ մարդ լինիլ միանգամայն, եթէ կամքի զարգացումից զուրկ լինի: Այն ինչ, եթէ նորա կամքը կանոնաւոր ուղղութիւն է ստացել և բաւականին հաստատ արմատներ է տուել, այն ժամանակ, եթէ նա ապագայում իւր զարգացումը և լուսաւորութիւնը թերի գտնի, իւր մէջ բաւականին զօրութիւն կզգայ այդ թերութիւնը լրացընելու համար: Մանկավարժութիւնը ուսուցանում է, որ «դաստիարակութեան նպատակն է տալ մարդուս կարողութիւն, որ ինքը իւրեան գաստիարակէ:» Այս միանգամայն արդարացի և ճշմարիտ է: Մարդուս

Եւստի ամենից շատ են խօսում սրտի և մտքի զարգացման մասին

է իւր ամբողջ չէտնոյի ընկալումս աշխարհէն իւր հոգեւոր շնորհաբերութեան հասնելու: Այն ինչ այս միանգամայն անկատար կմնայ, թէ երեխայի դաստիարակները ի մտի չեն ունեցել նորա կամքի զարգացումը—այս ինքն չեն տուել նորան ինքնորոշման կարելիութիւն: Այդ տեսակ դաստիարակված մարդը միշտ դէպքի խաղալիք կդառնայ, նա միատեսակ կը կարողանայ ենթարկվել թէ լաւ և թէ վատ ազդեցութեան, որովհետև նա ընդդէմնադրութեան զօրութիւն չունի: Սակայն պէտք է ասել, որ թուլութիւնը մեր մատաղահաս սերնդի դրեթէ ամենագլխաւոր յատկանիշ նշանն է: «Ի՞նչ անեմ, որ որդիս զօրեղ կամքի տէր մարդ դառնայ,» դուք կարող էք հարցանել: Գորա համար հարկաւոր է, որ դուք ձեր որդուն սովորեցնէք յողմահաւել իւր հոմքով, ոչ թէ ձեր և իւր դաստիարակներին կամքը: Եւ այլ չէտնոյում պատահող ամեն մի երեխան որդեւանիւն և իւր սեփական ցանկ

չուրիաները: Խնդրեմ, ուշի ուշով քննեցէք յետագայ արարողութիւնը և դուք կհասկանաք իմ մտքը: Սկզբում ձեր որդին կամք չունէր. բայց դուք առաջին ամիսներէից ըսկասած ընտելացնում էիք նորան—այսինքն նորա մէջ առաջ էիք բերում սովորութիւններ, որոնք փոխարինում էին նորա կամքը: Երբ ձեր որդին սկսեց փոքր ինչ հասկանալ, դուք նորան տուիք խաղալիքներ, նա առնում էր. մատնանիշ արիք զանազան առարկաների վերայ, նա նայում էր և այլն: Այս բոլոր դէպքերում դուք զարգացնում էիք նորա կամքը: Երբ նա հաղիւ հազ սկսեց ստի կանգնել, դուք նորան ձեզ մօտ կանչեցիք—նա դժուարանում էր ձեզ մօտ դալ, բայց նա, թէպէտ մեծ դժուարութեամբ, բայց եկաւ—այսինքն դուք արթնացրեցիք նորա կամքը. իսկ նորա հնազանդութիւնը յաղթեց արդեւաւթները—այսինքն նա կատարեց իւր կամքը: Նոյնը կրկնվում է ձեր ամեն մի հրամանը կատարելիս: Նա պէտք է

ամեն օր իւր խաղալիքները ժողովէ և այլն: Այս շատ ձանձրալի աշխատանք է, բայց հնազանդովելով նա կատարում է ձեռք հրամանը և սորանով հաստատվում է նորա կամքը: Խելացի հրահանները արվեստցիտան էն երեխայի համար: Խոչ հնազանդութեանը հաստատում է ևս պարգայտում նորան: Ի հարկ է, երեխայի կամքը անկախ չէ կարող լինիլ, այլ միշտ դաստիարակի կամքից կախումն ունի. բայց երեխային սկզբից պէտք է հասկացնել, որ նորան տուած հրամանները կամաւոր չեն, այլ անխորտակ կանոնների վերայ են հիմնված: Ապագայում ամեն մի հրաման կամ արդելք պէտք է արվի ընդհանուր կանոնների և օրէքների համաձայն, և դոյս պէտք է հնազանդովի ինչպէս աշակերտը, նոյնպէս և դաստիարակը: Խաղալու ժամանակ ձեր որդուն կարող էք ազատութիւն տալ, թէպէտ այս պարագայում ևս դուք կարող էք ազդել նորա վերայ: Օրինակ. կանոն դրէք, որ նա շատ խաղալիք-

ներով մի և նոյն ժամանակը չխաղայ, եթէ նա մի բան սխալ է, թող աւարտէ — այսինքն իրագործէ իւր դիտաւորութիւնը, իւր սկզբնական կամքը: Օգնեցէք նորան յայտնելով ձեր համակրութիւնը և եթէ նա շատ աշխատեց մի բան շինելու ժամանակ, դովեցէք, բայց ոչ իւրեան, այլ նորա շինութիւնը: Մի ասէք նորան. «Գու լաւ տղայ ես, շատ աշխատեցար.» այլ ասացէք. «Գեղեցիկ շինութիւն է, այժմ կողքին մի բուրգ է հարկաւոր և այլն:» Հետևեալ նամակիցս կիմանաք, ինչու եմ ձեզ խորհուրդ տալիս այսպէս վարվել և ոչ այլապէս:

Որքան կարելի է զգոյշ եղիք պատժելու ժամանակ: Օրինակ, երբէք մի որ և իցէ աշխատանք կամ դործ մի յանձնէք երեխային իբր պատիժ: Աշխատանքը երեխայի համար պէտք է լինի ակտիւ և բարի, իսկ պատիժը ոչ բարի է և ոչ ակտիւ: Եթէ ձեր որդին ծուլութիւնից կամ մոքի ջրմուկից մի որ և իցէ բան վատ կատա-

րեց, նորան, օրինակ, ասացէք. այս վատ է, երեկ դու առաւել լաւ շինեցիր. ահա այս պէտք է ուղղել, այս նորից շինել և այլն:» Աշխատեցէք, որ նա ինքը իւր վատ շինածից անբաւական մնայ, իսկ լաւ (համեմատաբար) շինածը բաւականութիւն պատճառէ: Այն պատիժները, որոնք ահ և դողի պատճառ են դառնում և ճնշում են ինքնագործունէութիւնը, միանգամայն վնաս են: Օրինակ, հարկաւոր չէ երեխային սպառնալ մութ սենեկում վակել կամ սորա նման մի այլ սպառնալիք գործածել: Երեխայն անդիտակցաբար վախ չպէտք է ունենայ առ հասարակ, իսկ մթին պէտք է սովորեցնել, որովհետև մութը հասարակ և ամենօրեայ բան է:

Նամակ

Ը

Ունայնասիրութիւնը, ինքնահաւանութիւնը և ետութիւնը բնաւորում են երե-

խաների մէջ դաստիարակները ինչպէս և ուրիշ լաւ թէ վատ ամեն մի յատկութիւն: Օրինակ. մի օրիորդ նոր շորեր ունի հագած: «Ինչ հրաշալի օրիորդ է և ինչ գեղեցիկ շորեր է հագել. եթէ դու խեղճ կլինիս, քեզ համար ևս այդպիսի նոր շորեր կարել կտամ տօներիս», ասում է մայրը իւր դստեր: Ծանօթները և ազդականները անշուշտ կողմէն օրիորդի շորերը: Այսպիսով վնասվում են երկու երեխայ. մինը լսելով գովասանք իւր մասին (կամ շորերի-մի և նոյն է), իսկ երկրորդը հետայնու մի առանձին ցանկութիւն ստանալով նոր շորեր ունենալու—կարծես, թէ այդ մի շատ ցանկալի բան է: Առաջինը դորանով սովորում է գեղեցիկ հագստի և նորա բաւականութիւններից մինն է դառնում լաւ հագնելը. երկրորդը ստանում է անօգուտ ցանկութիւններ և ծնում է նորա մէջ նախանձ: Այս վերաբերում է օրիորդներին. սղայքը ըստ մեծի մասին չեն գնահատում գեղեցիկ շորերը և լաւ չեն պա-

հում նոցա: Բայց տղայոց ևս շատ շուտ կարելի է ունայնասէր դարձնել կրկնելով յաճախ հետևեալ օրինակի նման տեսարաններ. դիցուք, եկաւ ձեզ մօտ մի հիւր և ցանկանում է տեսնել ձեր որդուն: Երբ երեխայն ներս է մտնում սենեակ, խակոյն հաղար և մի հարց են առաջարկում նորան և նորա սրամիտ պաաասխանները անթիւ գովասանքներով վարձատրվում են: Ի հարկէ այս գովասանքները վերաբերում են և մօրը, որ շատ ուրախանում է այսպիսի դէպքերում: Յանկալով աւելի պարծենալ հիւրի առաջ, մայրը որդուն ասել է տալիս ոտանաւորներ, առակներ և այլն: Որքան որ դժուար չլինի, խեղճ երեխայն ճարահատեալ կատարում է և յաջողակ աւարտում այս քննութիւնը: Վերջապէս ճանապարհ են ձգում երեխային և հետ այնու մայրը սկսում է պատմել հիւրին երեխայի քաջագործութիւնները: Այդ միջոցին երեխայն խաղում է և կարծես չէ լում նոցա խօսակցութիւնը. մա-

նաւանդ որ աշխատում են ցածր խօսել, բայց մի մոռանաք, որ երեխաները շատ ուշադիր են դէպի ցածր խօսակցութիւնը և ի հարկէ հաւատում են իւրեանց լսածին: Երեխայն յաճախ լինելով խօսակցութեան զլիաւոր առարկայ, սկսում է կարծել թէ ինքը մի մեծ նշանակութիւն ունի դերդաստանի մէջ: Շատ ծնողներ երեխային հաստատում են այդ կարծիքի մէջ վերաբերելով բոլոր բնութիւնը նորան: Օրինակ. ծառերը պտուղ են տալիս—նորա համար, կովը կաթ—նորա համար, մայրը տան հոգան է քաշում—նորա համար և այլն: Այս միջոցով ցանկանում են երեխայի սրտի մէջ շնորհակալութեան զգացմունք ծնուցանել: Բայց շատ սխալվում են. դորանով սովորեցնում են երեխային բոլոր ջանքապատող բնութեան տէր կարծել իւրեան—այսինքն մի այնպիսի բան, որի սխալ լինելը ժամանակին անշուշտ իմանալու է և զգաստանալու: Այս վարմունքը բացի վատ կողմերից ոչ մի այլ յատկութիւն չու-

նի: Քայտայելում անգամ պէտք է չափա-
 ւոր լինել: Շատ անգամ երեխաները ին-
 քըն իւրեանց են դալիս ծնողների մօտ
 փայտայլելու, բայց չէ կարելի հերքել և
 այն, որ շատ անգամ նոքա մտածում են.
 «Երանի մայրիկս թողնէ ինձ, դնամ խա-
 դամ:» Օտար մարդիկ, որոնք խանգարում
 են երեխաների խաղը և պարագմունքը, նո-
 ցա համար անտանելի են իւրեանց զանա-
 զան փայտայող և ախորժ գովասանքներով
 և փաղաքշանքներով: Երեխաները չեն սի-
 րում այդ տեսակ մարդոց: Նոքա սիրում
 են միայն նոցա, որոնք ուշադրութիւն են
 դարձնում իւրեանց պարագմունքի և ու-
 նեցած իրերի վերայ: Հարկաւոր չէ երե-
 խաների մօտ խօսել ոչ նոցա և ոչ նոցա
 դաստիարակութեան վերաբերեալ առար-
 կաների վերայ: Առաջինը կրեւի երեխային
 այն մտքին թէ ինքը մի մեծ նշանակու-
 թիւն ունեցող անձն է. իսկ երկրորդը կը-
 դարգացնէ երեխայի ընդդիմադրող զգաց-
 մունքները և եթէ դաստիարակի պատուէ-

րը նորան դուր չգայ, նա կդանի մի բա-
 ւական սրամիտ միջոց չկատարելու այդ անա-
 խորժ պատուէրը: Առ հասարակ երեխային
 պէտք է դաստիարակել այնպէս, որ ինքը
 չզոգայ թէ իւրեան դաստիարակում են:
 Այս կանոնը կատարելով դաստիարակը ան-
 շուշտ կհասնի իւր նպատակին:

Երեխաների համար հարկաւոր է ըն-
 կերութիւն, որովհետեւ մեծերը ինչքան որ
 չաշխատեն երեխաների հասկացողութեան
 համեմատ վարովել — այնու ամենայնիւ չեն
 կարող փոխարինել երեխաների ընկերութիւ-
 նը: Մեծերի ընկերութիւնը կարող է վատ
 հետեւանքներ մինչև անգամ ունենալ և
 րեխայի վերայ, դարձնելով նորան առա-
 ւել բարեբարոյ և բարեմիտ քան վայել է
 երեխային: Միայն իւր հասակակիցներին
 ընկերութեան մէջ երեխայն կտոյրի հաս-
 կանալ հաւասարութեան և հաւասար ի-
 րաւունքներ ունենալու նշանակութիւնը և
 միայն երեխաների ընկերութեան մէջ կկոկ-
 վին երեխայի այն անհարթութիւնները,

որոնք ընդունված չեն հասարակութեան մէջ: Մեծերի հասարակութեան մէջ, ուր երեխայն ստոր է համարվում, ուր նա զգում է իւր կախումն, ոչինչ սովորել չէ կարող: Երեխայական ընկերութիւն ասելով ես հասկանում եմ երեխաների բնական և հասարակ ընկերութիւնը և ոչ թէ երեխայական պարահանդէսները, երեկոները և մասկարադները, ուր երեխաները մեծերին են աշխատում նմանիլ. այս տեսակ ընկերութիւնները վնասակար են երեխաների համար: Պէտք է խոստովանիմ, որ տեսել եմ այնպիսի ծնողք, որոնք երեխաների հասարակ ընկերութիւնը ևս կարողացել են դարձնել ի վնաս իւրեանց որդւոց: Օրինակ մայրը տալիս է իւր որդուն մի քանի տանձ և խնձոր իւր ընկերներին բաժանելու համար. «ահա՛ այս ամենալաւ տանձը քեզ, հողիս», որդու ականջում ասում է մայրը: Երբ երեխայի հիւրերը զնում են տուն, մայրը սկսում է երեխայի մօտ իւր հիւրերի վարմունքը քննել և վերջը աւերացումէ

«ոչ, մեր Տիգրանը նոցա նման չէ. նա այդպէս բան չի անել, նա խելօք է», և այլն. մի խօսքով երեխայի մէջ ծնոցանում են ետութիւն: Այսպիսի դէպքերում պէտք է միանպամայն հակառակ վարվել: Սովորցրէք ձեր որդուն բաւականանալ քրջով և տալ լաւ իւր ընկերին: Սովորցրէք նորան ներողամիտ լինել մանաւանդ դէպի իւրեանից փոքրերը: Բացակայ ընկերների մասին լաւ խօսեցէք, դառնալով ոչ թէ ձեր որդուն այլ երրորդին մինչև անգամ այնպէս իբր չէք նկատում երեխայի ներկայութիւնը, կամ իբր չէք ցանկանում որ նա լսէ ձեր ասածը: Այսպիսի նկատողութիւնները ամենից առաւել են ներգործում երեխայի վերայ:

Եթէ դուք հրաւիրել էք ձեր որդու մօտ նորա ընկերներին կամ ծանօթներին, ուրեմն դուք պարտական էք և հսկել նոցա վերայ այնպէս, ինչպէս հսկում էք ձեր սեփական որդու վերայ: Առ հասարակ այս չեն անում, վախնալով մի դուցէ ներա-

հան նոցա ճնողքը. և այս պատճառով
 թոյլ են տալիս նոցա ամեն տեսակ չարու-
 թիւններ: Ուստի հարկաւոր է երթեւեկու-
 թիւն ունենալ միայն խելացի և բանի-
 բուն ճնողներէ հետ, որոնք հասկանում
 են, որ իւրեանց որդւոց վերայ տնից դուրս
 հսկողութիւնը բարի է և իւրեանք ևս
 պարտական են փոխադարձաբար հսկելու-
 ձեր որդու վերայ, երբ նորան ուղարկէք նո-
 ցա որդւոց մօտ: Մի մոռանաք որ տնից դուրս
 երեխաները շատ անգամ ուրիշ տեսակ են
 երևում քան տանը և թէ օտարները եր-
 բեմն նկատում են այնպիսի բաներ, որոնք
 դուք երբէք նկատած չէիք: Ուստի շատ
 օգտաւէտ կլինի ճնողներէ և դաստիարակ-
 ների համար, եթէ միմեանց բարեկամա-
 բար նկատէին իւրեանց որդւոց պակասու-
 թիւնները:

Երբեմն պատահում է, որ երեխայն
 տուն դալով իւր ընկերի մօտից սկսում է
 փսնել իւր խաղալիքը— ձին կամ սայլակը,
 որովհետև իւր ընկերը նոցանից լաւ ու-

նի: Այս նախանձի սկիզբն է: Աշխատեցէք
 նորան բացատրել, որ նորա խաղալիքը ևս լա-
 է, իւր ձին կարելի է նոյնպէս լծել սայլակում,
 կարելի է նորա վերայ նստել և այլն:
 Առ հասարակ այն երեխաների մէջ է զարթ-
 նում նախանձը, որոնք միայն նայում են
 իւրեանց խաղալիքի վերայ և ոչ թէ յար-
 մարացնում են իւրեանց գործունէութեանը:
 Այս դէպքում ևս ինքնագործունէութեանը
 և խաղալիքը իւր գործունէութեան յար-
 մարացնելու եղանակը դիտենալը կազատէ
 երեխային այդ վատ զգացմունքից— նա-
 խանձից: Եթէ պատահի, որ խաղի ժամա-
 նակ ձեր որդու ընկերներից մինը նորան
 զիպաւ, կամ խփեց և կամ մի որ և իցէ
 բան փչացրեց— բացատրեցէք նորան, որ
 ընկերը չէր ցանկանում այդ անել, այլ
 պատահեցաւ: Ուրեմն զգուշացրէք նորան,
 որ ինքը, փորձելով, թէ որքան անախորժ է իւր
 համար ընկերի վարմունքը, զգուշանայ իւր
 կողմից միւսին զխաչելուց, խփելուց և այլն:
 Սովորեցրէք ձեր որդուն զհարբելութիւն.

օրինակ, ասացէք. «Գառնուկ, դու ամեն օր խաղում ես քո խաղալիքով, այսօր թող փոքրիկ Վահանը խաղայ, նա քեզանից շատ շնորհակալ կլինի, թէև չէ կարող խօսքերով արտայայտել իւր շնորհակալութիւնը,»: Կան այնպիսի խաղեր, որոնցով միմեանցից տանում եւ տարվում են կաղին, վէդ եւ այլն: Տարուողը առ հասարակ անբաւական է մնում: Բացատրեցէք ձեր որդուն, որ ինքը մեղաւոր չէ տարուելում, ուստի թող ուրախանայ տեսնելով իւր բարեկամաց տանելը, որոնք նորան այնքան կսիրեն, որքան որ ինքը նոցա սիրում է:*)

Արեւսայն առանց թողատուութեան ոչ ինչ չպէտք է անէ և ամեն բանի համար պէտք է շնորհակալ լինի: Բայց միայն այն ժամանակ միտք կունենայ երեխայի այս տեսակ վարմունքը, երբ նա հասկանում է ինչ է աշխատանքը և ինչ դժուարութիւնը — ապա թէ ոչ թողատուութիւն խորհրելը և շնորհակալութիւն անելը լոկ ծիսակատարութիւն կլինի նորա կողմից և ոչ այլ

(*) Ի հարկէ առաւել լաւ կլինի եթէ երեխաները այդպիսի խաղեր չխաղան:

ինչ: Իսկ նորան հասկայնել դոցա նշանակութիւնը, կարող է միայն իւր երեխայական գործունէութեան մէջ պատահած դժուարութիւնը: Այն երեխայն որ սովոր չէ աշխատանքի, նայում է ամեն մի նորահամար արած գործի վերայ լրբու մի պարտականութեան առ նա. այդ երեխային շնորհակալութեան զգացմունքը անյայտէ. նա զիտէ միայն բառը:

Ի դէպ, մի քանի խօսք աղօթքի մասին շատ յարմար կլինի այս տեղ, որովհետև աղօթքը ըստ իւր բուն էութեան կամ խնդրուածք է կամ շնորհակալութիւն: Յովհաննէս առաքեալը իւր առաջին ընդհանրական թղթի մէջ ասում է. «ով որ չէ սիրում իւր եղբորը, որին տեսնում է, կարո՞ղ է արդեօք սիրել Աստուծուն, որին չէ տեսնում:» Այս վեհ քրիստոնէական խօսքերը պարզ ցոյց են տալիս ինչպէս պէտք է երեխայի սրտի մէջ ծնուցանել սէր առ Աստուած և ինչպէս անել, որ երեխայի աղօթքը անկեղծ լինի: Արեւսայն

վերացական մտքեր ըմբռնելու ընդունակ չէ, ուրեմն չէ կարող սիրել մի աներևոյթ էութիւն. ուստի սկզբում նա պէտքէ սովորի սիրել իւր ծնողաց, դաստիարակներին, ընկերներին և առ հասարակ ամենին, ումից նա օգուտ է ստանում: Մինչև որ ձեր որդին չզղաց կախումն իւր ծնողքից, և չհասկանայ շնորհակալութեան զգացմունքը, մի խօսքով մինչև որ ձեր որդին լաւ դաստիարակված չլինի, աղօթքը աննպատակ է: Ապագայում, դուք նորա ուշադրութիւնը դարձնելով բնութեան երևոյթներին վերայ՝ օրուայ եղանակի և բարեխառնութեան փոփոխութիւններին վերայ. բոյսերի և կենդանիների կենաց վերայ և այլն—կարող էք նորան բացատրել թէ այս ամենը մեր կամքից կամ բոլորովին չեն կախված և կամ մասամբ միայն ենթարկվում են մեր ազդեցութեանը:

Երեկոյն Աստուծուն նիւթականապէս կներկայացնէ. և դժուար է ապացուցանել, թէ ինչ վնաս երեկոյնի համար, եթէ

նա Աստուծուն ներկայացնէ մի ալևոր ծերունու կերպարանքով: Երեկոյնի հարկաւոր է միայն սովորեցնել կարճ աղօթքներ, որոնք արտայայտեն խնդրուածք կամ դոհութիւն մի որևիցէ նիւթական տուրքի համար: Մի խօսքով աչքի առաջ ունեցէք միշտ, որ երեկոյնի անմատչելի և անըմբռնելի են վերացական գաղափարները:

Նամակ

Թ.

Սան այնպիսի ծնողք, որոնք իւրեանց որդւոց մեծ հոգացողութեամբ և աշխատութեամբ են դաստիարակում և այս ճրնողաց ջանքը լաւ պտուղներ են տալիս: Բայց դժբախտաբար երեկոյնի կեանքում պատահում են այնպիսի դէպքեր, որոնք պատճառ են դառնում երկար հոգսով և աշխատութեամբ ստացած պտուղները ամենակարճ միջոցում չորացնելու և ի թերեւ հանելու: Այս տեսակ դէպքեր երե-

խոսել հիւանդութեան շրջաններն են: Հաս-
տատ կարելի է ասել, որ բոլոր երեխա-
ները առաւել լաւ դաստիարակված կլի-
նէին, եթէ նոքա միշտ առողջ մնային:
Հաս հասկանալի է, որ ծնողքը ցաւում
են իւրեանց որդոց հիւանդութեան
վերայ, սակայն չպէտք է երեխայի մօտ
յայտնել իւր ցաւակցութիւնը և երեխա-
յին զգալն անել նորա ցաւը: Այս վար-
մունքի հետեանքը այն է լինում, որ ե-
րեխայն սկսում է զիտակցել իւր ցաւը,
նեղանալ և լալ մինչև անգամ ցաւ չըզ-
դացած ժամանակ:

Եթէ ձեր որդին հիւանդանայ — և ան-
կարելի է որ պլապէս լինի — աշխատեցէք,
որ նա իւր չորս կողմը զուարթ կերպա-
բանքներ ատենի միայն և սովորականից ա-
ւելի ժամանակ անցկացրէք հետը, պատ-
մեցէք զանազան առակներ և այլն, մին-
չև որ ինքը հանդատութիւն ցանկանայ: Գի-
տեցէք մեծերին և դուք կնկատէք, որ
զրեթէ միշտ լուսաւորեալ մարդը առա-

ւել հեշտ է տանում իւր հիւանդութեա-
նը քան մի սղէտ մարդ: Կնչու. որովհե-
տե լուսաւորեալ մարդը հիւանդութեան
ժամանակ ևս կարող է գտնել իւր յար-
մար մի թեթեւ դործունէութիւն. նա կա-
րող է մանակցել հասարակական կեանքի
երևոյթիներին, զիտութեանց և արուես-
տից զարդանալուն և այլն. բայց սղէտը
չկարողանալով ոչ մի բանի հետեւել կա-
մայ ահամայ ստիպված է մտածել մի-
այն իւր հիւանդութեան վերայ և այն-
քան ծանր կզգայ իւր հիւանդութիւ-
նը, որքան որ միջոց չի գտնիլ իւր ու-
շաղրութիւնը մի այլ առարկայի վերայ
դարձնելու: Աերջապէս յայտնի է, որ կենդ-
րոնայներով իւր ուշաղրութիւնը մարմնի
մի որ և իցէ մտալի վերայ, մարդ կզգայ
անախորժ, մինչև անգամ ցաւեցուցիչ
զգացմունք: Նոյնպէս հիւանդ երեխաների
համար պէտք է աշխատել հեռացնել նո-
ցանից ցաւի զգալը զբաղեցնելով նորան
բոլորովին հիւանդութեան չվերաբերեալ

բաներով: Ուստի այս ի մտի ունենալով
 երեխայի առողջ ժամանակ պէտք է որքան
 կարելի է բազմակողմանի դործունէութեան
 սովորեցնել նորա արտաքին զգայարանք-
 ները և հասկացնել շրջապատող կեանքի
 խմաստը: Քէպէտ հիւանդութեան ժամա-
 նակ երեխայն ինքնագործունէութեան ըն-
 դունակ չէ, բայց նորան կարելի կլինի զբա-
 ղեցնել, եթէ նա բազմակողմանի տեղե-
 կութիւններ ունի, և զոնեայ դժուար հան-
 դամանքներում այդպիսի երեխայն ան-
 տարբեր չի լինիլ դէպի իւր շրջապատողնե-
 րը: Երեխայն բժշկից չպէտք է վախենայ,
 ընդ հակառակն, նա լիակատար հնւատար-
 մութամբ նայելու է նորան: Եթէ երեխայն
 լաւ է դաստիարակված, հիւանդութեան
 ժամանակ շատ քիչ յամառութիւն ցոյց
 կտայ: Բայց մի մոռանաք, որ հիւանդ երե-
 խաների մէջ մի անհոգ պահանջը եւ յոմա-
 տուիւնը կտարելու չէ: Բայց ի հարկէ
 պատժելու ևս չէ դորա համար, մի-
 այն պէտք է հանաքով կամ մի առա-

կով մոռանալ տալ երեխային իւր ցան-
 կութիւնը: Հիւանդ երեխայն չի քառա-
 նախալ իւր ցանկութեան կատարելովը, օ-
 ըրնակ. ցանկալով մի բան, երբ նորան տո-
 ւին, իսկոյն ձգում է:

Շատ անգամ բժիշկները մեծ տարա-
 կուսութեան մէջ են ընկնում հիւանդ ե-
 րեխաների ձեռքում, որովհետեւ նոքա
 երբեմն չգիտեն ինչ տեղն է ցաւում, մին-
 չև անգամ մարմնի անդամների անուննե-
 րը չգիտեն. ուստի մայրը որքան կարելի է
 շուտ պէտք է սովորեցնէ երեխային մար-
 մնի մասերի անունները և հիւանդութեան
 ժամանակ ինքը իւր որդուց տեղեկանալով
 կարող է պատմել բժշկին: Առ հասարակ
 հիւանդ երեխայի հետ պէտք է վարվել
 այնպէս, ինչպէս և առողջն հետ. բայց
 չպատժել յամառութեան համար, այլ
 հեռացնել անտեղի ցանկութիւնները ոչ
 քաղցրեղէնով, այլ նորա ուշադրութիւնը
 այլ առարկայի վերայ դարձնելով: Ի
 հարկէ մենք չենք խօսում անոյս հիւանդ

երևխաների մասին, որոնց մինչև անգամ՝
երևխայական ցանկութիւնները չ'կատարե-
լը շատ անողորմ խառութիւն է:

Առողջացող երևխայի հետ փոքր առ
փոքր պէտք է դառնալ դէպի ամենօրեայ
կարգը, զրկուելով նորա գործունէութիւ-
նը, գիտակցելով նորա պարտութիւնների մե-
րադարձը և փոքրացնելով նորա պահպա-
նողութիւնը: Ապա թէ ոչ երևխայն
ցանկալով աւելի երկար միջոց պահել
իւր ժամանակաւոր արտօնութիւննե-
րը շատ անգամ իւր թուլութիւնը
և տկարութիւնը աւելացնում է:

Հիւանդութիւնը քիչէլէլ — բժշկի գործն
է, իսկ հիւանդութեան աստիճանները —
ճնողաց և դատախարակների: Մանաւանդ
զգուշացէք ծայրահեղութիւնից: Շատ վատ
է, երբ դատախարակութիւնը նրբացնում է
երևխային, բայց նոյնպէս վատ է, երբ ցան-
կանում են երևխային ամեն առօրեայ
յաջող պայմաններին ենթարկելով իւր
ամբիւնները նորան — սորա հետևանքները

ևս երբեմն շատ վատ են լինում: Երևխա-
յի կենաց մէջ կան այնպիսի շրջաններ՝
երբ նա աւելի շուտ է ենթարկվում հիւ-
ւանդութիւնների օրինակ՝ առամներ հանե-
լու և փոխելու ժամանակ. այս հանդա-
մանքում պէտք է պահպանել նորան ցրե-
տից — մանաւանդ ցուրտ հողմից: Այս և
այսպիսի հանդամանքներից դուրս երև-
խային պէտք է սովորեցնել ցրտի անա-
խորժ տպաւորութեանը: Մի և նոյն ժա-
մանակ պէտք է երևխայի կազմուածքը
այնքան ընտելացնել ցրտին, որ նա կարո-
ղանայ ընդդիմանալ նորա վնասակար ներ-
գործութեանը և սորա համար պէտք է
նորան, նախ՝ տաք հագցնել, բայց ոչ այն-
քան, որ նա շարժվել անգամ չկարողա-
նայ և երկրորդ՝ զբօսնելու չթողնել մինչև
որ մի տաք կերակուր չուտէ: Բայց աւե-
լի հարկաւոր է տաք կերակուրը, (տաք կաթ
կամ թէյ), երբ երևխայն կվերադառնայ
զբօսանքից: Առական չկայ, որ այս հասա-
րակ զբուշութիւնները կազատեն շատ ե-

րեխաներին մահաբեր կոկորտացաւից: Ամառը պէտքէ կազդուրել երեխայի կազմուածքը լողացնելով նորան սառը ջրում և հեռու տեղ զբօսնելու տանելով, որով նորան կսովորեցնէք երկար ժամանակ քաղցած և ծարաւ մնալու: Պէտքէ սակաւ առ սակաւ սովորեցնել նորան և օդի վատ եղանակներին և չէթողնել, որ նա դանդափի և անբաւական լինի վատ եղանակից, ինչպէս որ շատ անգամ լսուած է մեծերից: Թէ որքան աստիճան պարզ օդը և արեւը բարերար ազդեցութիւն ունին երեխաների առողջութեան վերայ, դուք կարող էք եզրակացնել տեսնելով շինականների երեխաները, որոնք չնայելով ամենասնայաջող պայմաններին՝ ճնողաց ազիտութեանը և նոցա անհոգացողութեանը, այնու ամենայնիւ մշտական շարժողութեամբ և պարզ օդով այնպէս են կազդուրվում, որ ցանկալի կլինէր մեզ ևս այնպէս առողջ լինել:

Նամակ

Ժ

Եթէ պատճառը ասելով պէտք է հասկանալ որոշեալ բարոյական յատկութիւններ և որոշեալ բնաւորութիւն ունեցող մի անձն, մենք կ'տեսնենք, որ շատ անձինք կրում են այդ անունը միանգամայն անարժան: Կնքնադասութիւն և զրկանք կրելու բնորոնստիւթիւն ունենալու փոխարէն, նոքա են չնչին, նրբացած և դատարկ բաների ետեւ ընկնող մարդիկ: Խօսքս այն մարդոց վերայ չէ, որոնք խելացի կերպով հարստանում են, այլ նոցա վերայ, որոնք ի բնէ խելացի և բարի լինելով, մասնաւոր օգտի և յարմարութեան համար իւրեանց բնաւորութեան չքութեան պատճառով դռնհիկ և անազնիւ զործեր են կատարում: Այս չարութեան արմատը դատարկութեան մէջն է, այսինքն հասարակական, ընտանեկան և առօրեայ կեանքի բոլոր հանդամանքների մէջն, որոնք ազդում են ե-

երևայի վերայ: Շատ անգամ ճնողքը տղի-
տու թիւնից իւրեանց որդւոց բնաւորու-
թեան սպազայ չքու թեան պատճառ են
դառնում այնպիսի «չնչին» բաներով, ո-
րոնք նոցա կարծիքով մի «առանձին» ազ-
դեցութիւն չեն կարող ունենալ: Օրինակ,
երեւային ժամանակից դուրս տալիս են
մրգեղէն և քաղցրեղէն, մեծերի կերած
կերակուրը և այն ևս նորա ցանկացած կը-
տորը, այսպիսով երեւայի ստամոքսը ցա-
ւեցնում են և որկրամոլութեան են սովորեցնում:
Երեւային որոշեալ ժամանակ պէտք է տալ ուտելեղէն, օրը չորս անգամ
և ոչ թէ երբ միտքն ընկնի: Մինչև ան-
դամ եթէ երեւայն քաղցած է և դեռ 15-20 րոպէ կայ ճաշին, թող սպասէ:
Երեւանների հետ երբէք չպէտք է խօսել
կերակուրների համեղութեան կամ ան-
համութեան վերայ և թէ ի՞նչպէս և ի՞նչու համեղ է. իսկ եթէ դովում էք կե-
րակուրը, դովեցէք նորան միայն անդակա-
նութեան պատճառով: Տղայքը շուտով

ինքն իւրեանց կզսպեն, երբ կհասկանան,
որ այդ պատիւ է իւրեանց համար: Մե-
ծերի բաւականութիւններին մասնակցիլն ևս
վատ ազդեցութիւն ունի երեւաններին համար:
Իզուր տեղն երեւաններին տանում են թատ-
րոն, կոնցերտ և զանազան հասարակական
զուարճութեան տեղեր: Գորանով նոցա
մտցնում են բռնութեամբ միանգամայն օ-
տար աշխարհ, ծանօթացնում են այնպիսի
զգացմունքների և տպաւորութիւնների հետ,
որոնք չեն համապատասխանում նոցա ֆի-
զիքական և բարոյական զարգացմանը: Այս
բոլոր զուարճատեղեր երեւաններին համար
այն են, ինչ որ համեմանք այն ստամոքսի հա-
մար, որ կաթով պէտք է սննդվէր: Սքա
վաղահաս հիւանդութեան պատճառներ
են և կարճացնում են երեւայի մանկու-
թիւնը, մինչ զի մենք ամեն հնար ի գործ
ենք դնելու ըստ չափու պահպանել այդ
բաղդաւորութեան եւ պարզասրտութեան
ըջանք:

Փոքր վնաս չէ բերում և հետաքրք-

քեր կոչված ընթերցանութիւնը: Սուրա միակ հետեւանքն է բուպեական զուարճութիւն առանց օգտի մտքի համար, մինչև անգամ ծանարակշիռ բովանդակութեամբ գրքերն ևս անօգուտ զուարճութիւն կպատճառեն, եթէ կարգալու ժամանակ ծանօթութիւններ, նկատողութիւններ և բացատրութիւններ տուող և կարդադացածը կեանքում փոխարինելու միջոցները ուսուցանող չլինի: Արկին խորհուրդ եմ տալիս ձեզ, Նաղելի Տիկին, որքան կարելի է շատ գրգռեցէք ձեր որդու ինքագործունէութիւնը: Զբօսներու ժամանակ անգամ կարող էք դուք այս նպատակին հասնելու համար միջոց գտնել. դարձրեցէք երեխայի ուշադրութիւնը բոյսերի, շնութիւնների և ամեն մի պատահած առարկայի վերայ: Իրական աշխարհի մօտաւոր երևույթների և իրողութիւնների հետ ծանօթութիւնը առողջ զարգացման ամենալաւ միջոցն է: Ուսումնարան գնացող երեխաները դիտելով մենք տեսնում ենք, որ նոքա իւրեանց

չըջակայքի տեղադրութեան հետ միատեսակ ծանօթ չեն. չքաւոր ճտողաց երեխաները լաւ դիտեն իւրեանց տեղադրութիւնը, իսկ հարուստներինը ոչ: Առաջինները մտաւոր էն ուսումնարան, ազատօրէն ճանապարհին զանազան նկատողութիւններ են անում և շատ անգամ երկայն ճանապարհ գնում իւրեանց անից մինչև ուսումնարան, երկրորդներին հաստի էն բերում ուսումնարան, իսկ եթէ ոտով են գալիս, անպատճառ մեծերի հետ, որոնք ճանապարհին դատողութիւններ են անում, շատ անգամ խօսակցելով նոյա հետ օտար լեզուով, ուստի այս երեխաները ժամանակ չեն ունենում դիտողութիւններ անելու: Երեխաների զարգացնող պարագամունքներից մինն է զանազան քարերի, թիթեռների, միջատների, բոյսերի ժողովածուներ հաւաքելը, բայց այս պարագամունքը փոքրերի համար չէ բոլորովին, այլ 8—10 տարեկան հասակի երեխաների համար. իսկ փոքրերն ըստ մեծի

մասին այս պարապմունքից ձանձրանում են
 և թէ պատահի, որ կամքի հաստատու-
 թիւնից մի փոքր ժամանակ ևս շարունա-
 կեն, այնու ամենայնիւ չեն վերջացնել իւ-
 րեանց գործը և կ'ձգեն սկսած ժողովածու-
 ները մի անկիւն: Ես արդէն գրել եմ, որ
 երեխայի վերայ վատ ազդեցութիւն ունի
 սկսած գործը չվերջացնելը, ուստի միշտ
 այնպիսի բան պէտք է սկսէ, որ կարողանայ
 վերջացնել: Միջասներ և թիթեռներ ժո-
 դովին աւելի ծանր և վնասածար է երե-
 խաների՞ համար, քան բոյսեր ժողովին եւ
 այն պատճառով, որ երեխայն պէտք է
 չարչարէ կենդանիներին կամ այնպիսի
 նիւթեր գործածէ, որ թմրացնում են նո-
 ցա: Վերջապէս ժողովածուներ հաւաքելը
 միայն այն ժամանակ օդուտ (թէև հա-
 մեստ) կունենայ, երբ երեխայն մի զխանա-
 կանի առաջնորդութեամբ ձեռնամուխ լինի
 այս պարապմունքին: Առաւել օգտակար և
 գործնական են երեխայական պարտեզնե-
 րում ընդունված պարապմունքները կամ

աշխատանքը, զծագրութիւնը, թղթերից
 զանազան ձևեր կտրելն, փայտեայ կտորնե-
 րից շնութիւններ կազմելն, ասղնեղործու-
 թիւնը թղթի վերայ, թղթի կտորներից
 զանազան ձևեր հիւսելը և այլն: Դժբաղ-
 դարար այս նիւթերը մեզանում շատ թանկ
 են, ուստի ժողովրդին անմատչելի:—

ՆԱՄԱԿ
 ԺԱ

Չեր վերջին նամակում դուք հարց-
 նում էք, թէ ինչպէս պէտք է նախա-
 պատրաստել ձեր որդուն ուսումնարանի
 համար, ուր միւս տարի մտադիր էք ու-
 զարկել նորան: Մեծ ուրախութեամբ ըսկ-
 սում եմ խօսել ձեզ հետ այդ հարցի
 մասին, որ ամեն ծնող իւր տեսակ է
 հատկանում: Մինը կարծում է, թէ բո-
 լորովին հոգացողութիւն հարկաւոր չէ ու-
 նենալ երեխաների և նոցա զարգացման
 մասին, ուստի թողնում է նոցա բազմա-
 զան դէպքերի ազդեցութեանը: Միւսը

իւր երեխային նախապատրաստում է տանին, որ մի գուցէ նա ուսումնարանում յետ մնայ բաւ աշակերաններից: Երրորդը փառասիրութիւնից, որ իւր որդին շատ առաջ գնայ, անչափ ձանձրացնում է նորան դասերով: Տարրական ուսումնարանը, եթէ լաւ կազմված է, չպէտք է պահանջէ նորա մէջ մանող աշակերտներից մի առանձին նախապատրաստութիւն. բայց այսուամենայնիւ կան այնպիսի յատկութիւններ, որոնք երեխայն ուսումնարան մտնելու ժամանակ անհրաժեշտ պէտք է ունենայ. այս յատկութիւնների թուում շատ ցանկալի է, որ լինի և զարգացումն և չլինին այն յատկութիւններն, որոնք ծնողաց կարծիքով անհրաժեշտ են, բայց ուսումնարանում աւելորդ և մինչև անգամ փնասակար

Ուսումնարան մանող երեխայն անշուշտ սկզբնական բարոյական կրթութիւն պէտք է ունենայ, որ ուսուցիչը հարկադրված չլինի նորա վարքը և վաս սովորութիւնս

ները ուղղելու. բայց այս կողմը շատ անգամ գոհացուցիչ չէ լուսաւորեալ դասերի որդւոց մէջ անգամ, ուր մնաց միւսներին: Ուստի ուսուցիչը ստիպված լինելով իւր աշակերտների բարոյական կրթութեանը վերայ հոգալու շատ ժամանակ է կորցնում. այն ժամանակը, որ աշակերտների ուսման և զարգացման համար կգործ գնէր, եթէ նոքա ստացած լինէին ընտանեկան բարոյական կրթութիւն: Մի աշակերտ կարծելով թէ կուրը մարդուս կանոնաւոր դրութիւնն է, երբէք հանդարտ չէ մնում, այլ իւր ընկերների հետ միշտ կռվում է: Միւսը չէ հնազանդում ոչ մի կարգի և կանոնի, որովհետև նա հասկացողութիւն չունի դոցա մասին. օրինակ՝ նա մի քանի եօթնեկուսիւր առաջին զկրքը այն դրութեան մէջ է ձգում, որ նա դառնում է մի անորոշ գոյնի թղթի կտորներ: Շատ անգամ ծնողքը այս կամ սորա նման առթով յանդիմանում են ուսուցչին, որ նա չէ սովորեցնում երեխայ-

ին կարգի և կանոնի, զրքեր պահելու ե-
 րանակի եւ այլն: Այնինչ զժուար չէ
 հասկանալն, որ ուսուցչին զժուար է մի
 քանի ամսում երկխային սովորեցնել
 այն, ինչ որ ծնողքը վեց եօթը տարում
 չեն կարողացել սովորեցնել. մանաւանդ
 ուսուցիչը աշակերտին օրը մի քանի ժամ
 է տեսնում միայն, իսկ ծնողքը միշտ
 իւրեանց մօտն էին ունեցել երկխային վեց-
 եօթը տարուայ ընթացքում:— Ահա մի
 այլ գոյդ լաւ երեխաների, բայց սոցա
 հետ ևս շատ չարչարանք կայ: Առաջինը
 չնայելով որ զուարթ և աշխոյժ երեխայ
 է, բոլորովն չէ կարող կենդրոնացնել իւր
 ուշադրութիւնը գեթ մի բոլի մի որ և
 իցէ առարկայի վերայ. նա ամեն մի հար-
 ցին անտեղի պատասխաններ է տալիս ա-
 ռանց մտածելու: Միւսը, ընդ հակառակը,
 հանդարտ, ամօթխած, վախկոտ և ճիշտ
 պատասխաններ է տալիս, որոնք հազիւ
 լսվում են: Կրեւում է, որ սորան կրթել
 են միշտ ահի և դողն մէջ: Այս բոլորը

ընտանեկան դաստիարակութեան պտուղ-
 ներն են, երկար տարիների պտուղներ, ո-
 րոնք մեծ խոչընդոտներ են ուսումնարանա-
 կան դաստիարակութեան համար. ուստի
 ուսումնարանը նախ և առաջ պէտք է
 հեռացնէ սոցա զործածելով երկար ժ-
 մանակ:

Այժմ կարծում եմ կարողացայ ձեզ,
 նազելի Տիկին, պարզել թէ ինչ եմ
 հասկանում ասելով լաւ բարոյական
 կրթութիւն: Նս յիշեցի միայն երեխա-
 ների մի քանի վատ սովորութիւնները.
 բայց կան ուրիշ շատ այդպիսի սովորու-
 թիւններ՝ անմաքրութիւն և այլն, որոնք
 նոյնպէս ուսումնարանական կրթութեան
 խոչընդոտներ են:

Շատ ցանկալի է ևս, որ ընտանեկան
 կրթութեան միջոցին առաւել ուշադրու-
 թիւն դարձնվի երեխաների արտաքին զգա-
 յարանքների զարգացման վերայ: Չեզ
 շատ օտարտի կթուի այն իրողութիւնը,
 որ սարրական ուսումնարաններ մանող և-

բեխաններէց շատերը վատ տեսնում և լսում են, չնայելով որ նոցա լսելիքը և տեսանելիքը միանգամայն առողջ են : Հարցրեցէք այդպիսի աշակերտից, ինչ տեսաւ նա ճանապարհին տանից ուսումնարան դալու ժամանակ, կամ ինչ պատմեց ուսուցիչն երեկ — նա չէ կարող պատասխանել : Փողոցից անցնելու միջոցին նա ոչինչ չէ նկատում, որովհետև նորա երեւակայութիւնը բոլորովին այլ առարկաներով է զբաղված : Նա սովոր չլինելով ուշադիր լինելու դէպի արտաքին աշխարհն, անուշադիր է և ուսումնարանում : Գրելու ժամանակ նա օրինակին չէ նայում, կարդալու ժամանակ չէ հետևում կարգացածին, թէև նայում է դրքին. երբ ուսուցիչը նկարում է տախտակի վերայ, նա նայում է տախտակին, բայց չէ դիտում նրկարը, այլ բոլորովին ուրիշ բաներ և այլն : Իմ կարծիքով չէ կարելի ասել, թէ ի՞նչ է տեսնում այդ միջոցին երեխայն : Երբ ուսուցիչը խօսում է, այդ տեսակ երեխայն

կարծես ուշադրութեամբ լսում է, բայց սրտալ է կարծիքը, որովհետև թէև նորա աչքերը դարձած են այն կողմը բայց նա նայում է ուսուցչի շրթերի վերայ, նորա կերպարանքի վերայ և գուցէ մտածում է սոցա վերայ շատ տրամաբանօրէն, բայց չէ լսում նորան. նա ընդունակ չէ հետևելու դասախօսութեանը, մինչև անգամ այն ժամանակ, երբ այդ լինի թէ ձևով և թէ պարունակութեամբ միանգամայն նորա հասկին համեմատ : Այս դէպքում ևս, ես կարծում եմ, չէ կարելի ասել թէ ի՞նչ է, լսում երեխայն : Նա այդ միջոցին իւր զգայարանքների տէրը չէ, այլ նոցա գերին. նա իւր զգայարանքներին ենթարկվում է անպայման. նորա մտաւոր դործունէութիւնն ևս միանգամայն պատահական է նա կախված է այն ատորժ տպաւորութիւններից, որոնք այդ միջոցին ներդործում են նորա վերայ և ոչ թէ երեխայի կամքից : Ուրեմն տարրական ուսումնարանի համար ամենալաւ նախապատրաստութիւնը արտաքին

զգայարանքների զարգացումն է: Ուսուցիչք ձեր որդուն լսել և տեսնել. այս խնդիրը շատ դիւրին է: Տուէք նորան իւր հասակի յարմար յանձնարարութիւններ և սրահանջեցէք մանաւանդ, որ ձեր խօսքերը ծառային կամ ուժ և իցէ խօսքերը ձեզ նա լիովին և ճշդութեամբ յայսնէ: Երբ դուք խօսում էք նորա հետ, չթողարտէք, որ նորա ուշադրութիւնը ցրվի: Մնացած զգայարանքների զարգացման մասին հարկաւորութիւն չկայ առանձին հոգալու. այնինչ առհասարակ ճաշակելիքը առաւել է զարգանում և տիրապետում է միւս, զգայարանքների վերայ:

Շատ ցանկալի է նոյնպէս, որ ուսումնարան մտնող երեխաները խօսէին մաքուր և կանոնաւոր լեզուով: Մայրերը ըստ մեծի մասին շատ քիչ ուշադրութիւն են դարձնում զորա վերայ և երեխաների լեզուն շատ անգամ իրաւունք է տալիս ուսուցչին անբաւարար եղբակացութիւն անել իւր աշակերտների ընտանեկան կր-

թութեան մասին: Մինք խօսակցութեան ժամանակ գործ է ածում այնպիսի բառեր, որոնք միանգամայն երեխայական բարբառին են վերաբերում, միւսը խօսում է այն բարբառով, որ լսել է իւր տան ծառաներից, երրորդը բոլորովին չէ կարողանում արտասանել, մի քանի հնչեւաններ, մինչդեռ ոչ մի զործարանական պակասութիւն չունի: Առաջինին թոյլատրում էին փոփոխել բառերն—որովհետև մայրիկը հաւանում էր այդ երկրորդն ակնկերև է, որ մնացել է ծառաների մէջ և ծնողքը չեն կարողացել նորա արտասանութեան պակասութիւնները նկատել, որովհետև երեխայի վերայ շատ քիչ ուշադրութիւն էին դարձնում. երրորդը շատ դիւրին կերպով կողզէր իւր արտասանութեան պակասութիւններն, եթէ ծնողքը համբերութիւն ունենային և հոգային զորա մասին. բայց այդ աշխատութիւնը լաւ են համարել ուսումնարանին թողնել: Այնինչ կանոնաւոր խօսակցութիւնը շատ հեշտացնում է

կարգալ և զրեն, որովհետև առաջին տարիներն երեխայն զբուժէ այնպէս, ինչպէս խօսում է: Չպէտք է մոռանալ, որ կանոնաւոր խօսակցութիւնը մեծ ազդեցութիւն ունի պարզ և կանոնաւոր մտածելու վերայ ևս: Նրեխաներին պարզ և կանոնաւոր խօսակցութիւն ուսուցանելու համար կարելի է ուսուցանել նոցա փոքրիկ երեխայական պատմութիւններ, ոտանաւորներ և այլն զգուշանալով այնպիսի բաներից, որոնք նոցա հասկացողութիւնից վեր են: Նոր բան չպէտք է պատմել, մինչև որ երեխայն առաջին պատմութիւնը լաւ չգիտենայ և չկարողանայ առաջի պատմութեան վերաբերեալ բոլոր հարցերին պատասխանել. առանց սորան երեխայն կրաւորական դեր կխաղայ միայն եւ պատմութիւնը նորա համար լոկ ժամանակ անցկացնելու միջոց կլինի և ոչ թէ ուսանելու եւ զարգանալու. գորանով նա կը սովորի ժամանակին բովանդատներ միայն կարգալու, այն ևս առանց մի որև իցէ նպատակի:

Այս է իմ կարծիքով բնականեկան նախապատրաստութեան ա ն հ ր ա ժ ե շ ա կողմերն, որոնք ցանկալի են իւսուսմնարանական կրթութեան յառաջադիմութեան համար: Բայցի այս ց ա ն կ ա լ է է, որ երեխաներն ուսուսմնարան մանկերուց առաջ հասկացողութիւն ունենային թուերի մասին: Այն երեխայն, որի արտաքին զգայարանքներն զարգացման վերայ ուշագրութիւն է դարձուցած, անշուշտ հասկացողութիւն կունենայ և թուերի մասին: Բայց երեխաների մեծ մասը զիտէ միայն, որ նա ունի երկու աչք, երկու ականջ, երկու ձեռք, երկու ոտք և այլն. կան այն այնպիսի երեխաներ, որոնք մինչև հարիւրն անգամ համարել զիտեն, բայց հարցրեցէք նոցա եօթն է շատ թէ իննը. դժուար թէ ճիշտ պատասխան ստանաք, որովհետև նա թուերն ուսել է մեք են այաբար, առանց մի որ և իցէ զաղամիար կազմելու նոցա մասին: Այդպիսի երեխաներին զրեթէ առաւել դժուար է թուերի մասին

զաղափար կազմել տայր, քան թէ նոցա, որոնք բոլորովին թուել չգիտեն: Թուեր սովորեցնելում ծնողքը չունին չափ. կարծելով թէ երեխային բազմապատկելու աղիւսաւն ուսուցանելն օգուտ է ուսումնարանի համար, շատ ծնողք ուսուցանում են այդ բայց եթէ վնաս ևս չլինի, դոնեա իզուր տեղը կորցրած կլինիք ձեր ժամանակն և աշխատանքը: Ձեր որդուն ուսումնարանում թուարանութիւնը հեշտայնելու համար աշխատեցէք, որ նա թուերի անուաների հետ կազմէ և մի զաղափար. սորա համար դասեր հարկաւոր չեն, ևս ինքս ընդդէմ եմ դորան, որովհետև նա դեռ փոքր է. մանաւանդ որ կարդաւոր դասերը յանձնելու է ուսումնարանին: Երեխայի կեանքը, նորա խաղերը, դործունէութիւնը, դրօսանքը, սեփական հարցերն, օրինակ՝ «մայրիկ, ինձ քանի՞ կաղին, դեղձ, ինձոր կամ տանձ կտաս.» — այս բոլորը երեխայի համար շատ լաւ նախապատրաստելու միջոցներ են: Իւր այս տեսակ հարցերն ինքրն ըստ ինքեան ցոյց են տալիս թէ ինչ

միջոցներով պէտքէ ծանօթացնել նորան թուերի հետ: Միշտ պէտք է թուել շըրջապատող առարկաների, մանաւանդ շարժական իրերի միջնորդութեամբ. ուստի երբէք չպէտքէ հարցնել երկու և մի քանի կրկնի, կամ վեցից հաննը չըսը. քանի կմնայ: Այլ թող երեխայն թուէ սեղաններն, աթոռները, խաղալէքը, կաղիններն և այլն: Տուէք նորան հետևեալ տեսակ յանձնարարութիւններ. «բեր ինձ երեք զրդալ, մօտեցրու սեղանին չորս աթոռ. ահա քեզ վեց կաղին, երեքը սուր քրօջդ, իսկ մնացածը քեզ.» և այլն: Սորա համար շատ յարմար են նարդու զարերը, որոնց վերայ ամեն կողմից կէտեր կան: Երեխայն նոցա վերայ տեսնում է ինչպէս դումարվում են թուերը. օրինակ $4=2+2$, $6=3+3$ և այլն: Առաւել լաւ միջոց կարելի է համարել մի քանի տասնեակ փայտեայ կտորներ, որոնցից երեխայն բազմազան շինութիւններ է կազմում. խաղալով այդ կտորներով նա փոքր առ փոքր ուսանում է և հա-

շուեք: Ղուք կարող էք ուսուցանել
 հեռեհեռ կերպով. «շինիր մի բուրդ
 չորս կտորից, (եթէ չկարողանայ—ցոյց տու-
 էք), այժմ մի ուրիշը վեց կտորից, մինն
 ևս ութը կտորից: Առ մի կտորն առաջի-
 նից և դիր երկրորդի վերայ, քանի կտոր
 մնաց տուածն բուրդում և քանի է երկ-
 րորդում այժմ, » և այլն: Այսպիսի խա-
 դում, եթէ զուք կկարողանաք պահպանել
 խաղի յատկութիւնն և ծածկել ձեր դի-
 տաւորութիւնն, երեխայն մեծ յօժարու-
 թեամբ մի ժամ կանցկացնէ, որ առուել օգ-
 տաւէա է նորա համար, քան մի որ և ի-
 ցէ դաս թուաբանութիւնից ուսումնարա-
 նում: Ես մասնանիշ եմ անում մի քանի
 ձևերին, զուք կարող էք հնարել և ու-
 րիշ շատ միջոցներ: Այսպէս ուրեմն թուե-
 րի վերաբերութեամբ ես բաւական եմ
 համարում ուսումնարան մանկու համար
 այս տեսակ պատահական ծանօթութիւնն
 երեխաների համար մերձաւորապէս մինչև
 տասն: Իսկ կանոնաւոր ուսուցանելը զո-

նեա աւելորդ է իմ կարծիքով: Մի և
 նոյնը կարելի է ասել միւս առարկաների
 մասին ևս, տառեր կամ կարգաւ սովորեց-
 նելը բոլորովին օգուտ չունի, որովհետև
 ուսումնարան մանուկ երեխաների մեծ մա-
 սը սխում է այբ և բէնից, ուստի արդէն
 զիտեցողը դասի ժամանակ անգործութիւ-
 նից պէտք է հողնի—իսկ այս շատ վատ է
 ազդում երեխաների վերայ: Նոյնպէս և
 զրենն—ուսումնարանում սկզբիցն են ըսկ-
 սում: Բացի այս, զրելու ձևերը գեռ ո-
 րոշված չեն և ամեն ուսումնարանում ոչ
 միատեսակ: ուստի զուցէ զրել զիտեցող
 երեխայն հարկադրված լինի մոռանալ իւր
 ուսածն առաջ—անօգուտ և անխրճատ-
 րելի աշխատանք: Այն տեղերում, ուր
 տարրական ուսումնարանները միաձև չեն,
 հարկաւոր է նախ ծանօթանալ այն ու-
 սումնարանի հետ, ուր մտատիր են տե-
 ղաւորել երեխային և ապա աշխատել
 նախապատրաստել նորան այնպէս, որ նա
 զիտենայ այնքան, ինչքան պահանջում է

ուսումնարանն — ըստ կարելիութեան ոչ առաւել և ոչ պակաս:

ՆԱՄԱԿ

Ժ.Բ.

Պարզ հարցնում էք, թէ ինչպէս և որքան ծնողքը պարտական են հսկելու և օգնելու երեխաներին ուսումնարանական դասերը պատրաստելու ժամանակ: Այս հարցին ես կդատասխանեմ հետևեալ օրինակով՝ մօտերուսն իմ ուսումնարանի աշակերաններին ծնողներից մինը յայտնեց իւր դժգոհութիւնը, որ նորա որդին մի քանի առարկաներից թոյլ է, թէև յանցանքը ոչ ուսումնարանին, այլ իւր որդուն էր վերաբերում: Արդարև, ես ևս վերջին ժամանակները դժգոհ էի այն աշակերտից և իմ դժգոհութիւնը յամուսնուս էի վատ թուանշաններով: Ես նկատել էի նոյնպէս, որ դասատան մէջ նա շատ դանդաղ

և անհամարձակ էր սլարապում, այնինչ տանը պատրաստած դասերը շատ զոհացուցիչ էին: Ինձ յամուսնի էր, որ նա տանն ունի առանձին ուսուցիչ, որովհետև տկարութեան պատճառով նա մօտ մի ամիս ուսումնարան չէր դալիս. ուստի չնայելով նորա ընդունակութեանը նա առաջադէմներից չէր: Առ հասարակ առն օգնութիւնը և նախապատրաստելը վատ հետևանքներ կունենան աշակերտի մտքի և բնաւորութեան զարգացման վերայ, բացի այն դէպքերը, երբ աշակերտը բռնութամիտ է կամ մի քանի ժամանակ տրկար է եղել: Վերջիշեալ օրինակում տան օգնութիւնը անհրաժեշտ էր, որովհետև մօտ մի ամսուայ ընթացքում աշակերտը տկար էր և այդ պատճառով յետ էր մընացել իւր ընկերներից, ուստի հարկաւոր էր հասցնել նորան իւր ընկերակիցներին և ասոս թողնել օգնութիւնը, բայց այսպէս չեղաւ. ուսուցիչն անցէր կենում տանն այն բոլոր առարկաները, որոնք աւանդուում

են ուսումնարանում և շինում էր աշակերտի համար բոլոր թուաբանական և քերականական խնդիրները: Սորա հետևանքն այն եղաւ, որ աշակերտը չնայելով իւր տան ուսուցչի բարեխղճաբար պարապելուն և հմտութեանն, ինքնուրոյն պարապելուց յետ կանգնեցաւ: Նա շատ լաւ դիտէր, որ շուտով դարու էր ուսուցիչն և կպատմէր նորան բոլոր դասերը, ուստի ինքն աւելորդ էր համարում գլուխ ցաւացնելն և աշխատելն: Այսպիսով փոքր առ փոքր աշակերտը ծուլանում է մի բանի վերայ մտածել և մինչև որ ուսուցիչը չստիպէ, չէ աշխատում մտաւորապէս: Առ հասարակ այն ծնողքը, որոնք օգնում են իւրեանց երեխաներին տանն ուսումնարանի պարապմունքներում, հեռացնում են իւրեանց երեխաներին ինքնուրոյն աշխատութիւնից և ուսումնարանում անուշադիր լինելու պատճառ են դառնում, մինչև անգամ այն ժամանակ ևս, երբ այդ ծնողքը ձեռնամուխ են լինում գործին հմտութեամբ:

Աշակերտը դասի ժամանակ անուշադիր է, դիտենալով որ տանն ուսուցչի բոլոր պատմածը կիրկնեն և կուսուցանեն: Բասի այս երեխայն խաբեբայութիւն է սովորում թէև ամենաանմեղ ձևով: Ուսուցիչը չգիտէ, թէ ինչ միջոցներով աշակերտը պատրաստել է իւր դասը և դովում է նորան միանգամայն անարժան տեղը. աշակերտը իւր կողմից չէ կասկածում, որ այդ դոյաասանքն անարժան է, որովհետև դեռ չէ դիտակցում, թէ ուրիշն աշխատանքն է դոյաասանքի պատճառը: Ուրեմն տանն առանձին ուսուցիչ պահող ծնողքը փոխանակ ուսումնարանի գործը թեթեւացնելու դժուարացնում են: Ուսուցիչն աշակերտի յառաջադիմութիւնը տեսնելով և չկասկածելով նորա բուն պատճառը, չէ տեսնում, որ օրէցօր աւելացրած աշխատանքն աշակերտը չէ կարողանում առանց օգնութեան կատարելու, ինչպէս և չէ կատարել առաջուանն և այսպիսով խանդարվում է բոլոր ուսումնի և փնտրում

երևայի մտաւոր զարգացումը: Երևայի բնաւորութեան վերայ ևս վատ է ազդում մշտական օգնութիւնն: Այս տեսակ դատարարական երևայն ընդունակ չէ լինելու ապագայում ինքնուրոյն և դժուար աշխատութեան. նորա մտաւոր զօրութիւնները զօրեղ չեն լինիլ և նա պարզասիրտ բնաւորութեան տէր չի լինիլ. ընդհակառակը կարելի է սպասել, որ նա կլինի թոյլ և ծոյլ մտաւոր զօրութիւնների տէր, առանց հիմնաւոր կարծիքի, աղնուաբար իւր սխալն և մոլութիւնը չխոստովանող մարդ: Պէտք է ի մտի ունենալ, որ տանը պատրաստելու տուած աշխատանքը թէ քանակութեամբ և թէ որակիսութեամբ աշակերտի կարողութեան յարմար է լինում և եթէ հարկաւոր է փոքրերին մտաբերելու, որ նոքա պարապեն, հարկաւոր չէ երբէք ցոյց տալ նոցա ինչպէս հարկաւոր է այդ անել, որովհետեւ ուշադիր աշակերտը լաւ կլինի արդէն ուսուցչի բացատրութիւններն այդ աշխտասանքի մասին:

Ես երբէք չեմ նկատել, որ տան օգնութիւնն օգտաւէտ լինէր աշակերտի համար. այնինչ փնասակար լինելը շատ եմ տեսել: Մեծ աշակերտաներին միանգամայն աւելորդ է յիշել նոցա պարտականութիւններն և նոցա ուսումնարանական պարապմունքն, որովհետեւ նոքա արդէն կարող են կենդրոնացնել իւրեանց մտաւոր զօրութիւններն իւրեանց պարտականութիւնները չմտանալու համար: Էսպէս տանը պատրաստելու խնդիրը ոչ այնքան կատարելագործվելու համար է, որքան նոցա ինքնուրոյն և ազատ դործունէութեան զարգացման և պարտականութիւնների բարեխղճաբար և անփոփոխ կատարման համար, որոնք պահանջում են աշակերտի կողմից ստիպել իւրեան և կատարել իւր ցանկութիւնն: Ուսումնարանում աշակերտը զլսաւորապէս կրաւորական դեր է խաղում, ուսուցչի ներկայութիւնը, նորա մշտական հսկողութիւնն և դործունէութիւնը ստիպում են աշակերտին ուշադիր լինելու: Իսկ երբ ա-

շակերտը տանն է պատրաստում իւր դասերն, այն ժամանակն ինքն իւրեան լինելով, նորա ուշադրութիւնն և աշխատութեան արժանաւորութիւնը կախած կլինի միայն նորա բնաւորութեան կամ կամքի զօրութիւնից:

Եթէ աշակերտը մի որ և իցէ պատճառով բաւական դասեր թողնց, հարկաւոր է և շատ օգտակար տանն առանձին պարտալէլ նորա հետ, միայն պէտք է այնքան, որ նա հասնի իւր ընկերակիցներին, յետոյ թողնելու նորան առանց օգնութեան: Ուսումնարանում աւանդած բոլոր դասերի կրկնողութիւնը շատ օգտաւէտ է: Եթէ աշակերտն ուսումնարանից տուն գալով ամեն անգամ պարտաւոր լինէր կրկնելու ուսումնարանում անցկացած դասն, այդ ոչ միայն կտպաւորէր նորա յիշողութեան մէջ ուսուցչից լրածն, այլ և կսովորցնէր նորան ինքուրոյն մտաւոր աշխատութեան, որովհետեւ ուսումնարանական դործունէութեան արտա-

յայտումը կպահանջէր երեխայից լիակատար ուշադրութիւն և մտաւոր զօրութիւնների կենդրոնացումն: Այս պատճառով ես միանգամայն ընդունում եմ այդ ձևի տան օգնութիւնն:

Անհրեքելի է, որ ամեն խելացի օգնութիւն ծնողաց կողմից ուսումնարանին թիթեւացնում է այս վերջինի դործը. բայց միանգամայն հարկաւոր է, որ ծնողքն իւրեանց երեխաներին ուսումնարան տալու ժամանակ բարեխղճաբար և պարզ յայտնեն իւրեանց երեխաների բնաւորութեան պահասութիւններն եւ վատ սովորութիւններն: Առաջուց զխտնալով այս, ուսուցիչն խօսյն կարող է համարպատասխան դաստիարակական միջոցներ դործ դնել դոցա ուղղելու համար. խի խմանալով փոքր առ փոքր մի քանի ամսից յետոյ երեխայի պակասութիւններն, ուսուցչի դործը դժուարանում է և երբեմն արդէն ուշ է լինում իւր ուղղելու միջոցների դործածելն: Ուսումնարան մտ-

նելու բողէն դաստիարակական ազդեցու-
թեան ամենակարևոր և բարեյաջող բողէ-
ներից մինն է: Աւսուցիչը շատ հեշտու-
թեամբ կարող է խմանալ երեխայի մտա-
ւոր զարգացման աստիճանն, իսկ երեխայի
բարոյական դրութիւնը զժուար է շու-
տով խմանալ, մանաւանդ որ երեխայն
ուսումնարան մանկիս նորանոր սպա-
ւորութիւնների, անձանօթ ընկերների,
ուսումնարանի կարգ և կանոնի ազդեցու-
թիւնից փոխվում է, կենդրոնացնում է
իւր մտաւոր գորութիւններն և միայն մի
քանի ժամանակից յետոյ, երբ արդէն նա
ընտելանում է իւր դրութեանը ըսկա-
վում է արատայայտել իւրեան և իւր բո-
լոր սովորութիւններն:

Աւսուցիչն ամենից աւելի զժուարա-
նում է այն երեխաների հետ վարվել,
որոնք իւրեանց ճնողաց վկայութեամբ ոչ
ստախօս և ոչ խաբեբայեն. իսկ գործից ե-
րևում է, որ նոքա իսկ այդ բաներում
ամենահմուտներն են: Այդ վկայի աշա-

կերաներ ինձ շատ են խաբել, որովհետև
ես նախազուշացած չլինելով կասկած
անդամ չունէի նոցա վերայ, սպա թէ
ոչ իսկոյն կնշմարէի նոցա այդ պա-
կասութիւններն և այն յատկութիւննե-
րն, որոնք ստախօսութեան յատուկ են:
Դժբաղդաբար ստախօսութիւնն առանձին
ախտ չէ, այլ մարդ սուտ է խօսում իւր
ուրիշ ախտերը ծածկելու համար. սուտ
է խօսում առաւել լաւ երևողու համար,
քան է. սուտ է խօսում իւրեան չճա-
նաչող մարդոց հաւատարմութիւնը գրա-
ւելու համար և ամեն մի յաջողութիւն
այս մոխար ճանապարհում ամրացնում է
և պահպանում այդ ախտաւոր հակումը
մարդու մէջ: Ես ձեզ, Նաղելի Տիկին,
կբացատրեմ, թէ ինչպէս երեխաները փո-
քըր առ փոքր անբարոյական և ստախօս են
դառնում և որքան մեղաւոր են ճնողքը
դորանում և ինչպէս դուք կարող էք ձեզ
որդւոյն հեռու պահել այդ ամենակեղ-
տոտ սովորութիւնից:

Այժմ դարձնում եմ ձեր ուշադրու-
թիւնը աշակերտների դասերից յետ
ընկնելու վերայ: Ուսումնարան տա-
լով երեխային, ծնողքը միայն այն ժամա-
նակ կարող են յառաջադիմութիւն սպա-
սել, երբ երեխայն կանոնաւոր դնում է
դասի: Ամեն մի խելացի դասատուութիւն
մի ամբողջ բան է, այսպէս տակ մի շղջ
թայ է, որի ամեն մի օղբ սերտ կապիւած
է միւսի հետ: Այս կապն է, որ տալիս
է ուսումնարանում աւանդած գիտու-
թիւններին դասախարակական զօրութիւն:
Ուստի ամեն մի թողած դասը կորուստ է
աշակերտի համար, մինչև անգամ եթէ
այդ պատահի ուշ ուշ և ամենը կարողա-
նան վարձատրել այդ կորուստն: Իսկ եթէ
դասից յետ ընկնելը յաճախ է պատա-
հում, այն ժամանակ աշակերտը կստանայ
ուսումնարանից մի քանի տեղեկութիւններ,
բայց ոչ զարգացուցիչ գիտութիւն: Կրթ-
բողդաբար ծնողքը ոչ միշտ լուս հա-
կանում են երեխայի դասից յետ մնալու:

Մասն և տանն են թողնում երեխային
ոչ միայն հիւանդութեան, այլ և միան-
գամայն անցարդելի պատճառներով: Մա-
նուանդ այն ծնողքն անկանոն են ուղար-
կում իւրեանց երեխաներին, որոնք միջոց
ունին ամենը պտորաստելու, բայց այս
տեսակ ուսումից յառաջադիմութիւն սպա-
սել կարելի չէ: Բացի այն, որ աշակերտը
կիսկտուր տեղեկութիւններ է ստանում
դասերից յաճախ յետ մնալով, որ ինչ-
պէս ասացինք չէ կարող նպաստել նորա
զարգացմանն — աշակերտը կմոռանայ ու-
սումնարանական կարգ և կանոնը, դասի
ժամանակ ուշադիր չի լինիլ և երկար
ժամանակից յետոյ հազիւ հազ կընտե-
լանայ ուսումնարանի ձևին: Աշակերտի
յաճախ դասերից յետ ընկնելը ցոյց է
տալիս, որ նորա ծնողքը շատ թեթեւ են
նայում ուսումնարանի վերայ և այս կիո-
խանցիկ աշակերտի վերայ ևս, որ կսկսէ
թեթեւ նայել իւր ուսումնարանական պար-
տաւորութիւնների և աշխատանքի վերայ:

Մի խօսքով, եթէ դուք յանկանում էք, որ ձեր որդւոյն ուսումնարանն օգուտ բերէ, ուղարկեցէք նորան ուսումնարան տալուայ սկզբից մինչև վերջն, որքան կարելի է կանոնաւոր և միշտ: —

ՆԱՄԱԿ

Ժ. Գ.

Դուք կարծում էք, թէ եւ չափազանց ցայնում եմ ստախօսութեան կամ լաւ ևս է ասել ստախօսութեան առաջին քայլերի հեռանքները: Խօսքս խի այդ առաջի քայլերի մասին է, որոնց առաջը պէտք է առնել և չթողնել, որ նորա երեխայի բնաւորութեան մէջ արմատանարով սովորութիւն դառնան: Շատ անգամ ծնողքը դանդաղատում են ասելով, թէ նոցա երեխաներն առաջ պարզասիրտ և ճշմարտասօս էին և յանկարծ սկսեցին սուտ խօսել և խաբել: Այդ պատճառ է՝ երեխաների մէջ «յանկարծ» փոփոխութիւններ չեն լինում. անշուշտ

երեխաներն առաջ ևս խաբում էին իւրեանց ծնողաց, բայց այս վերջինները չէին նկատում: «Յանկարծ» կարելի է, որ չարիքի սերմն ընկնի երեխայի սրտի մէջ, բայց ոչ չարիքի սովորութիւնն և այդ կայծը յանկարծ չէ հրդեհ պատճառում: Ուստի հարկաւոր է դանել վատ սերմը. այդ հեշտ չէ, որովհետև չարիքի սերմն առ հասարակ այնքան անմեղ ձև ունի և փոքր է, որ նորան չեն նկատում կամ վնասակար չեն համարում: Ահա ձեզ օրինակ. երեխայն մի բան պատմելու ժամանակ խառնում է փաստերը, անդն և ժամանակն ամենաճիճաղելի կերպով, որով մեծ զուարճութիւն է պատճառում ծնողացն և շրջապատողներին: Սորանից դեռ վնաս չկայ. բայց ահա կրկնել են ապիս երեխային իւր պատմածը, զանազան հարցերով նորա միտքն են ձգում պատմութեան ճիճաղելի և սխալ կողմերն և զուարճանալով բաւականաչափ շատ անգամ վարձատրում են նորան: Արկնե-

լով այս արարողութիւնը յաճախ դաս-
տիարակներն երեխային այն մտքին են
բերում, թէ նորա պատմութեան սխալ
և անյարմար կողմերը զուարճութիւն են
պատճառում: Որքան որ երեխայն ի բնէ
սրամիտ լինի, այնքան շուտ նա կտոբրի
զիտութեամբ խառնել իւր պատմութիւն-
ները, ցանկալով գովասանք լսել, վար-
ձատրվել քաղցրեղէնով և այլն:

Չխորժէք թէ այսպիսի դէպքեր ուշ
ուշ են պատահում. ընդհակառակն,
ուշադրութեամբ զիտեցէք և կտեսնէք,
որ շատ երեխաներ զիտութեամբ իւրեան-
ցից բաներ են աւելացնում պատմութեան
մէջ: Շատ ծնողք վերջն աշխատում են
յետ կանգնեցնել իւրեանց որպէսց այդ
սովորութիւնից, մինչև անդամ պատժում
են, որ գտնեա գորանով նա ճշմարտա-
խօսութեան ճանապարհը վերադառնայ:
Այս կրկնատարակ անարդարութիւն է,
որովհետև ծնողքն իւրեանց սեփական
զուարճութեան համար թոյլտարելով և

ջատագովելով երեխային խառնաշփոթ
պատմութիւնների համար, դժուարացնում
էին նորան կանոնաւոր լեզու սովորելն և
իւրեան շրջապատող աշխարհը ճիշտ կեր-
պով հասկանալն: Ապագայում այդ ան-
սակ երեխաներն ուսումնարանում, ճայե-
լով նոյա ընդունակութեանը, չեն կարո-
ղանալ պարզ, աւանց շփոթելու մի բան
պատմել կամ մտածել, այլ միշտ խփու-
թիւնն ըստ հին սովորութեան կխառնեն
հնարածի հետ: Թողնէք այս կողմն. ե-
րեխայն բարոյապէս ևս խանգարվում է.
Նա փոքր ի շատէ կորցնում է ճշմարտա-
խօսութեան այն նուրբ զգացմունքն, որ
սեփական է երեխաներին և որ աւելի
վատ է նա սովորում է օգուտ քաղել
ստաստօսութիւնից թէև միանգամայն ան-
մեղ կերպով: Ահեց — եօթը տարեկան ե-
րեխայն ճշմարտաստօս պէտք է լինի. նորա
երեխայական հնարած պատմութիւններն
այնքան պարզամիտ չեն և դուր չեն դա-
րձա. բայց այնուամենայնիւ ստաստօսու-

Թեան սովորութիւնը մնացել է և նորա աշխատում են միայն առաւել համաութեամբ դործածել այդ սովորութիւնն:

Արեւմտեան, երբէք մի հարստահարէք ձեր որդւոյ անմեղ և ասորի ստախօսութիւնը ձեր զուարճութեան համար: Ուրբան կարելի է շուտ բացատրեցէք բոլոր նորա սխալները: Ճշմարտախօսութիւնն երբէք ձեր որդւոյն պարզամտութիւնից և սրտզարստութիւնից չէ գրկելու: Մի մոռանաք, որ մէտ էրեխայի մէջ պարպակման էն պարտեւ ճարտիւնն արժանաւորութիւնն, որտեղ չպէտք է երեխային մեր խողովակը շինէն և անձանայինէն մեր զուարճութեան համար:

Եւ ձեզ ցոյց տուցի թէ ինչպէս երեխայն կորցնում է ճշմարտախօսութեան զբացմունքն արտաքին ազդեցութիւններից. բայց երեխաներն երբեմն «խրեանց խելքով» ևս հասնում են ամենաանմեղ ստախօսութեան. օրինակ, ևս տեսել եմ երկու տարեկանից փոքր երեխաներ, որոնք

երբ կամենում են, որ դայեակն խրեանց մօտ լինի կամ անկողնից հանէ նոցա, այնպիսի պատճառներ և պիտոյքներ էին ասում, որ բոլորովին չունէին: Մինչև որ այս հնարագիտութիւնը յաջողութիւն ունէր, այսինքն մինչև որ դայեակը դայեակ էր և հանում աղեղից, երեխայն կրկնում էր յաճախ: Ի հարկէ այդ հասակի երեխայն չէ կարող հասկացողութիւն ունենալ ճշմարտախօսութեան և ստախօսութեան մասին, բայց նա գիտէ անշուշտ, որ այդ հնարով նա հասնում է իւր նպատակին: Այս վերջին հանգամանքն է պատճառ երեխաների ստախօսութեանը: Քանի երեխայն մեծանում է, այնքան նա առաւել հնարների թիւն աւելացնում և ձեւակերպում է: Յաջողութիւն. ահա այն բառն, որով բացատրվում է ստախօսութեան սովորութիւնն, որ երբեմն հասնում է մեծերի մէջ մինչև զայրացուցիչ անբարոյականութեան: Երեխաներն առաւել փոքր սուտ կիսուէին, եթէ ծնող

քրն ուշադրութեամբ ըէին և գոնեա երբեմն ստուգէին նոցա խօսքերն: Օրինակ, երեխայն վառ երեւակայութեան աղղկեցութեան տակ պատմում է մօրն իւր ընկերներէ հետ խաղալու մասին առասպելական բաներ. մայրը լսում է նորան, մնասմբ նկատում է չափազանցութիւնը, բայց ոչինչ չէ ասում մտածելով, որ հարկաւոր չէ խանդարել երեխայն պարզամիտ թոթովմունքը: Բայց, հարցնում եմ, եթէ երեխայն միշտ երեւակայական բաներ կխօսի, եթէ միշտ կխարնէ իսկութիւնը հնարածի հետ, միթէ այս չի խանդարելու խկութիւնը պարզ և զրապէս ըմբռնելու և նկարագրելու ընդունակութիւնները:

Բացի պարզ ըմբռնելու ընդունակութիւնը տրանով կլնաովի երեխայի բնաւորութիւնն ևս: Թէև երեխայական պատմութիւնների երեւակայական տարրը դատապարտելի չէ և երեխայն առանց կարմրելու պատմում է անդխտակցաբար սուտ բաներ, բայց ապագայում երբ սուտն ար-

դէն զիտակցաբար է ասվում, նոքա այն ժամանակն ևս ըստ սովորութեան չեն կարմրում. վերջապէս ստախօսութիւնն անյողութիւն սովորութիւն է դառնում, որի դէմ պատերազմելը դաստիարակի կողմից շատ դժուար է: Միանգամ մի մայր իմ ներթրայութեանս յանդիմանեց իւր ութը տարեկան որդւյն սուտ և հնարած պատմութեան համար մի այնպիսի դէպքի մասին, որին ինքը ներկայ էր և դաժ: «Աւաղ, մայրիկ,» ասաց երեխայն, «երբ ես պատմում եմ առանց հնարածի, քեզ դուր չէ դալիս պատմածս:» Նրեխայի պարզամիտ պատասխանն ինքն իւրեան պարզ է: Զարմանալու չէ, եթէ այն երեխայն ժամանակին ստատիկ ստախօս և սնապարծ դառնայ և ամեն բան թէ կարևոր և թէ չնչին իւր քմքին յարմար ձևակերպէ երբեմն «գեղեցիկ խօսքի» համար, երբեմն առանց պատճառի՝ «ըստ սովորութեան:»

Ես չէի հաւատում, թէ կան այնպիսի մտրդիկ, որոնք չեն կարող մի բառ ար-

տասանել առանց սուտ խօսելու, բայց տարաբաղդաբար ես համոզվեցայ վերոյիշեալ խօսքերի ճշմարտութեանն իմ աշակերտներից մինի վերայ: Արդարև նորա ամեն մի բառը սուտ էր և հակառակ խիութեան: Նրկար և զգոյշ աշխատանքից յետոյ նա սկսեց ուղղվել. թէև նա առաջուայ պէս սուտ էր խօսում, բայց սուտ ասելուց յետոյ իսկոյն տեղացնում էր՝ «ոչ, այդ ճշմարիտ է, ահա ինչպէս էր գործը:»

Մինչև այժմ մենք տեսանք մեր խօսակցութեան նիւթի բացասական կողմերն, այսինքն ինչպէս դաստիարակները մեղանչում են երեսայի սուտը չնպաստելով նորա մէջ ճշմարտախօսութեան զգացմունքը զարդացնելու և չպահպանելով նորան ստախօսութեան սովորութիւնից: Մինչև անգամ եթէ այդ սովորութիւնը չար է և անմեղ է, այնուամենայնիւ, ինչպէս մենք արդէն տեսանք, փնասակար է երկու կողմից: Առ հասա-

լիսի ստախօսը սկզբում վատ դիտաւորութիւն չունի երբէք—նա սուտ է խօսում, որովհետև չէ հասկանում ստախօսութեան սոսկալի դարչութիւնը. յետոյ սուտ է խօսում ըստ սովորութեան և վերջապէս սուտ է խօսում շահասիրութեան համար, այսինքն սուտ է խօսում ըստ կարեկիութեան աւելի օգուտ և յարմարութիւն ձեռք բերելու համար, զբաւելլով ուրիշների հաւատարմութիւնը միանձամայն անարժան կերպով:

ՆԱՄԱԿ

ԺԴ.

Այսօր ես ձեզ ցոյց կտամ, թէ ինչպէս դաստիարակներն անդիտակցաբար իրենանց աշակերտների ստախօսութեան պատճառն են դառնում և երբեմն մինչև անգամ հարկադրում են նոցա սուտ խօսելու: Խստութեան պակասութիւնն ոչ միայն երեխաների, այլ և դաստիարակի

վերաբերում թեամբ անարդարութիւն է. դատարանը պէտք է կատարէ իւր պարտականութիւններն ամենաճիշտ կերպով և երբէք չպէտք է վախճի դժուարութիւնից: Գուք տեսած կլինիք այնպիսի ծնողք, որոնք իւրեանց երեխաներին անգագար և անթիւ հրամաններ են տալիս, որոնք երեխայի կարողութիւնից վեր են և ոչ միանգամ չեն ստուգում—կատարեց արդեօք երեխայն հրամանների դէմ մի մասը թէ ոչ: ձշմարիտ է, որ ծնողքը բարի նպատակով են երեխային ձանձրացնում հրամաններով—նորա կամենում են այդ միջոցով պահել երեխային ուղիղ ճանապարհի վերայ, բայց այդ միջոցը բողոքովն այլ հեռեանքի է բերում, այն է խախտում է անշուշտ երեխային ուղիղ ճանապարհից և խտրեբայութիւն է ստիբրեցնում նորան: Ես արդէն նամակներին մէջ ասել եմ, որ շատ հրամանները դժուարացնում են երեխայի հն ա զ ա ն դ ու թ իւ ն ն, որովհետեւ և

րեխայն չէ կարող միտը պահել և կատարել նորանից պահանջածը: Տեսէք այժմ, թէ ինչպէս մեք երեխային ստիպու և խտրեբայ ենք դարձնում նորա անձնական ազատութիւնը խանգարելով: Ըսկը բում արդարեւ երեխայն հնազանդվում է ծնողաց կամ դատարանի հրամանին բառ կարեկիութեան. բայց այս կարեկիութիւնը առաւել և առաւել պակասում է, բայց այս, շուտով երեխայն տեսնում է, որ բոլոր հրամանները մի առանձին բան չեն: Արդարեւ, ոչ միայն ստուգելն անկարելի է դատարանի կողմից կատարվեցաւ հրամանը թէ ոչ հրամանների շատութեան պատճառով, այլ և անկարելի է այդ բոլորը միտը պահել. ուրեմն դրամանակ չէ, որ երեխայն փոքր առ փոքր սխտում է ստանասիրտ նայել մօր հրամանների վերայ, որ հրամանները տպաւորութիւն չեն թողնում երեխայի վերայ, որ թոյլ կերպով են կատարվում այդ հրամանները և որ իսկոյն մտանում է երե-

խոյն նորան հրամայածն: Երեխայն շուտով կհասկանայ, որ մայրը նկատելով իւր հրամանն չկատարելը մի փոքր կբարկանայ և ինքը կկատարէ: Այսպիսով շատ շուտ դաստիարակի և աշակերտի մէջ խարեբայական յարաբերութիւններ են ծագում. երեխայն խաբում է մօրը, մայրը ինքն իւրեան: Այս կերպ յարաբերութիւնը դժուարացնում է երեխայի հնազանդութիւնն. երեխայն սկսում է անհնազանդ դառնալ և ընդ սմին ծուլանալ: Երեխայն դործ է ածում ամեն մի ջոց մի որեւիցէ դժուար աշխատանքից ազատվելու համար կամ կատարում է ինչպէս որ պատահի կամ, եթէ կարելի է, օգուտ է քաղում ուրիշն աշխատանքից, ասելով թէ ինքն է արել: Հասկանալի է, որ ամեն մի կարողութիւնից վեր բան ոչ միայն դժուարացնում է հնազանդութիւնն, այլ և տանում երեխային դէպի խարեբայութիւն:

«Քրօնները գնանք այժմ,» ասում է մայրը որդւոյն: Նոյն բոպէին մայրը մտաբերում է իւր պարտականութիւնն իստ-

նայլու պատրաստել է արդեօք երեխայն իւր դասերը թէ ոչ: Շատ կվըղովէր նա, եթէ դասերը պատրաստած չլինէր երեխայն, որովհետեւ դորանով կկանգարվէին նորա բոլոր ցանկութիւններն այդ օրուայ համար նշանակած ծրագրի վերաբերութեամբ: Այս սպաւորութեամբ նա հարցնում է որդուց՝ «ի հարկէ, ուսումնարանի դասերդ դու արդէն պատրաստել ես:»

— «Պատրաստել եմ», պատասխանում է երեխայն գլխենալով, որ բացասական պատասխանը խիստ կվըղովէր մօրն, որին նա գոնեա այս դէպքում նեղայնել չէ կամենում: Արդարև, թէպէտ երեխայն սուտ խօսեցաւ, բայց երկու կողմն ևս բաւական մնացին. մայրը կատարեց իւր պարտականութիւնը հարցնելով որդուց դասերի մասին, իսկ որդին անսխորժ դրութիւնից ազատ մնաց փոքր ի շատէ պարզ հասկանալով, որ նորանից այլ պատասխան չէին ցանկանում լսել: Հարցն այնպէս էր դրած, որ այլ պատասխան տալ

կարելի չէր, ուրեմն անշուշտ սուտ պէտք է խօսէր երեխայն: Այսպէս լինում է և այլ հանդամանքներում. ծնողքը, մանաւանդ մայրերը, չկամենալով անախորժ պատասխան լսել, այն ձևի հարցեր են տալիս, որ երեխայն կամայ ակամայ սուտ պէտք է խօսի:

Կանոնաւոր դաստիարակված երեխայն առ հասարակ ձանձրանում է, երբ ծնողքը նորա ամենաթեթև տկարութեան ժամանակ անդամ շատ անհանգիստ են լինում և մեծ ուշադրութիւն են դարձնում նորա վերայ: Բայց այնու ամենայնիւ երեխաները կարող են հիւանդ ձևանալ զանազան պատճառներից, եթէ ծնողքը յաճախ կդիմեն առ նա հետևեալ տեսակ հարցերով. « Ի՞նչ է պատահել քեզ հետ հողիս, կարծես, դոյնդ փախել է և երևի դու տկար ես և անպատճառ զլուխդ է ցաւում. խոստովանի՛ր: » Հարց և փորձը շարունակվում է մինչև, որ կամայ ակամայ երեխայն ասէ. « այո՛ մի փոքր: » Այս պա-

տասխանը լսելով մայրը իհարկէ հրամայում է զասերն և պարագմունքը մի կողմ դնել: Թէև տղաները հիւանդ ձևանալ չեն սիրում, բայց վերջիշեալ դէպքի նման փորձերի վերայ հիմնվելով, նոքա հարկաւոր եղած ժամանակն՝ օրինակ, մի անախորժ յանդիմանութիւնից ազատվելու համար, կկարողանան հիւանդ ձևանալ՝ դորա համար հարկաւոր է միայն մի փոքր դէմքը տխրացնել և մի ակնարկութիւն անել զլսի կամ առամների ցաւի մասին և բոլոր անախորժ յանդիմանութիւնները կհեռանան: Հիւանդ ձևանայն ունի իւր ուրիշ գրաւիչ կողմերն ևս, երեխայն տեսնում է, որ այն ժամանակ մայրը նորա բոլոր ցանկութիւնները կատարում է և աւելորդ քաղցրեղէն ևս է տալիս — ի՞նչպէս ուրեմն երեխայն չխաբվել այս բոլոր հանդամանքերից և պայմաններից: Բայց առաջին անգամ խաբելուց յետոյ, երեխայն կխաբէ և երկրորդ անգամ և ուրիշ շատ անգամներ ևս: Օրի-

նակ, երեխայն դանդաղաբար է, որ ուսումնասիրանում շատ խնդիրներ են տալիս լուծելու, այնպէս որ նա չէ կարողանում ժամանակին հասցնել. բայց երեխային շատ են երևում այդ խնդիրներն, որովհետեւ նա ժամանակին չէ պարապել, ուստի ժողովիլ են նորա: Երեխայն դանդաղաբար է, որ ուսումնասիրանում դասը հասկանալի կերպով չեն պատմում. բայց որքա պատճառը իւր անուշադրութիւնն է ցրված լինելն է դասի ժամանակ: Հարկաւ է այս դանդաւաներից յետոյ տեղեկութիւններ ժողովել, բայց այդ ժամանակ է պահանջում, ուստի ծնողքն իսկոյն սկսում են դատապարտել ուսումնարանն և ուսուցչին երեխայի մօտ այս վարմունքից երեխայն տեսնում է, որ նորան հաւատում են և այնուհետեւ նա սիրա է առնում առաւել և առաւել խարել: Նորերումն աշակերտաներիցս մինը հաւատացրել էր իւր մօրը թէ ամառան վատ թուանշանը նորան սխալմամբ են նշա-

նակել: Մայրը բաւականացել էր սորանով և աւերորդ էր համարել սառադել երեխայի առածը: Շատ անգամ երեխանին ուշ են առն վերադառնում ուսումնարանից և տանն ասում են, թէ ուսուցչին երկար պահեց նոցա, այս սովորական բան է և երեխաները դիտեն, որ ծնողքը դնարու և հարցնելու չեն ուսուցչից սորա մասին, ուստի նշքա շատ յաճախ դործ են ածում այս ձևն և նորանով խարում ծնողաց:

Աս ցոյց տուեցի միայն մի քանի օրինակ երեխաների խարելու մասին, բայց ուշադիր կողք կարող է ինքն օրիշ շատ օրինակներ դիտել թէ ուսումնասիրանում և թէ տանն: Այսպէս ուրեմն՝ խոստ-լեւան պատմութիւնը էամ լաւ է եւս աւել ծնողաց անհոգութիւնը պատճառ է դառնում, որ երեխաները խոբեն նոցա, առաւել եւս առաւել հոգա պատրելով այդ պիտոմ, մենք անգամ ի միտս օրաց ծնողաց բնական անտանն:

Պան և այնպիսի ծնողք, որանք միան-

գամայն հակառակ են վարվում. մի անգամ բռնելով երեխայի խաբեբայութիւնը, նոքա այնուհետեւ միշտ նայում են երեխայի առածին անհաւատարմութեամբ, կարծելով թէ այդ վարմունքով կողղին երեխային և միւսնոյն ժամանակ պատիժ են համարում այդ ձևը: Բայց այս վարմունքն ևս խտուժիւն չէ, այլ միւսնոյն անհոգութիւնն: Աւելի հեշտ է խտուժեալ վարվել երեխայի հետ քան միշտ ստուգել նորա ստածն: Այս ձևն երբեք ներդործութիւն չէ կարող ունենալ. մըշտտական անհաւատարմութիւնը դէպի երեխայի իօքերը չէ ռդղում նորան, այլ ընդհակառակն խտայնում է նորան, որովհետեւ միշտ խիստ վարվելով երեխայի հետ ծնողքը առիթ են տալիս կարծելու երեխային, որ նորան չեն սիրում: Այս վարմունքից երեխայն սխտում է աւանասիրտ նայել իւր ծնողաւքը, սորանից ծագում է լուս. ընդդիմադրութեան զգացմունքն և երեխայն ընդունում է իւր համար հեռեկալ սկզբունքը. «ե-

թէ ինձ խաբեբայ էք համարում, տեսէք ուրեմն ինչպէս ես խաբելու եմ ձեզ այսուհետեւ»

Ծնողաց դանդաւաններն, որ երեխաները չեն պատուում նոցա, մէնք շատ ենք լսել և սորա պատճառն անշուշտ այն է, որ ծնողք չեն կարողացել իւրեանց երեխաների հետ վարվել այնպէս, ինչպէս հարկաւոր էր: Երեխայն համարում է իւրեան հաւասար իւր ծնողաց հետ և որովհետեւ չկայ սիրոյ և բանականութեան վերայ հիւսնած բնական հեղինակութիւն, որ ստիպէր երեխային պատուելու իւր ծնողաց, մնում է միայն ծնողաց կողմից դիմելու կոպիտ բռնակարութեան, որի դէմ թոյն (երեխայն) անձարացած խորամանկութիւն և խաբեբայութիւն դործ կաճէ:

«Արդիս սուտ չէ խօսում», ասաց ինձ աշակերաներիս մինի հայրն, երբ ևս չհաւատացի նորա որդւոյ իւր ընկերների վերայ ստածին: Առ հասարակ «սուտ խօսելը» ծնողքը «ուրացութիւն» են հասկանում այսինքն՝ յանցանքը ծածկելու ցանկու-

Թիւն: Արդարեւ, ես եւս զխտէի, որ վերայիչեալ աշտկերան ուրանալ չգիտէի, բայց զխտէի, որ նա սովորութիւն ունի չտախտանցայնելու, մտնաւանդ երբ անբաւականութիւն էր պատահում նորա և ընկերների մէջ: Շատ զարմանալի է, որ ծնողքը ստախտութիւնը օրացութիւնից չեն զանազանում: Ճշմարիտ է, լաւ է, որ երեխայն պարզասիրտ լինի, բայց պէտք է ի մտի ունենալ այն որ ուրացութիւնը խաբէբայութեան ձև էր ի ց մի նն է միայն: Արթնակէս, երեխայի պարզասրտութիւնն իւր վրտ պատճառներն ևս կարող է ունենալ. նորա պարզասրտութիւնը կարող է հասնել այն ցածր բարոյական աստիճանին, որ նա իւր ամեն մի արածը—լաւ թէ վատ—առանց ամօթխածութեան ասէ:

Ուրացութիւնն առ հասարակ ստախտութեան ամենաներկի ձևերիցն է, որովհետև երեխայն ուրանում է վախից և այդ զբայմունքը հետևանք է անչափ խստութեան: Երեխայն զխտեալով, որ

իւր արածի համար, օրինակ մի բան կատարու համար, անշուշտ պէտք է պատժվի—հարց և վորձի ժամանակ կեպէ ուրանալ: Առաջին անգամ նա կգժուարանայ իւր գերը լաւ կատարել. նորա երեսի կարմրութիւնն ամօթից, շիթիթվելն և այլն արտայայտում են նորա մէջ մի ներքին պատերազմ: Ապագայում երեխայն կխտարերազարծվի այս սովորութեան մէջ և երեսից մի նշան անգամ անկարելի կլինի նշմարել: Ատխտեալով պատժից, եթէ մինչև անգամ երեխայն յոյս ևս չունենայ ուրանալուց յաջողութիւն—նա այնուամենայնիւ կուրանայ ձեռնառ համարելով ուրացութիւնը խոստովանելուց և փոքրը առ փոքր նա այնպէս կընտելանայ իւր սովորութեանն, որ ոչ մի միջոցով հնար չի լինիլ նորանից խոստովանութիւն ստատել: Այս աստիճան արմատանում է այդ ախտը մարդուս մէջ կարելի է իմանալ տեսներով այնպիսի թշուառականներ, որոնք չնայելով հարցի ամենապարզ և

ախներև լինելուն չեն խոստովանում իւրեանց յանցանքը քաջ գիտենալով, որ ուրացութիւնից փրկութիւն չկայ նոցա համար:

Արեւիկաները վախենում են առ հասարակ քննութիւնից, հարց և փորձից. ուստի նոքա կաշխատեն հեռացնել իւրեանցից կասկածն անգամ և ուրիշների վերայ բարդել յանցանքն: Օրինակ, երեխայն մի բան կորուց, նա այնպէս է դարում կորուսած բանի կորսներն, որ արտաքուստ չերևայ նորա կորուսած լինիլը, մինչև որ մի այլը ձեռ տայ նորան: Եթէ նա մի բան կորցրեց, աշխատում է կորցրածի տեղը ծածուկ կերպով նորը գնել: Ղախն այնքան մեծ է, որ երեխայն խաբերայութեան հետ գործ է անում և յափըշտակութիւն, ցանկանալով ինչ և իցէ միջոցով հնար գաննել ծածկելու իւր յանցանքն և ազատվելու պատժից:

Վան և այնպիսի երեխաներ, որոնք բարի են և լու գաստխարակիած, նոքա ևս երբեմն խարում են իւրեանց ծնողաց մի

միայն նոցա սիրելուց, այս բառի բուն նշանակութեամբ: Մորա պատճառն այն է, որ այդ անասկ երեխաների ծնողքն երեխայի արած ամեն մի չնչին յանցանքից մեծ յուսահատութեան և տանջանքի մէջ են ընկնում, որով երեխային վախեցնում և տրամեցնում են. խեղճ երեխայն սուտ է ասում այս հանգամանքում իւր մօրը վշտից և յուսահատութիւնից ազատելու համար. ուրեմն երեխայն ստախօսութիւնը համարում է հանդարեցուցիչ միջոց իւր մօր համար:

Պատահում են և այնպիսի երեխաներ, որոնք սուտ են խօսում ծաղրալի առարկայ չբառնալու համար: Ինքնասիրութեան անկանոն զարգացումն երեխային այն մտաքի է բերում, թէ իւր յանցանքի կամ սխալանքի խոստովանութիւնը մի դժբաղդութիւն է: Այդ անասկ երեխաները շատ լու գգում են իւրեանց սխալանքները, բայց ամեն միջոց գործ են գնում ծածկելու ուրիշներից. այս յստակութիւնը կա-

րելն է դիտել և փոքր երեխաներն մէջ :

Երեխայն ուրացութեան պատճառներից մեծն ևս նորա վախն է իւր ծնողաց հեղինակութիւնից, մանաւանդ երբ սիրոյ կապ չկայ երեխայի և ծնողաց մէջ : Բացի այս շատ ծնողք իւրեանց քննութիւնը սկսում են մի քանի դատաստանական քննիչներն նման առաջուց նախապաշարված լինելով երեխայի յանցանորութեան մասին: Երեխայն սկզբից շփոթվում է, տեսնելով քննութեան ձեւերը, բունն միջոցները և դիմում է ստախօտութեան և ուրացութեան: Քննութիւնն աւելորդ է ի հարկէ այնպիսի հանգամանքներում երբ ակնյայտնի երևում է երեխայի յանցաւորութիւնն, որովհետեւ այսպիսով կրքերնք երեխային դէպի ստախօտութիւն. իսկ հրապոյրբից մեծերն անգամ շատ յաճախ դրուվում են:

Այսպէս ուրեմն, մենք տեսնք, որ վախը պատճից, վախն ում և իցէ վշտացնելուց, վախը ծաղրալի գառնալուց մի

խօսքով վախն իւր ամեն մի ձևում կարող է խարկւայութեան և ուրացութեան մեծ պատճառ գառնալ :

ՆԱԽԱԿ

ԺԵ

«Օրինակը կանոնից սուտել է ներգործում», ասում է Հին առածը: Ստախօտութիւնը տարածվում է և պլանտանում միայն այն պատճառով, որ երեխաները միեւնոյնը տեսնում են և սփռում իւրեանց գաստիարախնդրից՝ ծնողքից, ուսուցիչներից և առ հասարակ հասարակութիւնից: Կուք գալմանում էք: Կուք չէք կարող թոյլաւրել, որ ծնողքն և միւսներն իւրեանց օրինակով սփռուցնէին երեխաներին ստախօտութիւն: Կժրաղութար ասածներս ճշմարիտ են: Կիտեցէք այժմեան հասարակութիւնն և դուք կաւաւնէք, որ նորա մէջ տիրապետում է սուտն

և ստախօսութիւնք: Մենք ևս՝ ամեն տեսակ դաստիարակներս ճշմարտախօսութեան վերաբերութեամբ խիստ չենք, ամեն անգամ չենք կշռադատում մեր խօսքերը: «Ահադին, սարսափելի, անհաւատալի, զարմանալի, զարհուրելի» և այլ այս տեսակ չափազանցութիւններ գործ ենք ածում այնքան յաճախ, որ նոքա մեզ համար կորցնում են իւրանց իսկական նշանակութիւնն: Օրինակ, մայրն ասում է երեխային. «Քանի հ աղա ր անգամ քեզ ասել եմ, որ չանես այդ» . . . կամ՝ «գու ե ր բ էք մարդ չես լինիլ» . . . կամ՝ «միշտ քո խաղալիքն իւր տեղումը չէ» և այլն: Իհարկէ, երեխայն զգում է, որ մայրը չափազանցութիւն է անում և թէպէտ հասկանում է, որ այդ արած է բարի նպատակով, բայց նա չէ կարող չանանել և այն, որ մայրը ճիշմարիտ չէ ասում: Այս տեսակ օրինակներին նա կազմում է իւր համար մի նախադիժ և սկսում է սուտ խօսել նոյն-

պէս բարի նպատակով: Փոքր տա փոքր երեխայի մտքի և նորա արտաբերած բաների մէջ երկզուակութիւն է պատահում, բառերը նորա համար մի պոչման նաւոր նշանակութիւն են ստանում և նորա ճշմարտախօսութեան զգացմունքը սակաւ տա սակաւ. թուլանում է: Սորանից մի քանի ժամանակ առաջ աշակերտներին մինը գրել էր իւր ծնողացը. «գ ր ե թ է մեր ուսումնարանի բոլոր աշակերտները հիւանդ են կարմրուելով», մինչպէս աշակերտների մի քառորդ մասն անգամ հիւանդ չէր: Գատապարտելու չէ աշակերտին, նա իւր չափազանցութեամբ նմանել էր միայն հասարակութեան մէջ ընդունած ձևին:

Օճողքը շատ անգամ պատմելով իւր բաննց երեխաների մասին փոքր ի շատէ չափազանցացնում են նոյա լաւ կողմերն: Երեխաները, մանաւանդ փոքրերն, այս նկատելով կաշիսատեն իւրեանց առաւել լաւ ցոյց ասլ, քան իսկութեամբ են, ուստի

զարմանալու չէ, եթէ այդ տեսակ երե-
 խանները դառնան նախ պարզամիտ և ա-
 պա անտանկն անսարքճներ: Մի անգամ
 մի մայր ցոյց տալով ինձ նկար, որ իրբե
 խը որդին էր նկարել, ասաց. «վաս չէ
 նկարած, այնպէս չէ և զրեթէ բոլորն
 ինքն է նկարել»: Երեխայն լաւ դիտեալու-
 լով, որ նկարն լաւ մեծի մասին ուսու-
 ցին էր նկարել, այս խօսքերից քաշվեց
 և աչքերը հեռացրեց ինձանկից: Մի այլ
 օրինակ. «նայեցէք, ինչպէս արդէն լաւ
 դրում է մեր վահանը», ասաց մի ան-
 դամ մի հայր, ցոյց տալով ինձ մի դրած
 թուղթ: «Միթէ այս նորա դրածն է»,
 հարցրեցի ես: «Այո՛» պատասխանեց հայրն
 և դառնալով դէպի երեխայն յարակից.
 «Դու առանց ուրիշն օգնութեան ես զրեւ,
 այնպէս չէ»: Ահրջը ևս խնայոյ, որ երեխայն
 ոչ մի տառ ինքը չէր զրել: Դասեցէք
 այժմ, ինչ հեռեանք կարել է սպասել
 այս վարմանքից ճշմարտախօսութեան վե-
 բարերութեամբ:

Հարկաւոր չէ չափազանցացնել երե-
 խայն արժանաւորութիւնները: բայց չպէտք
 է և չափազանցացնել նորա պակասու-
 թիւններն: Օրինակ, շատ անգամ ծնողքը
 մի բանից վերջոված լինելով երեխայի ա-
 մենայնչին յանցանքի համար սաստիկ բար-
 կանում են, դործածում խիստ բաւեր,
 ինչպէս են՝ «գիբարդ, անպիտան, հրէշ,
 աւարակ» և այլն, երբեմն բացի այս պատ-
 ժում են ևս: Այս տեսակ անարդարու-
 թիւեր նոյնպէս ստախօսութիւն է, և եթէ
 վերջը նորա հետ քննոյր ևս վարվին, ե-
 րեխայն երբէք չի մոռանալ, որ նորա
 ծնողքն անարդար էին: Մի օրինակ ևս.
 մէկ փոքրիկ այջիկ կտորեց մի բաժակ:
 Մայրը բարեութիւնից նորան ան շնորհ
 հ. ան զգոյշ անուանելուց յետոյ աւե-
 լայրեց. «դանեա եղբորեց օրինակ ասնէիր
 նա միշտ զգոյշ է և շնորհքով»: Անցաւ
 մի քանի ժամանակ, այդ այջիկայ եղբայրը
 մի այլ բան կտորեց: Այս հանդաման-
 քում մայրը յանդիմանեց նորան և յա-

րակցեց. «դոնեւ քրոջիցդ օրինակ առնէիր, նա այդ տեսակ անզգշութիւններ չէ առնում»: Այս տեսակ անյաջող բազդատու թիւններն երեխաների վերայ առաւել մեծ տրպաւորութիւն են թողնում: Անշուշտ այս հանդամանքներումը դարձեալ երեխաները կհասկանան ծնողաց սխալն և նոցա անարդարութիւնն և սորա հետեւանքն այն է, որ երեխաները սկսում են չհաւատալ ծնողաց հեղինակութեանը:

Պատահում են և այնպիսի ծնողք, որոնք սպառնում են հետեւեալ խօսքերով. «չախր, սպիտ թէ ոչ լուսամտից դուրս կձգեմ»: Առ հասարակ երեխաներն այս սպառնալիքից չեն լուում, բայց իհարկէ նոցա լուսամտից դուրս ձգելն անկարելի լինելով, սպառնալիքը չէ իրագործվում: Ի՞նչ հարկաւոր է անհնար սպառնալիք գործ ածել: Երեխայի հայեացքով այդ ստախօսութիւն է և դժբաղդարար շատ յաճախ է կրկնվում թէ տան մէջ

և թէ ուստի մնարանում: Առ հասարակ սպառնալիքը կներգործէ երեխայի վերայ միայն մինչև այն ժամանակ, երբ նա տեսնի, որ ոչ մի վնաս չկայ նորանից, երբ հասկանայ, որ միայն վախեցնելու համար են սպառնում և ոչ կատարելու:

Շատ անգամ դաստիարակները խօստանում են պարզե տալ երեխային և նոյնքան են կատարում իւրեանց խոստումն, որքան և սպառնալիքն. այսինքն՝ այս հանդամանքում ևս, ինչպէս և երեխայի հետ վարվելու գրեթէ ամեն մի դէպքում, սովորեցնում են երեխային ստախօսութիւն: Գէտի մեծերը ծանրաբարոյ եւ ճշմարտասէր մարդիկ անգամ փոքրերի հետ հակառակ են վարվում, կարծելով թէ երեխային մի այլ ձևով ևս կարելի կլինի վարձատրել: Օրինակ մայրն ասում է երեխաներին, «եթէ դուք այսօր խելք կլինիք, ես ձեզ երեկոյեան մի լու առակ կպատմեմ»: Երեխաները ամբողջ օրը հանդարտ մնալուց յետոյ, երեկոյեան դա-

լիս են մօր մօտ և խնդրում են կատարել
խոստացածը: Բայց մայրը շատ հոգնած է
և յետաձգում է առակը վաղուան, թէ
և չգիտէ կիրորդանայ կատարել իւր խոս-
տումը վաղը թէ ոչ: Չեմ ասում, որ
խոստացած բողեկն մայրը մտադիր չէ
կատարելու իւր խոստումն, այլ ցանկա-
նում է միայն հանդարտացնել երեխա-
ներին կամ մի բան կատարել տալ նոցա — թէ
և այս ևս պատահում է — ոչ նա խոստա-
նում է կատարելու գիտաւորութեամբ:
Բայց կարելի կլինի արդեօք: Ա՞նչ փոյթ-
կարելի է ասել, երեխաները պահանջող
չեն: Այնուամենայնիւ երեխայն փոքր առ
փոքր կգայ հեռուեալ եզրակացութեանը.
« մայրիկս թէպէտ չկատարեց իւր խոս-
տումը, բայց այդ փոյթ չէ, նա դորս
փոխարէն այս ինչ բանը արեց»: Այս եզ-
րակացութիւնը նա կսկսէ դորձ դնել և
իւր սեփական փորձանքին: Մի՞թէ կարելի
է զարմանալ, եթէ երեխաներն որոշեալ
ժամանակին չաւարտեն իւրեանց դորձն

և եթէ ոչ մի հնարով չեն համողի իւ-
րեանց պարտականութիւնները ճշտու-
թեամբ կատարելու անհրաժեշտ լինին:
Երեխայն տեսնում է հակառակն և շատ
կարելի է, որ ասէ. «մայրիկ կամ հայրիկ,
դու ինքդ ասում ես մի բան, իսկ կատարում
ես միւսը»: Արդեմ, ասածներս պարզ
ցոյց են տալիս, որ միշտ զլուշանալու է
անհնար խոստումներ տալուց: Այսպիսի,
բայց երեւոյթին, չնչին հանդամանքները
փոքր առ փոքր երեխայի բնաւորութեանն
և հասկացողութեանը մի որոշեալ ձև են
տալիս: Այս արտօրողութեան մէջ մեծ դեր
է խաղում ճնողաց և դաստիարակների
յարարելութիւնը գէտի երեխաները. նա-
յերով ինչ տեսակ է այդ յարարելու-
թիւնն, երեխայն ճշմարտախօս կգտնայ
կամ ստախօս:

ՆԱՄԱՎ
Ժ.Զ.

Օ՛րողքն ու բախանալու են անշուշտ,
երբ տեսնեն իւրեանց երեխաների մտա-

ւոր զարգացման առաջին քայլերը, բայց ուրախանալու են սրբեօք նոքա, երբ երեխաների միտքը վատ ուղղութիւն է ստանում. օրինակ երբ երեխաներն իւրեանց զարգացումն ի չար են գործածում խորամանկ ստախօսութեամբ, ուրիշն ծաղրերով և կամ մի այնպիսի արարմունք բանեցնելով, որ միանգամայն վրասախար է: Ի հարկէ ոչ. բայց ամեն մի քայլափոխում մենք տեսնում ենք, որ ծնողքն երեխայի այդ տեսակ արարմունքներով, մանուսանդ փոքր երեխայի, զուարճանում են, եթէ նորա արարմունքն իւր ծնողաց չէ վերաբերում, այլ օտարներին, ապա թէ ոչ ծնողքը շատ նեղանում են և մինչև անգամ պատժում երեխային: Բայց ի՞նչ մտքեր և զգացմունքներ պէտք է ծագին երեխայի մէջ երբ նա տեսնի, որ այսօր պատժում են նորան այն բանի համար, որ երեկ ծիծաղ էր պատճառում և որի համար նորան զովեցին:

Մի անգամ իմ ծանօթներից մինն

ընկերութեան մէջ պատմում էր իւր որսորդական կեանքից մի դէպք: Նորա որդին, որ ներկայ էր այս պատմութեանը յանկարծ ընդմիջեց հօրը, ասելով. «հայրի՛կ, այդ սուտ է, դու հնարում ես բողբոջ»: Հայրը ուշադրութիւն չդարցրեց իւր որդւոյ խօսքերի վերայ և շարունակեց իւր խօսքը, (երևի նա սովոր էր երեխայի այդ տեսակ վարմունքին.) մենք, ի հարկէ ծիծաղեցանք: Այս դեռ ոչինչ. երեսունը միշտ տեսնում են և լսում սորանից անհամեմատ վատ ստախօսութիւններ: Օրինակ եկամի հիւր. նորան ընդունում են շատ քաղցր և ուրախութեամբ. բայց հիւրի տանից դուրս գալուն պէս, խսկոյն սկսվում են քննադատել ամեն մի շարժումաքրն և զանազան կծու նկատողութիւններ են անում նորա մասին: Պատահում է և այնպէս, որ ծնողքն երեխաների մօտ ծառային հրամայում են եկող հիւրին ասել, թէ տանը չեն և շատ անգամ խկոյն խկ սխում են խօսել զանազան

ճանճրայտոյ՝ չ հիւրերի մասին, որոնք անտանելի են և այլն: Երեկաներն առաջ տեսած էին այդ մարդոց և երբէք չէին նկատել, որ նոքա անպիտան և անտանելի են: Վիտում է և այնպէս, որ ըստ երևոյթի մտարդատիրոջ և բարեմիտ Խաչատրու թիւննից յետոյ սկսում են դատել այսպէս. «ի՞նչու նա այս ինչ բանը պատմեց, ի՞նչ էր կամենում տեսլ, կամ դիտում», նա թէև բարի բան է արել, բայց առանց նպատակի չի լինի» և այլն: Այս բոլորն երեկայն փոքր ի շատէ տեսնում է և ըսում և շուտով նա կգայ այն անորոշ եզրակացութեանն, որ «խօսքը տուած է մարդուս իւր մտքերը ծածկելու համար»: Կէտ չփչացած երեկայն այս տեսակ ստատուութիւնն և կեղծաւորութիւնը տեսնելով սկզբում աղշում է. նա չէ կարողանում բայտորել ճնորդայ յարաբերութիւնը գէպի մի քանի անձինք: Ես չեմ խօսում այն գէպքերի մասին, ուր կեղծաւորութիւնն և խարեբայութիւնն

արտայայտուած են ամենախայտառակ կերպով. ես աչքիս առաջն ունիմ մեր «լա» հասարակութիւնը և մեր առօրեայ և սովորական հասարակական յարաբերութիւնները: Մեր յարաբերութիւնների մէջ մենք միշտ ի մտի ունինք այն ձեւերն, որոնք ընդունլած են հասարակութեան մէջ, մեր կարծիքով «անպայել է» մարդու երեսին ամեն բան ասելը, բայց նորա բացակայութեան ժամանակ մենք մեզ թոյլ ենք տալիս այդ: Երեկայն դժբաղդարար (գուցէ և բարեբաղդարար) չունի այդ զգացմանքը, նա ամեն բանում տեսնում է միայն սուան, որի վերայ հիմնված է այն մեր հասարակութիւնը: Մի թէ՛ գարմանանք, եթէ երկխայն յաճախ իւր մօրն ասելու լինի. «մայրիկ, դու այս ինչ տիկնոջ այսօր շատ դովեցիր, նորան հէտ շատ քողցր խօսեցար, մինչև անգամ դնորու ժամանակը համբարեցիր, մինչդեռ մի քանի օր առաջ դու պախարակում էիր նորան, ասացիր որ . . .» և

այն: Պատահում է և այսպէս՝ երեխայն տեսնում է, որ հայրն իւր գլխաւորին կամ մի «մեծ» մարդու ընդունելու ժամանակ յայտնում է իւր յարգանքն և պատիւն. իսկ վերջը խօսակցութեան ժամանակ ասում է այն պարոնի մասին, թէ նա յիմար է, նա այդ աստիճանին հասել է ոչ արժանի լինելով, այլ բարեկամների շնորհիւ, թէ ոչ ինչ չէ շինում և այլն: Այս անասկ դէպքեր ընտանեաց մէջ շատ յաճախ են պատահում և թէպէտ երեխայն լռում է, բայց անշուշտ նա որևէից եզրակացութեան պէտքէ դայ այդ յարաբերութիւնների մասին: Հարցնում եմ. լաւ եզրակացութիւն կլինի արդեօք, թէ վատ: Արեւի նա կեզրակացնէ, որ սուտը — ստորական երեւոյթ է և ուրեմն ինքն ևս երբեմն սուտ խօսելով ուրիշներին վատ չէ վարվում: Արդի է հաստատ կերպով պնդել, որ երեխաներին սուտ խօսել են ուսուցանում, որովհետեւ այդ ակտը շատ խոր արմատներ

է թողիլ մեր կեանքի մէջ:— «Դու չպէտք է ասես քո բոլոր մտածածդ», խրատում է մայրը երեխային, թողնելով նորան ուրիշի մօտ գնալու. «քո վերայ կծիծաղեն, քեզ յիմարի տեղ կդնեն, դու պէտք է դովես ամեն բան, թէ և ամեն տեսածդ չհաւանես — ապա թէ ոչ ան քաղաքավարի կանուանեն քեզ: Իսկ եթէ հարցնեն, ինչո՞ւ վաղուց է ևս նոցա մօտ չեմ գնում, ասա՛ տկար է. իմ մասին այլ ոչ ինչ չխօսես:» — Ի՞նչ անէ խեղճ մայրը նա ստիպված է այդպէս վարվելու: Նա շատ լաւ գիտէ, որ երեխայի ճշմարտախօսութիւնից երբեմն վատ հետեւանքներ են առաջ դալիս թէ ծնողաց և թէ երեխաների համար: Նա գիտէ, որ բարի և ճշմարտասէր երեխային յիմար և անքաղաքավարի են անուանում. ապա ուրեմն «ասուաւել ձեռնդու է» նմանել ուրիշներին պարզամիտ ճշմարտախօսութիւնից հեռու պահելով իւրեան:

Այսուամենայնիւ չէ կարելի ասել, որ

Տնողքը ցանկանում են խրեանց երեխաների վատութիւնը, երբէք ոչ: Նորա մինչև անգամ վախենում են մի վառ բան լսել երեխայի վերայ և շատ անգամ գիտակցաբար տխրում են խրեանց երեխայի վառ արարմունքի վերաբերութեամբ: Աս ներխայ էի հեռեւեալ տեսարանին, երեխայն մի յանցանք գործեց և առաջին հարցին, իսկ պատրաստ էր խոտովանել իւր արածն, որովհետև գործի հանգամանքներին երևում էր, որ բացի նորանից ոչ ոք արած չէր լինի: Մայրն ևս շատ լուս հասկանում էր այս, բայց նա սարսափում էր ոչ այնքան նոյն իսկ յանցանքին, որքան երեխայի խոտովանքին: «Ոչ, վարդան, դու ճշմարիտն ասա», ասում էր մայրը, «դու չէիր անողն, այնպէս չէ: Դու միայն ճշմարիտն ասա», շարունակում էր մայրը վրդոված, տեսնելով, որ երեխայն պատրաստ է խոտովանելու, «դու պարզ ասա, մի ծածկեր ոչինչ, դու, չէիր, այնպէս չէ:» Երեխայն տեսնելով, ոչ

հնար չկայ մի այլ պատասխան տալու, ասում է ցածր ձայնով. «Աս չէիր» — Կան և ուրիշ շատ ձևեր երեխային ստախոտութիւն սովորեցնելու: Օրինակ, շատ անգամ երեխային ձանձրացնում են հեռեւեալ հարցով. «տիրում են՞ դառնուկ, հայրիկիդ, կամ մայրիկիդ» և չեն հանդարդում մինչև երեխայն ասէ, «այո՛ւ: Իսկ եթէ երեխայն ինքն է դալիս և ըսկում է յայտնել իւր սէրն, իսկոյն նորան քաղցրեղէն են տալիս:

Բայց պէտք է զիտեհող, որ «տիրել» բառը երեխայի համար մի լոկ խօսք է միայն, նա ոչինչ չէ ներկայացնում իւրեան այդ խօսքի հետ և կրկնում է միանգամայն մեքենայաբար. միայն նկատելով որ մի քանի պատասխաններից և դգուանքներից նա շահվում է, երեխայն շատ յաճախ կգործածէ «տիրում եմ» բայն — այսինքն կեղծաւորութիւն կանէ: Միևնոյնն է լինում և այն հանգամանքներում, երբ ստիպում են երեխային ճնշողութիւն

խնդրել՝ կամ խոստանալ, որ միւս ան-
 դամ չի անել այս ինչ այն ինչ բանն —
 երեխայն բացի կեղծաւորութիւնից ոչ
 ինչ չէ ուսանում: Ի՞նչպէս կարող է ե-
 րեխայն խոստանալ միւս անգամ չանել
 մի բան: Նա ինքն ևս շատ լաւ հասկա-
 նում է, որ մի քանի հանգամանքներում
 իւր խոստումը կարող է քանդել: Մինչև
 անգամ եթէ երեխայն ինքն ասէ, թէ
 այլ ևս անելու չէ այդ, պէտք է նորան
 պատասխանել, որ դժուար է խիղջն թող-
 նել մի վատ սովորութիւն, բայց հարկա-
 ւոր է աշխատել այնպէս վարվել, իբր
 թէ խոստացել է այլ ևս չանելու այդ
 բանն: Առ հասարակ երեխայն խոստա-
 նում է միայն պատժից ազատվելու հա-
 մար: Հարկաւոր է ստիպել երեխային
 ներողութիւն խնդրել մի հանգամանքում
 միայն, երբ նա վիրաւորել է մինին. իսկ
 եթէ նա ծուլութեամբ, անհոգութեամբ
 և այլն վնասել է իւրեան միայն, այն
 ժամանակ ներողութիւն պահանջելն — ան-

տեղի է և աւելորդ: Պէտք է այն ևս գի-
 տնալ, որ երեխայն միայն այն ժամանակ
 կազաչխարէ մինին արած անարդարու-
 թիւնն, երբ հհասկանայ արդարութեան
 և բարօրութեան իմաստն և մինչև որ
 դաստիարակներն իւրեանց ազդեցութեամբ
 և օրինակով չեն բնաւորել երեխայի մարմ-
 մը այդ բառերի գաղափարները, ներողու-
 թիւն խնդրելն ամեն մի հանգամանքում
 միայն կեղծաւորութիւն պէտք է համարել:

Դժբաղդաբար ամենայաջող հանգա-
 մանքներում ևս, երբ դաստիարակներն
 և ծնողքն երեխաների հետ ճշմարիտ և
 աշխիւ յարաբերութիւններ ունին, այ-
 նուամենայնիւ երեխայն կարող է ենթարկ-
 վել վատ ազդեցութեան: Օրինակ. ծա-
 ուաների ազդեցութեանը. ծառաները միշտ
 ունենում են իւրեանց գաղանխքն և շատ
 անգամ աշխատում են երեխաներին
 խառնել իւրեանց կեղտոտ զործերում,
 սովորեցնելով նոցա խաբեբայութիւն և
 դաղոտամտութիւն: Վատ կրթված բնկեր-

ներն ևս զանազան նպատակներով սովորեցնում են երեխային սուտ խօսել ծաղրելով նորա պարզամտութիւնն և պարզասրտութիւնը: Յայսնի է, որ ծաղրելը շատ խիստ դժուր է և այդ միջոցով կարելի է ճշմարտախօսութիւնից շեղել նորան:

Ա. յսպէս ուրեմն դուք, նազելի Տիկին, տեսնում էք, որ երեխայն ամեն կողմից շրջապատած է փորձութիւններով. ամեն հանգամանքում ստախօսութեամբ ելք կարող է դանել անսխորժութիւններից աղատվելու. այն ինչ ճշմարտախօսութեամբ շատ անգամ անսխորժութիւններ է լսում, անցարմարութիւններ է տեսնում. այնպէս որ ճշմարտասէր երեխայն ևս վերջը դառը փորձից յետոյ դառնում է ստախօս: Սուտըն և ստախօսութիւնն այնքան արմատացել են մեր հասարակական կեանքի մէջ, որ չկայ միջոց հեռու մնալու նոցա աղբեցնութիւնից: Վնողաց և դատախարանների դրութիւնն անել է երևում, բայց բարեբաղդաբար երեխայի առաջին տպաւո-

րութիւններն առաւել զօրեղ են քան վերջիններն և նոցա թողած հետքերից կազմվում է մարդուս ապագայ բնաւորութիւնը:

ՆԱՄԱԿ

Ժ

Մարմնի տկարութիւնները բժշկելն երբեմն դժուար է և երբեմն անհնար, որովհետև կան անբուժելի ցաւեր. իսկ նոցա առաջն առնելը շատ դիւրին: Նոյնը կասեմ և հոգեյ հիւանդութեան՝ ստախօսութեան մասին: Ստախօսութեան առաջն առնելն առաւել դիւրին է, քան վերջը նորան անհետացնելը: Մենք տեսանք, որ ստախօսութեան գլխաւոր աղբիւրը միշտ կրկնուող օրինակներն են. ուստի ճշմարտախօսութիւն արմատացնել կկարողանանք միայն օրինակներով: Ուրեմն մեր պարտականութիւնն է ճշմարտախօս լինիլ երեխայի հետ և պահպանել նորա թարմ հոգեկան ընդունակութիւնները սխալ և սուտ հասկացողու-

Թիւններից և պատկերներից: Մեզ գուցէ պատասխանեն, թէ այդպիսով մենք կըրուկենք երեխայութիւնն իւր գրաւիչ կողմերից և կմոցնենք չոր և ցամաք յարաբերութիւններ ծնողաց և երեխայի մէջ: Երբէք ոչ մենք պահանջում ենք, որ երեխայի հասկացողութիւններն և զգացմունքներն ի չար չգործ դրվին. մենք օրինակ, պնդում ենք, որ տալ երեխային կաւիճ ասելով, թէ այդ շաքար է և զուարճանալ նորա սխալվելովն—աններելի հանաք է. այլ առաւել խելացի կլինի ցոյց տալ նորան մի կտոր շաքար և մի կտոր կաւիճ և բացատրել նոցա յստակութիւնները: Մենք պնդում ենք նոյնպէս, որ լացող ձևանալը մօր կողմից և յանկարծ ծիծաղելն, երբ երեխայն կամենում է նորան մխիթարել—յիմար և անպայել խաղ է: Նոր խօսել սխտղ երեխայն շատ ծիծաղ և զուարճութիւն է պատճառում իւր քաղցր սխալներով: Ծիծաղելն ոչ մի վատ հետեւանք չունի,

բայց հարկաւոր չէ կրկնել երեխայի սխալներն, այլ պէտք է ուղղել նոցա: Այդ վարմունքով երեխայն իւր պարզամտութիւնը չէ կորցնում և վերջապէս պարզամիտ է երեխայի մէջ այն, ինչ որ նա իւրեանից է արտայայտում. իսկ ուրիշներից ստացածը պարզամտութիւն չէ, այլ ստախօտութիւն: Երբ երեխայն սխտղ է արդէն խօսել, ծնողքը պէտք է աշխատեն որքան կարելի է խիստ լինիլ դէպի իւրեանք ճշմարտախօսութեան վերաբերութեամբ և պէտք է պահանջեն իւրեանց հեղինակութիւնն երեխայի առաջ: Ծնողքը պէտք է պահանջեն, որ երեխայն կատարէ նոցա ամեն մի հրամանը ճշտապէս. ուստի յառաջագոյննոքա պէտք է խորհեն և կռադատեն իւրեանց հրամաններն, ապա թէ ոչ ուղիղն ասելով, իրաւունք չունին պահանջելու, երբ երեխայն չկատարէ նորան հրամայածն: Այս կէտի վերաբերութեամբ շատ սխալներ են պատահում թէ ամբը և թէ ուսումնարանում: Տանը

պահանջում են երեխայից այնպիսի բաներ, որոնք նորա կարողութիւնից վեր են. ուսումնարանում նոյնպիսի խնդիրներ են տալիս լուծելու: Գուք, Նազելի Տիկին, արդէն տեսաք իմ առաջին նամակներիցս, թէ ինչ միջոցներ են գործ ածում երեխաներն այդ տեսակ հանգամանքներում. ուստի զգուշացէք երեխայի կարողութիւնից վեր պահանջներ անելուց, որ չխարվէք:

Այն չափազանցութիւններն, որոնք երեխայն գործ է ածում իւր պատմութեան մէջ, ինքն ըստ ինքեան մի վատ նշանակութիւն չունին. մինչև անգամ կարելի է ուրախանալ երեխայի խելքի և երեւակայութեան զարգացման համար. բայց մի մոռանաք, որ երեխաները, մանաւանդ տղաները, սնապարծութեամբ և չափազանցութիւններ գործածելով դառնում են սաստիկ ստախոս: Ուստի երբ դուք նկատէք, որ ձեր որդին մի անկարելի բան տւելոյցից իւր պատմութեան մէջ, կանգնեցր'ք նորան և հափայցրէք, որ նա ուղ-

ղէ իւր սխալն և այդպիսով վերադառնայ դէպի ճշմարտան: Օրինակ. «մասձիւր, հոգիս, ի՞նչ ստացիր, մի՞թէ մեր սունն և կիղեցուց բարձր է.» կամ. «մի՞թէ դու հարիւր անգամ նա ախով զքօսնել ես, ինչպէս պարծեցար Գարբիէլի ստաջ.» Աթէ դուք միշտ ընդունէք այս ձևն, երեխայն շատ շուտ կսխտէ ճշմարտախօս լինել և ամեն մի սուտ կատէ, եթէ նա մնացած ամեն կողմերով լու է դատարարակիւմ:

Այո՛, եթէ նա մնացած ամեն կողմերով լու է դատարարակիւմ: Այս ամենագլխաւորն է. այս մի քանի խօսքերով ասած է այն, ինչ որ անհրաժեշտ է ստախօսութիւնից հեռու պահելու համար երեխային—այն է՝ լու բարոյական կրթութիւն առ հասարակ: Լու դատարարակիւմ երեխայն շատ քիչ առիթ կունենայ սուտ խօսելու և շատ քիչ դիպուածքներ կարող են պատահել նորան, որոնցից ազատվելու համար նա սուտ խօսի: Արեխաները զուարճութեան համար

չեն սուտ խօսում, այլ նորա սուտ են խօսում իւրեանց յանցանքն և բարոյական պահասութիւնները ծածկելու համար կամ մի որոշեալ նպատակ աչքի սուտ ռնկնալով. մի խօսքով ստախօսութիւնը միւս ախտերի արբանեակն է: Ուստի վաս դասախորակած երեխայն միշտ առիթ կունենայ սուտ խօսելու, որովհետև նորա համար այդ միակ եղքն է դժուարութիւնից ազատվելու համար: Հեռացրէք բարոյական պահասութիւններն և ախտաւոր ձգտումները, կհեռանայ և ստախօսութիւնը:

Ստախօսութեան ներքին շարժառիթները թէև շատ բազմազան են, բայց դրութէ բոլորն աւանց բացառութեան մի ազրիւրից են ծագում. այն է ինքնասիրն ու թիւնից: Տղայն չափազանցացնում է և պարծենում ցանկանալով զարմայնել ուրիշներին, նա խաբում է ցանկանալով աղաավել անախորժութիւնից կամ շահվել. նա կեղծաւորութիւն է անում

և սուտ է խօսում — նոյն պատճառներով. նա ուրանում է պատժից ազատվելու համար. մի խօսքով ամեն ուրեք և միշտ ստախօսութիւնը ծառայում է և Սին: Ուրեմն հեռացնելով եսականութեան վաս կողմերը, մենք երեխային ճշմարտախօս կդարձնենք: Մնասպարծն երբեմն շատ յարմարացնում է սուտն իսկութեան հետ ուրիշներին զարմացնելու կամ մի առանձին ընդունակութեան աէր ճանաչվելու համար: Երբ նկատվեցաւ այդ դիտաւորութիւնը, հարկաւոր է իսկոյն կանգնցնել նորան և ասել, որ նորա ստերի մտքն ուրիշներին խաբին է, իւր մտին մեծ կարծիք հաստատել տալն է: Երեխայն մի քանի անգամ անցածոց փորձեր անելուց յետոյ տեսնելով որ դիւրահաւատ ունինդիրներ չէ գտնում, կամայ ահամայ կթողնէ իւր սովորութիւնը: Բացի այս կացասական միջոցը հարկաւոր է գործդնել և դրական միջոց. կարել է ասել նորան այդ հանգամանքներում. «այդ տե-

սակ սուտ շարադրելը շատ գիւրբին է
 և նոցա արժողութիւնը չնչին, ուստի հա-
 ւատալ կարող են միայն թեթեամիտ և
 տխմար մարդիկ: Առաւել լաւ է, թէև
 դժուար, գրաւիչ ձևով պատմել, միշտ
 ճշմարիտ խօսելով, դու ևս կարող ես
 այդ անել. հարկաւոր է միայն միշտ ու-
 շադիր լինիլ և ճիշդ պատմել պատմածդ:»
 Նրբամե երեսխաները պարծենում են
 անանելով, որ դաստիարակները նոցա ար-
 ժանաւորութիւնները չեն ճանաչում:

Այնպիսի ծնողք և դաստիարակներ,
 որոնք կարծում են, թէ վտանգաւոր է
 երեխային գովելը, շատ կան. նոքա պարտք
 են համարում միշտ վատաբանել երե-
 խային: Այդ սխալ է և անարդարութիւն.
 Երեխայն ևս շուտով կհասկանայ. բայց
 այդ երեխային հարկաւոր չէ միշտ վա-
 տաբանել, որ նա միշտ արթուն մնայ
 և շարունակէ պատերազմը նորա բնական
 ձգտումների դէպի հանդստութիւնն և դէ-
 պի ծուլութիւնն աշխատասիրութեան հետ:

Չունենալով միջոց արդարացի բաւակա-
 նութիւնն սալ իւր ինքնասիրութեանն—
 երեխայն ինքն իւրեան գովելով վարձա-
 տրում է իւրեան այդ զրկանքից:

Դուք անսնում էք, որ երեսխաների
 սկզբնական կրթութեան ժամանակ հար-
 կաւոր է մեծ բարեխղճութիւն: Սկզբնա-
 կան կրթութեան նպատակն արտայայտ-
 վելու է Պողոս Առաքեալի հեռեւեալ խօս-
 քերով. «Հայեր և Մայրեր, թողէք սուան
 և ճշմարտախօս եղիք:» Առանց վատ օրինակ-
 ների երեխայն չէ կարող ստախօսութիւն
 սովորել և ես արդէն ցոյց եմ տուել
 թէ ինչ բանի վերայ ծնողքը պէտք է
 առանձին ուշադրութիւն դարձնեն իւ-
 բեանց վերաբերութեամբ: Արդարև շատ
 դժուար է երեխային հեռացնել խաբե-
 բայութեան և կեղծաւորութեան անաս-
 րաններից, որովհետև մեր հասարակական
 յարաբերութիւնները դիտաւորադէս հիմն-
 ված են միմեանց խաբելու վերայ. բայց
 մենք մի մեծ քայլ կանենք դէպի լաւը,

եթէ հրաժարվենք մի քանի ընդունված ձևերից. այսինքն եթէ մենք նուրբ քաղաքավարութեան փոխարէն կասենք և կլսենք միայն ճշմարտութիւն: Կան, այո՛, մի քանի անձինք, որոնք հեռուում են այս սկզբունքին. բայց նոքա տարօրինակ մարդիկ են համարվում և կոչվում են կոպիտ և անքաղաքավարի: Կս տեսել եմ այնպիսի ծնողք և դաստիարակներ, որոնք երբէք հարկաւորութիւն չեն ունեցել երեխայի ստախօսութեան առաջն սունելու, որովհետև ստախօսութիւն չեն նկատում երեխայի մէջ: Այս տեսակ երեխաների մշտական ճշմարտախօսութիւնը կտրելի է բացատրել միայն ամենաբարձր բարոյականութեան ակն անձնի ազդեցութեամբ: Կրեխայն դուում է, որ դաստիարակը նորանից բարձր է ամեն բանով և սիրում է նորան. ուստի նա ենթարկվում է նորա արդեցութեանն ոչ միայն սիրելով նորան, այլ և յարկելով: Բաւական չէ, որ երեխայն միայն սիրէ իւր դաստիարակին.

մենք տեսանք արդէն, որ երբեմն սէրը խաբէբայութեան պատճառ է դառնում, հարկաւոր է ունենալ հեղինակութիւն, որին հասնելու համար պէտք է լինիլ դերադանց թէ բարոյագէտ և թէ մտաւորագէտ: Միւս կողմից առանց սիրոյ հեղինակութիւնն ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ ահ և դողն պատճառ, որից մնում է ատելութիւն, եթէ սէր չկայ, երեխայն սուտ խօսելու ժամանակ կաշխատի որքան կարելի է ճարպիկութեամբ ծածկել իւր արածն:

Ուրեմն բարոյական կրթութիւնը յաջողակ է միայն այն ժամանակ, երբ երեխայն սիրում է և յարգում դաստիարակին: Բայց սէրն արտայայտվելու է ոչ միայն փաղաքշանքով և քաղցրեղէնով, այլ երեխայի մարդկային իրաւունքները լնակէս յարկելով և հաւատարմութիւն ունենալով դէպի նա: Այս կէտի դէմ մեղանջում են շատ անգամ ծնողքը. նոքա սիրում են իւրեանց երեխաներին որպէս խա-

զայլք, բայց չեն յարգում նոցա: Նորա յօժարութեամբ տալիս են երեխային նիւթահան յարմարութիւններ և շատ անգամ չափից դուրս հոգում են նոցա բարեւաւութեան համար, բայց վարվում են նոցա հետ ճանաչելով նոցա մարդկային իրաւունքները:

Ղշմարիտ սէրը պատուիրում է ներողամիտ լինիլ երեխայի յանցանքներին և չպատժել միշտ: Ապա թէ ոչ դաստիարակութիւնը կդառնայ խրատների, սպառնալիքների եւ պատիժների շարք մի կողմից և խաբէրայութեան և ստախոսութեան — միւս կողմից: Մանաւանդ որ երեխաները շուտով նկատում են, որ ծնողաց պահանջը վեր է նոցա կարողութիւնից և թէ նոցա պատժում են այն բանի համար, որ ծնողքն իւրեանք անուր են անպատիժ: Առաւել լաւ է երբեմն չնկատել երեխայի յանցանքն, իսկ եթէ պատժելն անհրաժեշտ է, պէտք է իմաի ունենալ, որ պատիժը միւս անգամ յանցանքը չանելու համար է և ոչ վրէժ:

Երեխայի պահասութիւններն և յանցանքները պէտք է ընդունել իբրև հիւանդատ և անհանոն երեցթներ և պէտք է միշտ մտածել չլինի թէ մենք ենք նոցա պատճառը:

ՆԱՄԱԿ

ԺԲ

Իւրեանց սէրը և յարգանքը դէպի երեխաները ծնողքն կարող են արտայայտել մասնակցելով նոցա պարապմունքին և գործունէութեանն և յաճախ յարաբերութիւն ունենալով ուսուցչի և ուսումնարանի հետ: Այն ծնողքն և դաստիարակներն, որոնք ունին մեծ հեղինակութիւն և ազդեցութիւն երեխաների վերայ, կարող են հաստատ համոզված լինիլ, որ երեխաները ճշմարտախօս կլինին — գոնեա իւրեանց հետ. այդ ևս մեծ բան է: Այն երեխայն որ սուտ չէ խօսում իւր հօր առաջը, չի սուտ խօսիլ ուսուցչի կամ օտարի մօտ ևս: Միւս երեխաների ստա-

խօսութիւնը նորա վերայ վատ օպաւու-
րութիւն կունենայ: Բայց այսուամենայնիւ
պէտք է մեծ ուշադրութեամբ հսկել ե-
րեխայի վարմունքը ծառաների և միւս
երեխաների հետ. այդ ընկերութեան մէջ
երեխայն շատ փորձութիւնների կարող է
հանդիպել և զարմանալու չէ, երբ երե-
խայն ընկերների կամ ծառաների ազդե-
ցութեանն ենթարկվելով սուտ խօսի: Չմո-
ռանաք, որ այդ հանգամանքում երեխայի
սուտ խօսիչն ապացոյց է, որ նա մի վատ
և պախարակելի բան է արել:

Բարոյական դաստիարակութեան ա-
մենագօրեղ միջոցը սէր զարգացնելն է
առ Աստուած: Երեխայն շատ շուտ կա-
րող է ըմբռնել, որ մեր բոլոր մտքերը,
խօսքերն և արարմունքները յայտնի են
Աստծուն և թէ մենք երբեմն կարող
ենք խտրել մեր ընկերին, բայց Աստծուն
երբէք: Երեխայն այս ճշմարտութիւնն յի-
շելով շատ անգամ սուտ չի խօսիլ: Ե-
րեխայի յարաբերութիւններն առ Աս-

տուած համանման են նորա յարաբերու-
թիւններին առ դաստիարակները: Ատին
ինքն ըստ ինքնեան զարթեցնում է միայն
հպատակութեան ստրկական մի զգաց-
մունք, բայց ոչ ազատ ցանկութիւն
վատ բանից հեռու մնալու: Սորա համար
հարկաւոր է սէր առ Աստուածութիւնն,
որ անկարելի է ի հարկէ ուսուցանել,
բայց զարթեցնել և պահպանել այդ սէ-
րը, բացատրելով երեխային փոքր առ փո-
քրը վերին արդարութեան և բարութեան
գաղափարը. այս դաստիարակութեան կա-
րելի և անհրաժեշտ խնդիրներից մինն է:

Այսպէս ուրեմն երեխայի ճշմարտա-
խօսութիւնը կախված է լաւ բարոյական
դաստիարակութիւնից, որովհետև ստա-
խօսութիւնը միւս պակասութիւնների
արբանեակն է միայն: Ես արդէն բացա-
տրեցի ձեզ, Նազելի Տիկին, այն միջոց-
ներն, որոնցով կարելի է դոցա առաջն
առնել: Բայց աշխարհիս երեսին կատա-
րեալ ոչ մի բան չկայ, ուրեմն չկայ և

կատարեալ դատախարակութիւն, վասնորոյ անկարելի է, որ երեսայն միանգամայն սուտ չլսօսի, մանաւանդ որ մեծերն անգամ միշտ չեն կարող հեռու պահել իւրեանց այնպիսի հանգամանքներէց, երբ հարկադրված են սուտ խօսելու: Ուստի երբ դուք նկատէք ձեր որդու ասած ի մէջ ստախօսութիւն—երբէք իրաւունք չունիք երեսային յանցաւոր համարել. դուք կարող էք բարկանալ նորա վերայ, բայց միշտ ի մօտ ունեցէք, որ ձեր խօսքերը միայն այն ժամանակ սպաւորութիւն կունենան նորա վերայ, երբնա համոզված լինի, որ դուք ինքեանքդ ճշմարտախօս էք. ապա թէ ոչ ձեր բարկութիւնն ոչ մի սպաւորութիւն չի թողնել նորա վերայ:

Աննեքելի կլինի միւս կողմից ամեն մի ստախօսութեան միւսնոյն հայեացքով նայել. այլ պէտք է միշտ իմանալ ստախօսութեան շարժառիթն, որովհետև սուտ խօսելը նպատակ չէ, այլ մի որևիցէ նը-

պատակի համար լոկ միջոց միայն կարելի է երեսայն սուտ խօսեց շտապելուց, վախից կամ թեթևամտութիւնից. այս հանգամանքներում հարկաւոր չէ խկոյն յանդիմանութիւններով և նախապինքով զիմել նորան. այլ հանդարտ կերպով ասելու է. «խելքդ զլուխդ ժողովիր, ուղիղն ասա»: Եթէ այս չներգործեց, ուրևն երեսայն առաջին անգամն չէ սուտ խօսում. մնապարծ երեսային պէտք է բացի այդ ցոյց տալ սնապարծութեան վատ կողմերն ևս, ասելով. օրինակ. «դու պստմնում ես, որ մարմնամարզութեան մէջ շատ ճարպիկ ես, շատ լաւ, եթէ ճշմարիտ է առաճդ, բայց մեծ յիմարութիւն կլինի քո կողմից, եթէ գործից երևար, որ դու պարծենում ես միայն. քեզ վերայ կծիճաղեն և շատ լաւ կանեն»: Այս տեսակ վարմունքով դուք կզարթեցնէք երեսայի մէջ զզուանք ստախօսութիւնից. բայց այն ժամանակ միայն, երբ սորա նման նկատողութիւններէց

յետոյ, որոնք իսկութեամբ ստորացնում են նորա անձնական պատիւը, դուք կաշխատէք խրախուսել և հաշտեցնել երեսայի ոգին: Անդադար յանդիմանութիւններով, պատիժներով և այլն շատ հեշտ է ճնշել նորա ոգին. իսկ դատաւարութեան նպատակն է ոչ թէ ճնշումն, այլ ընդհակառակը նորա եռանդի զարգացնին և նորա ոգեկան զօրութիւնների ասնուացնելը:

Բացատրեցէք երեսային, որ նա դովասանքի կարժանանայ ոչ պարծենալով և սուտ խօսելով, այլ անդադար աշխատելով: Երեսայի ամեն մի սուտ խօսելու ժամանակ նախ պէտք է նորան ցոյց տալ, որ դորանով նս մեասում է առաւել իւրեան, քան ուրիշներին: Օրինակ. եթէ նա սուտ խօսելով ցանկացաւ աշխատանքից փախչել, պէտք է նորան ստիպել, որ միևնոյն աշխատանքը նա առաւել կատարեալ և լաւ կատարէ: Բացի այս, երբ իմայաք, որ երեսային սուտ խօսեց,

պէտք է պահանջել նորանից խօստովանել ստախօսութիւնը. «Գու երեկ ինձ ասացիր, թէ ուսումնարանական դասեր չունիս, բայց այսօր առաւօտ դու ծածուկ պարտպեցար: Երեկ ճշմարիտն ասացիր ինձ և ի՞նչպէս է կոչվում այդ սուտակ վարմունքն, ասան» Առ հասարակ նա կը ժուարանայ ասել «ստախօսութիւն» բառը—այդ լաւ նշան է. ուստի հեշտացրէք նորա խօստովանքն, ասելով «ես ճշմարիտ չասեցի» և թող նա ևս կրթիւնէ դոնեա ցածր ձայնով այդ խօսքերը: Խօստովանքը կթեթեացնէ նորան և դուք կարող էք բացատրել, որ չէք նեղանում, բայց ցաւում էք նորա արարմունքի մասին: «Բայց որովհետև դու թեթեացրիր քո սիրտը խօստովանելով յանցանքդ, ես ևս հանդարտվեցայ: Միայն ասան. ի՞նչու դու երեկ սուտ խօսեցար. դու գիտես, որ ես քեզ սիրում եմ, ուրեմն կարող ես ինձ ամեն բան ասել: —Ուրեմն դու ցանկանում էիր երկար

խաղալ երեխաների հետ, ասում ես. ի դուր դու չասացիր ինձ, ես կթողատրէի և այսօր դու չէիր հարկադրված լինիլ ծածկելու քո պարագմունքն, որ սովորականից վատ է դուրս եկիլ: Երեւի ուսուցիչն ևս կնկատէ այդ այդ պատճառով դու նորան պէտք է ասես ճշմարիտը, միտքդ պահիր և խոստացիր այսօր իսկ նորից կատարելու գործդ:»

Եթէ հնար լինէր ստախօսութեան անախորժ հետեւանքներն իմանալ տալ երեխային այնպէս պարզ, ինչպէս վերոյիշեալ օրինակում, այդ տեսակ ստախօսութիւնը շատ շուտ կանհետանար, որովհետեւ երեխայն շատ լաւ կտեսնէր իւր ստախօսութեան վատ հետեւանքները: Բայց այս տեսակ կարելի է վարվել, երբ ստախօսութիւնը կամ խաբեբայութիւնն ակներև ապացուցած են: Անհամեմատ դժուարանում է գործն այն հանդամանքներում երբ կասկածներ են միայն և հաստատ չգիտէք, ով է յանցաւորն:

Երկու դէպք կարող են պատահել այդ հանդամանքում. կամ յանցանքն այնպէս է, որ կարելի է չնկատելու դնել նորան և կամ անպարմար է նորան անուշադիր թողնել: Երկու դէպքում ևս նախ դատեցէք—կարելի է արդեօք իմանալ ճշմարիտը թէ ոչ: Եթէ դուք չէք համոզված, որ անպատճառ կգտնէք յանցաւորը, մի սկսէք քննութիւնը, որ կարող է անյաջող վերջանալ, այլ լռեցէք և սպասեցէք բարեպատեհ հանգամանքի: Իսկ եթէ լռել անկարելի է վկաների կամ այլ ապացոյցների շնորհիւ, յայտնեցէք երեխաներին, որ դուք չէք կարող գտնել յանցաւորին, որովհետեւ մարդ լինելով, ամենագէտ չէք, կարողութիւն չունիք ամեն մինի սրտի մէջ թափանցել. «ինձ համար ցաւալին այն է, որ մինի գործած յանցանքի պատճառով ստիպված եմ կասկածել ամենի վերայ:» Յետոյ հարցրեցէք ամեն մինին և պահանջեցէք բարեխիղճ պատասխան: Եթէ ու

րոշ և հիմնաւոր կասկածներ ունիք մինի վերայ, հրապարակական քննութիւն հարկաւոր չէ անել, որովհետեւ ամօթի զգացմունքից հազիւ թէ երեխայն խոստովանի միւսներին առաջ իւր յանցանքն: Այդ զգացմունքը պէտք է պահպանել: Երեխայն շատ լաւ հասկանում է, որ ներողամիտ են առ նա և իւրեան պարտաւորված համարելով այդ ներողամտութիւնից, կասէ ճշմարիտը: Միայն քննութեան յաջողութիւնը կախված է հարց և փորձ անողի ձեւերից. եթէ երեխայն տեսնում է, որ նորան հարցնում են առանց բարկութեան սիրելով և ջաւելով նորա վերայ, ոչ իբրև յանցաւորի, այլ իբրև սխալուողի—նա անշուշտ առաջին խօսքերից կխոստովանի: Աւ հասարակ իմաստունեցէք, որ հարց և փորձը պատժելու համար չէ, այլ երեխայի խիղճն ազատելու իւր դորձած յանցանքի զիտակցութիւնից: Կաւ գաստիարակված երեխաները թէև զիտեն, որ կպատժվեն, բայց

առաջին հարցից իսկ խոստովանում են յանցանքն. այսպէս և պէտք է լինի, ապա թէ ոչ երեխայն անպայման ճշմարտախօս չի լինել, այլ ճշմարտախօսութեամբ վարձատրվելու կամ անպատիժ մնալու նպատակով նա ուղղիչ կասէ:

Ես այսքան երկար խօսեցայ ստախօսութեան մասին, որովհետեւ այս ակտը մեր հասարակական ակտերից ամենատիրականն է և մեծ անբարոյական ազդեցութիւն ունի երեխաների վերայ: Քաջայոյս եմ, որ հետեւելով տուած խորհուրդներին ձեր որդին կազատվի այդ գարշելի ակտից և եթէ նա, ինչպէս և ամեն մի երեխայ, երբեմն սուտ խօսի, այդ կմնայ առանց ազդեցութեան նորա սրտի և բարբի վերայ, որովք ձեր սիրով և խելացի հոգաբարձութեամբ կհաստատվին և կաղնուանան: Քացի այս. նորա մէջ կծագի ուշադրութիւն դէպի իւր խօսքերն և վարմունքը, նա կզիտակցի իւր սխալներն և կունենայ այնքան

Հաստատ բնաւորութիւն, որ ազատ մնայ նոցանկից:

Մի խօսքով բացի սիրուց դուք կգարե՞գացնէք նորա մէջ այն վերին զօրութեան սկիզբներն, որ մենք խիղճ, խըղճ մը տանք ենք անուանում և որի շնորհիւ գիտակցում ենք ապագայում մեր պարտաւորութեան հիմունքն և որ է մեր անձնական կարելի բաղդաւորութեան անհրաժեշտ պայմանն: Աշխատելով այս խնդրի վերայ, դուք միեւնոյն ժամանակ ամենասահման կերպով կրուճէք և ձեր սեփական կեանքի խնդիրը. ձեր ցանած սերմերը չեն փոխի և որքան անյաջող համադամանքներում ևս լինի ձեր որդին, նա մարդ կլինի և դորա համար պարտական կլինի ձեզ. այս զգացմունքը ձեզ և ձեր որդուն կհասցէ այնպիսի հաստատ կապերով, որոնց կեանքն անկարող կլինի քանդելու:

Վերջացնելով վերջին նամակս ի բոլոր սրտէ ցանկանում եմ ձեզ, նազելի Տի-

կին, լեակատար յաջողութիւն ձեր որդւոյ դաստիարակութեան մէջ: Թող նա միշտ մաքուր լինի Աստծու և մարդոց առաջ: Ես շատ ուրախ կլինեի, եթէ կարողանայի ասել, որ իմ խորհուրդներով նպաստեցի ձեր և ձեր որդւոյ բաղդաւորութեանը:

6m.

2013

« Ազգային գրադարան

17685

NL0051505

